

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇOCUK İŞÇİLER: ÇALIŞAN KIZ
ÇOCUKLARININ BEDENSEL GELİŞİMİ

Mevsim DEMİR

2501130019

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. İzzet DUYAR

İSTANBUL – 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇOCUK İŞÇİLER: ÇALIŞAN KIZ
ÇOCUKLARININ BEDENSEL GELİŞİMİ

Mevsim DEMİR

2501130019

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. İzzet DUYAR

İSTANBUL – 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Mevsim DEMİR Numarası : 2501130019
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Antropoloji Anabilim Dalı Danışmanı : Prof. Dr. İzzet DUYAR
Tez Savunma Tarihi : 15.08.2018 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "Çocuk İşçiler: Çalışan Kız Çocuklarının Bedensel Gelişimi."

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. İzzet DUYAR		Kabul
2- Prof. Dr. E. Banş ÖZENER		
3-Prof. Dr. Perran BORAN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Gül ÖZSAN		KABUL
2- Dr. Öğr. Üyesi. Aylin DİKMEN ÖZARSLAN		

ÖZ

**ÇOCUK İŞÇİLER: ÇALIŞAN KIZ ÇOCUKLARININ BEDENSEL
GELİŞİMİ**

MEVSİM DEMİR

Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon
Birimi Tarafından Desteklenmiştir. Proje numarası: 49987

Bu çalışma, çocuklar üzerinde yapıldığından dolayı Etik Kurul Onayı alınmıştır
(EK 1).

Çocuklar başta az gelişmiş ekonomiler olmak üzere tüm toplumlarda yaygın
biçimde çalıştırılmaktadırlar. Çalışan çocukların bedensel gelişimlerini konu alan
çalışmalar büyük ölçüde erkek çocuklar üzerinde yapılmış olup ağırlık ve boy
değerleri üzerine yoğunlaşan çalışmalardır. Kız çocuklarının bedensel
gelişimlerini konu alan kapsamlı çalışmalar bulunmamaktadır. Bu eksiklikten yola
çıkılarak bu çalışmada, çalışan kız çocuklarının bedensel gelişimlerinin çalışma
koşullarından nasıl etkilendiğinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Yaşları 14-20 arasında değişen 231 çalışan kız çocuğu araştırmanın örneklemini
oluşturmaktadır. Aynı yaş grubu ve cinsiyetten 196 birey de kontrol grubu olarak
değerlendirilmiştir. Bu bireyler çalışmayan ancak aynı sosyoekonomik koşullara
mensup bireylerden seçilmiştir. Çalışan kızlar MEB'e bağlı 6 mesleki eğitim
merkezinden seçilmiştir. Kontrol grubuna ait bireyler de mesleki eğitim
merkezlerinin belirlendiği ilçelerdeki okullardan seçilmiştir. Çalışan ve okuyan
çocukların sosyoekonomik ve demografik özelliklerini, çalışma yaşamına ilişkin
bilgileri ve çocuklardan alınan 7 antropometrik ölçüyü içeren veriler anket
formuna kaydedilmiştir.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, araştırmanın örneklemini oluşturan çocuklar sosyoekonomik seviyesi ve eğitim düzeyi düşük ailelere mensuptur. Büyük çoğunluğu kuaför olarak çalışan kız çocuklarının çalışmaya başlama yaşının ağırlıklı olarak 14 olduğu, çoğunlukla 4-5 yıllık çalışma geçmişleri olduğu, yarısından fazlasının haftada 7 gün ve yaklaşık %94'ünün günde 10-14 saat arasında çalıştırıldıkları saptanmıştır. Genel olarak çalışan çocukların ağırlık değerlerinin okuyan yaşlılarından daha düşük olduğu ve daha kısa boylu oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışan çocukların hem kol uzunluğu hem de bacak uzunluğu değerleri açısından çalışmayan çocukların gerisinde kaldıkları tespit edilmiştir. El bilek genişliği değerlerinin çalışmayan yaşlılarından daha geniş olma eğiliminde olduğu, ayak bilek genişliğinde ise genel olarak, okuyan çocukların daha büyük değerlere sahip olduğu belirlenmiştir. Çalışmada başvuru alan ölçülerden biri de gevşek halde ölçülen üst kol çevresidir.

Çocukların çalışma yaşamı ve çalışma koşullarına ilişkin elde edilen sonuçlar, kız çocuklarının ağır çalışma koşulları altında ve uzun saatler boyunca çalıştırıldıklarını ortaya koymaktadır. Çalışmadan elde edilen bütün bulguları birlikte değerlendirdiğimizde, çalışan kız çocuklarının aynı sosyoekonomik düzeye sahip olan ancak çalışmayan yaşlılarından bedensel gelişim açısından geri kaldığı ve çalışma koşullarının vücudun değişik bölümlerinde farklı düzeylerde etki bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla tüm bulgular, çocuk emeğinin ortadan kaldırılması gereken bir olgu olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Antropoloji, antropometri, büyüme gelişme, çocukluk, çocuk emeği, çalışan çocuklar, çocuk işçiliği, çalışan kız çocukları

ABSTRACT

CHILD LABOR: THE PHYSICAL GROWTH AND DEVELOPMENT OF WORKING GIRLS

MEVSİM DEMİR

This work was supported by Scientific Research Project Coordination

Unit of Istanbul University. Project number: 49987

This study was approved by Ethics Committee since it was done on children (Annex 1).

Children are commonly employed in all societies, especially underdeveloped economies. The studies on the physical development of working children are majorly made on boys and focus on weight and height values. There are no comprehensive studies on the physical development of working girls. From this point of view, in this study, it is aimed to reveal how the physical development of working girls is affected by working conditions.

Two hundred and thirty-one working girls aged between 14 through 20 have composed the sample of this research. 196 individuals from the same age group and sex were also considered as control group. These individuals were selected from non-working individuals but belonged to the same socioeconomic conditions. Working girls were selected from 6 vocational training centers affiliated to Ministry of National Education. Individuals belonging to the control group were also selected from the schools in the provinces where vocational training centers were identified. Socioeconomic and demographic characteristics of working and school children, information of working conditions and data including 7 anthropometric measurements taken from children were recorded in questionnaire form.

According to the findings of this study, the children belong to families that has low socioeconomic structure and education level. It is determined that the majority of girls working as hairdressers started working at 14, they have 4-5 years of working history and more than half working 7 days a week and about %94 working 10-14 hours a day. The body weight values of working children are lower than school children, and the result is that working children are shorter. It has been found that working children are behind the school children in terms of both arm length and leg length. It has been determined that the wrist width values tend to be wider than school children, while the ankle width generally has larger values for school children.

The results of the study on the working conditions of the children reveal that girls are working under heavy conditions and working long hours. When we evaluate all the findings together, we have reached the conclusion that working girls have fallen back in terms of physical growth and development from school children who have the same socioeconomic level, and working conditions leave different levels of influence in different parts of the body. Therefore, all findings show that child labor is a phenomenon that must be abolished.

Keywords: Anthropology, anthropometry, growth and development, childhood, child labor, working children, working girls

ÖNSÖZ

Erken yaşta çalışmaya başlayan kız çocuklarının bedensel gelişimlerinin çalışma koşullarından nasıl etkilendiğini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma, pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de çalışan kız çocuklarının bedensel gelişimleri konusunda yeterli bilgi verecek araştırmanın olmaması açısından önem arz etmektedir. Bu eksiklikten yola çıkılarak yapılan bu çalışma, alanında ilk kapsamlı çalışma olma özelliğine sahiptir ve bu anlamda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmayı hazırlarken eğitimim süresince bilgi ve deneyimleri ve yapıcı eleştirileriyle beni yönlendiren, çalışma boyunca gerekli anlayış ve sabrı gösteren, bilimsel kişiliğini örnek alarak akademik yolda ilerlememe sebep olan değerli hocam ve tez danışmanım Prof.Dr. İzzet Duyar’a, yol gösteren önerileri için Prof.Dr. Derya Atamtürk Duyar’a ve yardımları için Araş.Gör. Berna Ertuğrul Özener’e sonsuz teşekkür ederim.

Çalışmanın yapılabilmesi için gerekli kolaylıkları sağlayan ve yardımcı olan tüm mesleki eğitim merkezlerine, tezime katılan tüm çalışan ve okuyan çocuklara ve çocuklarının katılımlarına izin veren ailelere teşekkür ederim.

Alan çalışması sırasında yardımını esirgemeyen ve her zorlukta yanımda olan yol arkadaşım Araş.Gör. Ayşegül Şahin’e, en sancılı süreçlerimizi birlikte paylaştığımız dayanışma ve desteğiyle yanımda olan bir diğer yol arkadaşım Güler Özdemir’e, bilgi ve birikimleriyle bana destek olan arkadaşlarım Araş.Gör. A.Yeşim Demir ve Tuğba Çukadar’a teşekkürü bir borç bilirim.

Finansal destek sağlayarak bu çalışmanın yapılmasında katkı sağlayan İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi’ne (BAP) ve çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmanın bazı aşamalarında yardımcı olan Canan’a, Damla’ya ve Öznur’a teşekkür ederim.

Sorgusuz sualsiz destekleriyle her zaman yanımda olan, yaşamımın her anında olduğu gibi çalışma adına da maddi manevi her türlü kolaylığı ve imkânı sağlayan Anneme ve sonsuza giden Babama en derin duygularıyla çok teşekkür ederim.

İstanbul, 2018

Mevsim Demir

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
TABLO LİSTESİ	xii
GRAFİK LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK VE ÇOCUKLUĞU ALGILAYIŞ ÜZERİNE

1.1. ÇOCUK VE ÇOCUKLUĞA İLİŞKİN TANIMLAR VE SAPTAMALAR	6
1.1.1. ÇOCUK KAVRAMI	6
1.1.2. ÇOCUKLUĞUN TARİHİ.....	7
1.2. ANTROPOLOJİ VE ÇOCUKLUK	10

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK EMEĞİ, ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN HUKUKSAL DÜZENLEMELER

2.1. ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR VE SAPTAMALAR	17
2.1.1. ÇOCUK İŞÇİ/ÇALIŞAN ÇOCUK VE ÇIRAK KAVRAMLARI.....	17
2.1.2. ÇALIŞMA OLGUSU/SORUNU	21
2.2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN/ÇALIŞAN ÇOCUKLAR OLGUSUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	22
2.3. TÜRKİYE’DE ÇALIŞAN ÇOCUKLAR VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ	28
2.4. ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN BÜYÜME VE GELİŞİMİ.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL İLİNDE MESLEKİ EĞİTİM MERKEZLERİNDE ÇALIŞAN KIZ ÇOCUKLARININ BEDENSEL GELİŞİMİNE YÖNELİK SAHA ARAŞTIRMASI

3.1. SAHA ARAŞTIRMASINA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER VE AÇIKLAMALAR.....	35
3.1.1. KONU VE KAPSAM.....	35
3.1.2. AMAÇ	36
3.1.3. MATERYAL VE METOT	37
3.1.3.1. Alan Seçimi.....	37
3.1.3.2. Örneklem Büyüklüğünün Hesaplanması	38
3.1.3.3. Çalışma Grubu	38
3.1.3.4. Kontrol Grubu.....	39
3.1.3.5. Veriler Ve Toplanması	40
3.1.3.6. Anketin Hazırlanması Ve Uygulanması	41
3.1.3.7. Sosyoekonomik Ve Demografik Değişkenler	42
3.1.3.8. Antropometrik Değişkenler.	42
3.1.3.9. Verilerin Değerlendirilmesi Ve İstatistiksel Analizler	43

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

4.1. SOSYO EKONOMİK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE İLİŞKİN BULGULAR.....	44
4.1.1. AİLELERİN EĞİTİM DÜZEYİNE İLİŞKİN BULGULAR	45
4.1.2. AİLELERİN MESLEK DURUMUNA İLİŞKİN BULGULAR.....	46
4.1.3. KARDEŞ SAYISINA İLİŞKİN BULGULAR.....	49
4.2. ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA YAŞAMI VE ÇALIŞMA KOŞULLARI	51
4.2.1. ÇALIŞMAYA BAŞLAMA YAŞI.....	51

4.2.2. ÇALIŞMA NEDENLERİ	53
4.2.3. TOPLAM ÇALIŞMA SÜRESİ	56
4.2.4. ÇALIŞILAN İŞ KOLUNDA ÇALIŞMA SÜRESİ	58
4.2.5. HAFTALIK ÇALIŞMA SÜRESİ.....	58
4.2.6. GÜNLÜK ÇALIŞMA SÜRESİ.....	59
4.2.7. MESLEKİ YORGUNLUK.....	62
4.3. ANTROPOMETRİK VERİLERE İLİŞKİN BULGULAR	64
4.3.1. BOYUTSAL ÖLÇÜLER.....	64
4.3.1.1.Ağırlık	64
4.3.1.2. Boy.....	66
4.3.1.3. Kol Uzunluğu.....	67
4.3.1.4. Bacak Uzunluğu.....	69
4.3.1.5. El Bilek Genişliği.....	71
4.3.1.6. Ayak Bilek Genişliği	73
4.3.1.7. Üst Kol Çevresi.....	74
4.3.2. BEDEN KİTLE İNDEKSİ.....	76
4.3.3. VÜCUT ORANLARI	78
4.3.3.1. Uzunluk Ölçülerinin Boya Oranı	78
4.3.3.2. Genişlik Ölçülerinin Boya Oranı	80
4.3.1.2. Çevre Ölçülerinin Boya Oranı	82

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA

5.1. TARTIŞMA	83
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	112
EKLER.....	131

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1 : Çalışan çocukların seçildiği mesleki eğitim merkezleri	39
Tablo 3.2 : Çalışan çocukların işkolları.....	39
Tablo 3.3 : Okuyan çocukların seçildiği okullar	40
Tablo 3.4 : Çalışan ve okuyan çocukların yaş grubu	41
Tablo 4.1 : Çalışan ve okuyan çocukların anne eğitim durumu	45
Tablo 4.2 : Çalışan ve okuyan çocukların baba eğitim durumu	46
Tablo 4.3 : Çalışan ve okuyan çocukların baba mesleği	47
Tablo 4.4 : Çalışan ve okuyan çocukların anne mesleği	48
Tablo 4.5 : Çalışan ve okuyan çocukların kardeş sayısı.....	49
Tablo 4.6 : Çalışan çocukların çalışmaya başlama yaşları	52
Tablo 4.7 : Çalışan çocukların toplam çalışma süreleri	56
Tablo 4.8 : Çalışan çocukların yaş gruplarına göre ortalama çalışma süreleri (yıl)..	57
Tablo 4.9 : Çalışan çocukların şu anda çalıştıkları işkolunda çalışma süreleri	58
Tablo 4.10 : Çalışan çocukların günlük çalışma süreleri	60
Tablo 4.11 : Çalışan ve okuyan çocukların ağırlık değerlerinin yaş gruplarına göre karşılaştırılması	65
Tablo 4.12 : Çalışan ve okuyan çocukların boy uzunluğunun yaş gruplarına göre karşılaştırılması	67
Tablo 4.13 : Çalışan ve okuyan çocukların kol uzunluğunun yaş gruplarına göre karşılaştırılması	68
Tablo 4.14 : Çalışan ve okuyan çocukların bacak uzunluğunun yaş gruplarına göre karşılaştırılması	70
Tablo 4.15 : Çalışan ve okuyan çocukların el bilek genişliği değerlerinin yaş gruplarına göre karşılaştırılması.....	72
Tablo 4.16 : Çalışan ve okuyan çocukların ayak bilek genişliği değerlerinin yaş gruplarına göre karşılaştırılması.....	73
Tablo 4.17 : Gevşek halde ölçülen üst kol çevresi değerlerinin çalışan ve okuyan çocukların yaş gruplarına göre karşılaştırılması	75
Tablo 4.18 : Çalışan ve okuyan çocuklarda beden kitle indeksi değeri	77

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 4.1 : Çalışan ve okuyan çocukların kardeş sayısı yönünden dağılımı.....	50
Grafik 4.2 : Çalışan çocukların çalışmaya başlama yaşına göre dağılımı	52
Grafik 4.3 : Çalışan çocukların çalışma nedenlerine göre dağılımı.....	53
Grafik 4.4 : Çalışma nedenine göre okula devam eden ve etmeyen çocuklar, 2012.....	55
Grafik 4.5 : Çalışan çocukların haftalık çalışma sürelerinin dağılımı	59
Grafik 4.6 : Çalışan çocukların mesleki yorgunluk düzeyleri	63
Grafik 4.7 : Çalışan ve okuyan çocukların vücut ağırlığının yaşla birlikte değişimi.....	65
Grafik 4.8 : Çalışan ve okuyan çocuklarda boy uzunluğu değerleri.....	67
Grafik 4.9 : Çalışan ve okuyan çocuklarda kol uzunluğunun yaşla birlikte değişimi	69
Grafik 4.10 : Çalışan ve okuyan çocuklarda bacak uzunluğunun yaşla birlikte değişimi	70
Grafik 4.11 : Çalışan ve okuyan çocuklarda el bilek genişliği değerlerinin karşılaştırılması	72
Grafik 4.12 : Çalışan ve okuyan çocuklarda ayak bilek genişliği değerlerinin karşılaştırılması	74
Grafik 4.13 : Gevşek halde ölçülen üst kol çevresi değerlerinin çalışan ve okuyan çocuklarda karşılaştırılması	75
Grafik 4.14 : Çalışan ve okuyan çocuklarda beden kitle indeksinin değişimi.....	77
Grafik 4.15 : Çalışan ve okuyan çocuklarda kol uzunluğunun boya oranı	79
Grafik 4.16 : Çalışan ve okuyan çocuklarda bacak uzunluğunun boya oranı.....	79
Grafik 4.17 : Çalışan ve okuyan çocuklarda el bilek genişliğinin boya oranı	81
Grafik 4.18 : Çalışan ve okuyan çocuklarda ayak bilek genişliğinin boya oranı	81
Grafik 4.19 : Çalışan ve okuyan çocuklarda gevşek halde ölçülen üst kol çevresinin boya oranı	82

Grafik 5.1 : Ülkelere göre ekonomik olarak aktif olan 7-14 yaş arası çocukların haftalık ortalama çalışma saatleri	92
Grafik 5.2 : Çalışan ve okuyan kız çocuklarının ağırlık değerlerinin erkek çocuklarla karşılaştırılması.....	97
Grafik 5.3 : Hindistan’da çalışan ve çalışmayan kız çocuklarının boy uzunluğu değerleri.....	98
Grafik 5.4 : Çalışan ve okuyan kız çocuklarının boy değerlerinin erkek çocuklarla karşılaştırılması.....	99
Grafik 5.5 : Çalışan ve okuyan kız çocuklarının kol uzunluğunun erkek çocuklarla karşılaştırılması.....	101
Grafik 5.6 : Çalışan ve okuyan kız çocuklarının bacak uzunluğunun erkek çocuklarla karşılaştırılması.....	102
Grafik 5.7 : Çalışan ve okuyan kız çocuklarının üst kol çevresinin erkek çocuklarla karşılaştırılması.....	103

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇİA	: Çocuk İşgücü Anketi
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
GENEL-İŞ	: Türkiye Genel Hizmetler İşçileri Sendikası
HÜNEE	: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
ILO	: International Labour Organisation (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IPEC	: International Programme on the Elimination of Child Labour (Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı)
İHD	: İnsan Hakları Derneği
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEM	: Mesleki Eğitim Merkezi
NCHS	: National Center for Health Statistics (Ulusal Sağlık İstatistikleri Merkezi)
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNICEF	: United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu)
v.d.	: ve diğerleri
v.b.	: ve benzeri
t.y.	: tarih yok

GİRİŞ

Çocukların çocuk olma hakları her geçen gün daha fazla reddediliyor. Dünya zengin çocuklara para muamelesi yapıyor, paranın davrandığı gibi davranmayı öğretiliyor diye. Dünya yoksul çocuklara çöp muamelesi yapıyor, çöpe dönüşünler diye. Orta sınıftakileri, ne zengin ne de yoksul olanları televizyona bağlıyor; vakit henüz erkenken tutsak hayatını kader olarak bellesinler diye. Çocuk olmayı başaran çocuklar çok şanslı, çok büyülüler.

(...) Çocuklar, çoğunlukla yoksul ve yoksullar, çoğunlukla çocuk. Sistemin bütün rehineleri arasında en kötü durumda olanlar onlar. Toplum onların ilğini emiyor, onlara karşı her zaman tetikte, cezalandırıyor onları, bazen öldürüyor, ama neredeyse hiç dinlemiyor ve asla anlamıyor (Galeano, 2006:19).

Çocuk doğanın bir armağanı iken çocuk imgesi ve modern çocukluk, insanın yarattığı bir şey olarak kültürel bir inşa, toplumsal bir yaratıdır. Postman'ın da ifade ettiği gibi (1995:7), bir kültürün toplumsal açıdan çocukluk fikrine sahip olmaksızın varolması oldukça muhtemeldir, ancak biyolojik açıdan herhangi bir kültürün kendisini yeniden üretme gereksinimini unutması tasavvur edilemez. Çünkü insan, türünün yok olmamasını sağlayan sürecin bir gereği olarak bir sonraki kuşağın bireylerini üretmektedir (Özbek, 2007:15). Antropolojik açıdan baktığımızda ise çocukluk insan yaşamının bir evresi olması açısından, çocuk ise kültür aktarımı ve biyolojik olarak türün devamlılığını sağlaması açısından son derece önemlidir.

Her toplum varlığını sürdürebilmek için sahip olduğu çocukları yetiştirirken özgün yöntemler tasarlar, bir gelişim aşaması olarak çocukluğu farklı bir biçimde tanımlar ve bölümlendirir (Fass, 2003). Dolayısıyla çocuk kavramı ve çocukluğu algılayış, toplumlara ve kültürlerle göre farklılaşabilmektedir. Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde işsizlik ve yoksulluğun görece düşük olması ile işgücünün yüksek ücretlerle desteklenmesine paralel olarak çocuk, aileye duygusal tatmin sağlayan ve geleceğe hazırlanması için çalışma yaşamından uzak tutulan birey olarak görülmektedir. Buna karşılık yoksulluğun ve göçün fazla olduğu ülkelerde ise çocuk, ucuz işgücü ve aileye ekonomik destek sağlamakla sorumlu bir sosyal güvenlik aracı olarak görülmektedir.

Avcı-toplayıcı toplumlardan günümüze, tarihin her döneminde çocuk emeği kullanımına rastlanır. Bununla birlikte çocuk emeği, gerek nitelik ve nicelik

açısından gerek yüklenen anlam açısından dönemden döneme ve toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Örneğin çocuk çalışmasına, sosyalizasyon sürecinin bir parçası olarak olumlu bir anlam yüklenebilmekte ve hane halkı gelirine katkıda bulunup bir meslek öğrendiği için çocuk çalışmasına olumlu bakılabilmektedir. Çocuk çalışması, sanayileşme ile birlikte nitelik değiştirerek çocuk işçiliğine dönüşmüş ve sonrasında kapitalist piyasa ile birlikte yaygın bir hal almıştır. Günümüzün en önemli sorunları sıralamasında açlık, yoksulluk, savaşlar ve çevrenin korunmasının yanı sıra çocukların çalıştırılması da yer almaktadır.

Çocukların uygun olmayan koşullarda ve gelişimlerine zarar verebilecek şekilde çalış(tırıl)ması olan çocuk işçiliği, en temelde bir insan hakları sorunu ve aynı zamanda bir ekonomik istismardır. Tunçcan (2000:489) da çocuk istihdamını çocuklara bedensel, ruhsal ve zihinsel kapasitelerini aşan sorumluluklar yüklemek suretiyle, gerçekte “istismara” dönüşmüş bir mekanizma olarak tanımlamaktadır.

20. yüzyılın başından itibaren çocuk işçiliğini önlemeye yönelik tüm düzenlemelere, projelere ve olumlu gelişmelere rağmen, başta ekonomik olarak az gelişmiş toplumlar olmak üzere tüm dünyada büyüme ve gelişme çağındaki milyonlarca çocuk fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerine zarar veren çalışma koşullarında çalışmaktadır. Akyüz’ün (2000:511) de vurguladığı gibi, çocukları çalıştırma yoluyla istismar etme, günümüzde çocuk sömürü ve ihmalinin en yaygın şeklidir. Türkiye de geçmişten günümüze değin çocuk emeğinin yaygın bir şekilde kullanıldığı bir ülkedir. Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu yana yaygın bir uygulama olan çocuk istihdamı, 19. yüzyılda ağırlıklı olarak kumaş üretimi ve halıcılık alanlarında faaliyette bulunan küçük imalathane ve fabrikalarda ciddi boyutlara ulaşmıştır (Makal, 2011: 323).

20. yüzyıl itibariyle büyük ve küçük sanayinin geniş bir biçimde çocuk istihdam etmesi, çocuk emeği kullanımını arttırmıştır; bu nedenle küçük sanayide kayıt dışılık, büyük sanayiye göre çok daha yaygındır. Bununla birlikte, gelir düzeyi düşüklüğü ve geniş aile yapısı da çocukların işgücüne katılımını önemli ölçüde arttırmaktadır. Dünya genelinde çocukların erken yaşlardan itibaren çalışmaya başlamalarının

yoksulluk, hızlı nüfus artışı, işsizlik, göç, geleneksel bakış açısı, cinsiyet eşitsizliği, eğitim gibi pek çok nedeni olmakla birlikte bunlar içinde en önemlisi ekonomik temelli etkenlerdir. Türkiye nüfusunun yaklaşık %30'unu çocuklar oluşturmaktadır ancak belirtilen nedenlerden ötürü çocuklar erken yaşta fiziksel, zihinsel, eğitsel, sosyal, duygusal ve kültürel gelişimlerine zarar veren işlerde çalışma hayatına girmek zorunda kalmaktadır (DİSK/Genel-İş Sendikası, 2016).

Kâğıt üstünde çocukların hakları vardır ve çalışma yaşamında, onların hakları yasalarla korunmaktadır, fakat bunların uygulamada ne kadar geçerliliğe sahip olduğunu anlamak için yanıtlanması gereken birçok soru vardır. Bunlardan biri de çocuk işçilerin çalışma yaşamındaki durumlarının ne olduğudur. Bununla birlikte, işçi çocuklar gündeme geldiğinde üzerinde durulması gereken en önemli sorulardan bir diğeri de körpe bedenlerin çalışma koşullarından nasıl etkilendiğidir (Duyar ve Özener, 2003:8).

Büyüme ve gelişmenin hızlı olduğu çocukluk ve ergenlik döneminde erken yaşta çalışma hayatına giren çocuklar yüksek kaza ve yaralanma riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Gelişme çağında fiziksel güçleri ile uygun olmayan işlerde, kötü ve ağır şartlar altında çalışan çocukların normal büyüme ve gelişimi sekteye uğramakta, bedensel yapılarında deformasyonlar oluşabilmektedir. Yeterli dinlenme, beslenme ve uyku imkânı bulamayan çocuklar çeşitli sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmakta, iş kazası ve meslek hastalıkları gibi sorunlarla sıkça karşılaşmakta hatta iş cinayetine kurban gitmektedirler. 2012 yılında 32 çocuk iş cinayetlerinde hayatını kaybetmişken, 2016 yılına gelindiğinde 56 çocuk iş cinayetleri sonucu hayatını kaybetmiştir (DİSK/Genel-İş Sendikası, 2016). Bununla birlikte, karşılaşılan sorunlar yalnızca fiziksel ve bedensel yapıyla sınırlı değildir. Erken yaşta erişkinlerin dünyasına adım atan çocukların psişik ve sosyal uyum problemleri yaşadığı da bir gerçektir (Duyar, 2006). Çok genç yaşlarda aile geçindirmek gibi fiziki ve ruhsal yapısına uymayan bir rol ile karşı karşıya kalan çocuğun hayata bakış açısı, üstlendiği rol, kişilik yapısı çok erken yaşta değişmekte ve bu değişim muhtemelen ilerleyen yaşlarda sağlıksız ve mutsuz bir birey olma sonucunu doğurmaktadır (Yıldırım, 2008).

Yapılan araştırmalar erken yaşta çalışmaya başlayan çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koymaktadır. alışan kız çocuklarının bedensel gelişiminin incelendiği bu çalışmada da erken yaşta çalışmaya başlamanın ve çalışma koşullarının bedensel gelişim üzerine etkileri ele alınacaktır. Çalışma, her ne kadar bedensel gelişime ynelse de kökenlerinde toplumsal nedenlerin yattığı ocuk emeği sorunu ele alınırken çocukların yaşamlarını, formasyonlarını ve çocukluk algısını etkileyen kültürel ve siyasal yapılar da göz önünde tutularak konu daha geniş bir çerçevede ele alınmıştır.

Son dönemlerde ocuk emeğini konu alan akademik çalışmalar artış göstermesine rağmen çalışan çocukların bedensel gelişimlerini inceleyen kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, literatüre bakıldığında, erken yaşta çalışmaya başlayan kız çocuklarının bedensel gelişimlerinin yeterince araştırılmadığı da dikkati çekmektedir. Bu alışma, bu eksiklikten yola çıkılarak yapılmıştır. Yapılan saha araştırması ile çalışma koşullarının çalışan kız çocuklarının bedensel gelişimlerini nasıl etkilediğini ortaya koymanın yanı sıra ocuk emeğinin, ocuk alış(tır)masının neden ve nasıl ortaya çıktığı aktarılmış ve sorunun çözümüne ilişkin görüşler sunulmuştur.

Saha araştırmasına temel oluşturan kuramsal ve kavramsal boyut ile saha araştırması olmak üzere 2 bölümden oluşan çalışma, kendi içinde de bölümlere ayrılarak ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle, ocuk kavramının ne olduğunun bilinmesi gerekliliğinden yola çıkılarak ocuk kavramının ne olduğu, çocukluğa ilişkin tanım ve algılamaların tarihsel süreç içinde nasıl değiştiği aktarılmış, antropoloji ile çocukluk ilişkisi ve antropolojik perspektifle çocukluğun önemi anlatılmıştır. ocuk emeği ve ocuk işçiliğini kapsayan ikinci bölümde ise çalışan çocuklara ilişkin temel kavramlar aktarılmış, ırac kavramı ile çalışan ocuk/ocuk işçi kavramlarının nasıl bir farklılık gösterdiği ve yasal zeminde nasıl algılandıkları ortaya konmuş, çalışma olgusuna değinilmiş ve ocuk emeğinin, ocuk çalışmasının tarihsel süreçte nasıl değiştiği, ocuk çalışmasının nasıl ocuk işçiliğine dönüştüğü anlatılmış, Türkiye’de bu olguların tarihsel gelişimi ile günümüzde geline nokta aktarılmıştır. Çalışmanın konusu, çalışan kız çocuklarının bedensel gelişimi olduğu için çalışan çocukların

büyüme ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümü saha araştırmasına yönelik bilgiler içermektedir. Bu bölüm altında araştırmanın konusu, kapsamı, amacı, materyal ve metodu aktarılmıştır. Araştırmanın dördüncü bölümü ise yapılan saha araştırmasına ilişkin bulguları ve elde edilen bulguların değerlendirilmesini içermektedir. Bu bölümde, İstanbul'da 6 Mesleki Eğitim Merkezi'nde çıraklık eğitimi alarak çalışan işçi çocuklar ile çalışmayan çocukların sosyoekonomik ve demografik özellikleri, çalışma yaşamı ve çalışma koşulları üzerinde durulmuş ve son olarak çalışan ve okuyan çocuklardan alınan antropometrik ölçüler karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK VE ÇOCUKLUĞU ALGILAYIŞ ÜZERİNE

1.1. ÇOCUK VE ÇOCUKLUĞA İLİŞKİN TANIMLAR VE SAPTAMALAR

1.1.1. ÇOCUK KAVRAMI

Çocuk kavramının tanımına dair çeşitli açıklamalar bulunmakla birlikte bunlar çocukluğun hangi bakış açısıyla ele alındığına göre değişebilmektedir. Çocuk kavramının toplumların yapısına, kültürüne, inançlarına, ekonomilerine göre değişen bir kavram olması da tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra çocukluğun ne olduğu, nasıl icat edildiği, hangi yaşta başlayıp ne zaman bittiği vb. de tartışılan alanlar arasında olmuştur.

Günlük dilde “çocuk” terimi, yaşa ilişkin olarak yetişkinden küçüğü ayırmak için kullanılır, yani yetişkin olmayan kişi çocuktur. Hangi yaş ve olayın küçüklükten yetişkinliğe geçiş olarak kabul edildiği ise önemlidir. Çünkü günlük dildeki çocukluk, belli bir yaşa ulaşmakla ya da reşit olmakla veya okulun bitirilmesiyle sona erer (Yıldırım, 2008:5). Ancak sosyo-kültürel farklılıklardan dolayı toplumlar arasında çocukluk ile gençlik dönemini ayıran farklı algılamalar da mevcuttur. Örneğin bazı toplumlarda çocuk sayılan yaşlar başka toplumlarda genç erişkin olarak görülmektedir (Arkan, 2011:4). Çocuğu gelişen bir insan yavrusu, olgunlaşmamış birey olarak tanımlayan araştırmacılar da vardır (Yörükoğlu (1997:13). Marshall’a göre (1999:120) “çocuk” terimi ya bir evlat ya da bir toplumda yetişkinlerle aynı ölçüde tam bir ekonomik ve hukuksal statü kazanamamış birisi anlamında kullanılabilir. Marshall, ikinci gruptaki insanların, çocukluk diye bilinen ve yaşla ilintili bir dönemden geçtiğini belirtmektedir.

Çeşitli hukuk dallarında çocukların fiziki, ruh ve ahlak bütünlüğünü korumak amacıyla 18 yaşın altında sınırlamalar yapılmıştır. 5237 sayılı Türk Ceza

Kanunu'nun (2004) 6/1-b maddesinde “çocuk deyiminden; henüz 18 yaşını doldurmamış kişi anlaşılır” diye belirtilmiştir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (2005) da çocuğu, daha erken yaşta ergin olsa bile, 18 yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlamaktadır. Benzer bir anlayışı Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de görmekteyiz. 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Türkiye'nin de taraf olarak onayladığı Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 1. maddesine göre, daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılmaktadır (UNICEF, 2004).

Duyar ve Özener'e göre ise (2003:63-64) pek çok platformda geçerli olan bu anlayış kimi alanlarda, özellikle biyolojik bakışın ağırlığını hissettirdiği alanlarda geçerli değildir, çünkü biyolojik bakış açısı çocukluk ile gençliği (ergenliği) birbirinden ayırır. Burada biyoloji temelli olaylar belirleyici etmenlerdir, yani üreme yeteneğini kazanan bireyin artık ergenlik ya da gençlik aşamasında olduğu kabul edilir.

1.1.2. ÇOCUKLUĞUN TARİHİ

Bugün çocukluğun nasıl geliştiğini inceleyebilmek ve anlayabilmek için geçmişte çocukluk anlayışının nasıl geliştiğini, çocuğun veya çocukluğun, günümüze kadar geçirdiği aşamaların neler olduğunu görmek gerekmektedir.

Geçmişten günümüze değişen çocukluk algısı, aile anlamına gelen familya sözünün kökenlerine inilerek açıklanabilir. Yörükoğlu (1997: 21), Latince *famulus* sözünden türemiş olup köle anlamına gelen familyanın, bir babanın kölelerinden oluşan bir topluluk olduğunu ve eski çağlarda anne ve çocukların her ne kadar kölelerden biraz daha iyi durumda olsalar da kötü davranışlara maruz kaldığını anlatır.

Ortaçağ Avrupası'nda çocuklar, başta din adamları ve düşünürler olmak üzere büyük bir çoğunluk tarafından günahkar bir varlık olarak görülmüştür. Özellikle kız çocukları ve sakat doğan çocukları öldürmek her çağda ve her yerde devam etmiştir. Önceki dönemlere göre daha iyi davranılmaya başlanmış olsa da asıl amacın çocukları korumak, kurtarmak, gözetmek değil, onları dinin ve Tanrı'nın buyruğuna sokmak ve böylece vaat edilen cennete ulaşabilmek olduğu vurgulanmaktadır

(Yörükoğlu, 1997:23). Fakat bu sefer de din adına çocuklar ezilmeye başlanmıştır. Çocuğun günah ürünü olduğu ve çocukta doğuştan var olan kötülükleri kovmak için dövmek gerektiği belirtilmiştir. Ortaçağda yaygın çocukluk algılayışı, kölelik ideolojisiyle benzer şekilde taşınır bir eşya ya da mülk parçası yaklaşımı şeklinde olmuştur.

Batı’da çocukluğun tarihi konusunda Philippe Ariés’in çalışmaları oldukça önemlidir. Çocukluğu biyolojik bir kavramdan çok kültürel temeli olan bir kavram olarak açıklayan Ariés’e göre (1962:33), Ortaçağın sonlarına değin keşfedilmemiş olan çocukluk, 17. yüzyıl civarında ortaya çıkan nispeten yeni bir kavramdır. Ariés, 12. yüzyıla kadar Ortaçağ sanatında çocuk resmi olmayışının çocuk kavramının o dönem dünyası içinde yeri olmadığını gösterdiğini ve bu dönemde çocuğa karşı duyarlılığın gelişmemiş olduğunu savunmaktadır. Ancak Ariés’in düşüncelerine katılmayıp onu eleştiren Heywood (2003:18-20), o dönemde özellikle dinsel konulara odaklanılmasının sadece çocuk değil birçok konunun, hatta “laik yaşamın tamamının” kaybolmasına neden olduğunu belirtmiştir.

Çocukluk anlayışında önemli değişim 16-17. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Bu döneme kadar yetişkinlerin dünyasında yer alan çocuğun ayrı bir kişilik, çocukluğun ise ayrı bir yaşam dönemi olarak algılanmasında birtakım unsurlar etkili olmuştur. Aile yapısının ve rolünün gelişmesi, aile içinde duygusal bağın önem kazanması, ekonominin tarımdan sanayiye kayması ve bunların yanı sıra çocuk ölümlerinin azalmaya başlaması bu unsurlar arasında yer almaktadır (Onur, 1994:4-5). Rönesansla birlikte kısmen de olsa toplumun çocukların bakımından ve korunmasından sorumlu olduğu inancı gelişmiştir. Postman (1995:8) çocukluk fikrinin Rönesans’ın büyük icatlarından biri olduğunu, belki de en insancıl icadı olduğunu savunmaktadır. Bu icatta en temel etken matbaadır. Postman, yetişkinlerin dünyasından kovulan çocuklara yerleşebilecekleri yeni bir dünya bulma gereğinin doğduğunu ve bu yeni dünyanın da çocukluk dünyası olduğunu belirtmiştir. Franklin ise (1993:24-26), yetişkinler dünyasından koparılan çocukların bu yeni dünyada, zayıflık, akıldışılık, çaresizlik ve bağımlılık gibi negatif özelliklerle birleştirildiğini düşünmektedir. Franklin, genç insanların hayatında çocukluğun gelişmesiyle birlikte

giderek artan bir şekilde eğitime ve okula yöneltilmeleri gibi önemli değişikliklerin yer aldığını, ancak bu değişimlerin bütün çocuklar tarafından eşit bir şekilde ve aynı anda yaşanmayıp, cinsiyet ve sınıfın gelişmelerin hızını etkilemiş olduğunu belirtmektedir: *“İlk çocuklar orta sınıfın erkek çocuklarıydı, çünkü çocukluk kadınlara uygulanmıyordu”* (Franklin, 1993:26). Yani bir bakıma kız çocuklarının okulların verdiği eğitim ve öğretime ihtiyaçları olmadığı düşünülmüştür.

Yeni çocukluk anlayışında geleneksel güçlerin ve kilisenin azalan etkilerinin karşısında burjuvazinin etkisi artmış ve yeni çocukluk anlayışı da burjuvazinin değerlerine uygun olarak geliştirilmiştir. Bu yeni anlayışta çocukların aile ve okulda yetiştirilmesi inancının temellerinin olduğunu ve çocukluğun sekülerleştiğini görürüz. İnal’a (t.y.) göre sekülerleşen çocukluk algısı ile birlikte dinsel etkilerin ve geleneksel geniş aile ilişkilerinin zayıflaması sonucunda çekirdek aile içinde çocuk merkezli bir yapı oluşmuş, çocuklara modern bir sosyal yatırım gözüyle bakılmaya başlanmış ve tüm çocukların ayrımsız bir biçimde yurttaşa dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Ulus-devlet düşüncesinin hâkim olduğu eğitim ile çocukluğun algılanışı el değiştirmiş ve önceleri kilisenin tekelinde bulunan çocuklar, Aydınlanma döneminin ardından devletin çocukları olmuştur. Bu bağlamda çocukluğun, bir iktidar savaşımının yeri olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Çocuklar bundan böyle ulus-devletin ideolojik alanına girmiş ve itaatkar yurttaşlık vazifelerine hazırlanmışlardır.

Giderek artan bir şekilde yüksek enerji teknolojilerinin kullanılmaya başlanması ve zamanla yaygınlaşması ile ortaya çıkan sanayileşme ile birlikte üretim ilişkileri çok yönlü bir değişime uğramıştır. 18. yüzyılın sonlarına doğru hız kazanan sanayileşmenin, çalışma ve emek tarihi üzerinde köklü değişmelere yol açtığı bilinmektedir (Duyar, 2013). Bu değişimler içerisinde en dikkat çekici olanlardan birisi de kadın ve çocuk emeğinin sanayide ve üretimde yoğun biçimde kullanılmasıdır. Kadın ve çocuk emeğinin bu şekilde yoğun kullanılmasının temelinde, giderek artan iş gücü ihtiyacı ile birlikte kadınların ve çocukların ucuz iş gücü olarak konumlandırılmaları rol oynamıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru gittikçe artan teknolojik ve bilimsel ilerlemelerle birlikte, daha fazla eğitilmiş insan ihtiyacından dolayı çocukların fabrikalardan okullara yönlendirilmeleri bir zorunluluk gibi algılanmaya başlanmıştır (Yapıcı ve Yapıcı, 2004). Bununla birlikte ekonomik sistemin giderek daha fazla makinelere dayalı bir hale gelmesiyle çocuklara ve genç insanlara ihtiyaç azalmış ve böylece emek pazarından uzaklaştırılan çocuklar ve gençler okula yerleştirilmeye başlanmıştır. Çocuk imgesinin ucuz fabrika işçiliğinden, fabrika işinde çalışan çırak imgesine dönüştürüldüğünü belirten Elkind'e göre ise (1999), çocuklar fabrika yerine, fabrikada çalışmak üzere hazırlanmaları için okula gönderilmişlerdir.

Günümüz toplumlarında çocuklardan beklentiler artmakta ve çocuklar daha erken yaşlarda daha fazla şey yapmaya, okulda, sınavda, sanatta, sporda kısaca hayatın her alanında daha fazla başarı ortaya koymaya zorlanmakta ve bir anda büyüyüp yetişkin olmaları beklenmektedir (Salim, 2011). Bu yaklaşım, çocuğun pek çok yönden sömürülmesinin de önünü açmaktadır. Günümüzde farklılıkların törpülenmesiyle yaratılmaya çalışılan tek tip çocukluk, küreselleşme ile birleşince çocukluk ve çocuklar, oldukça büyük bir pazarın hem tüketicisi hem de tüketileni olmuşlardır.

1.2. ANTROPOLOJİ VE ÇOCUKLUK

Çocukluk, hayat çizgisinin temel fiziksel ve gelişimsel örüntülerce karakterize edilmiş bir gelişim evresidir. (James, 2001: 29)

Biyokültürel bir varlık alanı olan insanın biyolojik ve kültürel çeşitliliğini ve bu çeşitliliklerin işleyiş biçimlerini inceleyen ve geliştirdiği kuramlarla bunları açıklamaya çalışan antropoloji, insanın biyolojik ve kültürel evrim süreçlerini geniş bir bakış açısı içinde bütüncül bir yaklaşımla ele alan bilim dalıdır. Antropoloji, insanla bağlantılı olan, çağımızın birçok sorunu ile ilgilenmektedir. Bu bakımdan çocuklar ve çocukluk da antropolojik araştırmalar için önemli alanlardan birini oluşturmaktadır. Çocukla ilgili bilim dalları arasında çoğu zaman önce çocuk sağlığı (pediatri), çocuk eğitimi (pedagoji), çocuk gelişimi, çocuk hukuku akla gelirken çocuk sosyolojisi, çocukluğun antropolojisi pek fazla bilinmemektedir.

Çocukluk antropolojisi, 1970’lerde İngiltere’de ortaya çıkan ve 1940 ve 50’li yıllarda Margaret Mead gibi Amerikalı antropologlar tarafından yönlendirilen, daha önceki kültür ve kişilik çalışmalarıyla karşılaştırıldığında antropolojik araştırma için nispeten yeni bir alandır. Bu alanda yapılan çalışmalar öncelikle çocukluk döneminde meydana gelen sosyalizasyon ve kültür aktarım süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini araştırmakla ilgili olup, bu açıklamalarda sosyalizasyon süreçlerinde çocukların kendi aktif rolüne çok az önem verilmiştir. Bunun yerine kuşaklar arasında geçen kültür mekanizmalarına odaklanılmıştır (James, t.y.).

Çocuklar antropolojik bakış açısına dahil olduklarında öncelikle yetişkinlerin sosyal ve kültürel dünyasına giren öğrenciler olarak incelenmişlerdir. 1930’larda antropolog Margaret Mead (1930), çocuk yetiştirme pratiklerinin kültürler arası değişimi hakkında yazmış ve 40 yıl boyunca antropologlar bu araştırma yöntemini sürdürmüşlerdir. 1980’lere gelindiğinde ise giderek artan sayıda Avrupalı ve Amerikalı akademisyen, sosyal bilimlerde çocukların göreceli yokluğuna dikkat çekmeye başlamışlardır.

Kabul edilmiş saha çalışmalarının başlamasından önce çocuk, vahşi veya ilkel gibi, Avrupa ve Kuzey Amerika uygarlığının rasyonel, erkek dünyasına karşı yerini almıştır. Edward Tylor, John Lubbock ve C. Staniland Wake gibi teorisyenler için çocuklar, vahşilik ve uygarlık arasında doğrudan bir bağ oluşturduğu için merkezi bir öneme sahip olmuştur (Montgomery, 2009). Ancak antropolojinin erken dönemlerinde sosyal ve kültürel gelişimi açıklamak için aynı paralelde bulunan çocuk ile “vahşi”, insan toplumunun doğasını ve insanlığın gelişimini inceleyen Viktoryen dönemi evrimsel antropologların çocukluğa dair anlayışları sayesinde birbirinden ayrılmıştır. Çocuk, ontoloji ve filojeniye birbirine bağlayan çağdaş kuram sayesinde önemli hale gelmiştir (<http://what-when-how.com>). Montgomery’ye (2009) göre, çocuk böylelikle 19. yüzyıl antropolojisinde ön plana çıkmış ve veri kaynakları olarak antropolojinin gelişmesinde daha önemli bir role sahip olmuştur. Buna karşın antropolojinin çocukları ihmal ettiğini düşünenler de vardır. Örneğin Lawrence Hirschfield 2002’de yayınladığı “Why don’t anthropologists like children?” başlıklı makalesinde, antropologların yaptıkları etnografik açıklamalarla

çocukları ötekileştirdiğini, dışladığını savunmuştur. Bu savunuyu eleştiren Lancy ise Hirschfield'in aksine, etnografik kayıtlarda çocukluğa dair açıklama bulmakta zorlanmadığını ifade etmiştir (Toulson, 2011).

A.B.D antropolojisinde çocukluğa ilişkin etnografik araştırmanın öncüsü Avrupa ve Amerika'daki göçmenlerde büyüme ve gelişme üzerine yaptığı antropometrik çalışmalarla Boas olmuştur (Levin, 2007). Boas'ın çocuklara ve gençlere olan ilgisi, çocukluğun antropolojisinde önemli bir kişi olan Margaret Mead üzerinde derin bir etkiye neden olmuştur. Boas'ın teşvikiyle Mead, ünlü Samoa ve Güney Pasifik çalışmasına başlamıştır. Boas gibi insan çeşitliliği arasındaki farklılıkları kültürel olarak incelemiş ve özellikle çocukların ve genç insanların nasıl yetiştirildiğine ve yetiştirme tarzının yetişkin kişiliği ve davranışı üzerindeki etkilerine bakarak dikkatini onlar üzerine odaklamıştır (Montgomery, 2009).

1970'lerin başından bu yana antropologlar, çocukluğun ne zaman ve nasıl başlayıp bittiğinin genellikle kültürel açıdan spesifik olduğunu ve çocukların rolleri ile sorumluluklarının, onların yetişkinliğe geçişinin bu bağlamda incelenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Çocukluk, bu perspektifte, zaman ve mekan boyunca değişen ve kültürel olarak yapılandırılmış bir olgu olarak anlaşılmalıdır. Ancak çocukların sadece sosyalizasyonun pasif alıcıları değil, aileleri ve toplulukları şekillendiren ve bir o kadar da onlar tarafından şekillendirilen sosyal aktörler olduğu bir gerçektir. Ayrıca, biyolojik açıdan da insana özgü yaşam döngüsünün bir parçası olarak görülmelidir; yalnızca yetişkin yaşamı için bir hazırlık süreci değil, kendi başına değerlidir. Cunningham da (1998), çocukluk kavramının kültürel inşasına, aile ekonomisi içindeki rollerine ve çocukların büyümesindeki biyolojik faktörlere odaklanmaya eğilimli söylemler arasındaki diyalog için daha fazla alan yaratılması gerektiğini vurgulamaktadır.

1980 ve 1990'larda hız kazanan çocukluğun yeni sosyal araştırmaları ile akademisyenler, farklı yaşam ve tecrübeleriyle sosyal aktörler olarak çocuklara daha fazla dikkat çekmeye başlamışlardır. Çocuk merkezli antropoloji ya da bir alt disiplin olarak çocukluğun antropolojisi de çocukların yaşamları ve deneyimleri hakkında yeni bakış açıları kazanmamızı sağlamaktadır. Örneğin antropologlar genellikle

çocukluğu kronolojik veya biyolojik sınırlar olarak tanımlamamayı tercih etmişler ve 18 yaş altındaki herkesin çocuk olarak görüldüğü uluslararası tanımlamanın pek çok çocuğa uygulanabilirliğinin sınırlı bürokratik bir kullanım, bir dayatma olduğunu savunmuşlardır. Bununla birlikte bütün toplumlar çocukların yetişkinlerden farklı olduğunu ve onlara yüklenen farklı roller ile beklentiler olduğunu kabul etse de, etnografik kanıtlar çocukluğa dair tanımlamalarda ve görüşlerde büyük bir çeşitlilik olduğunu göstermektedir (<http://what-when-how.com>). Montgomery'nin de (2013) belirttiği gibi, çocukluk evrensel değil, değişen toplumsal bir olgudur. Kültürel açıdan bakıldığında, dünyada birçok çeşitte çocukluğun var olduğu açıktır. Üstelik bu çeşitlilik kültürler arası olduğu gibi aynı toplum içinde de çeşitlilik göstermektedir. Antropologların ve diğer sosyal bilimcilerin ilgisini çeken şey ise, her toplumun çocukluğun doğasına ilişkin görüşleri ve bu görüşlerin çocukların yaşamları üzerindeki etkisidir. Çocukluğa ilişkin görüşler daha önce anlatıldığı gibi, tarihsel süreçle birlikte değişmektedir. Örneğin Gottlieb (2000) tipik Beng tutumunda, onların dillerinde “çocuk” kelimesinin “küçük köle” anlamına geldiğini ve güvenli bir şekilde yürüyebilir hale gelir gelmez onu ayak işleri için dışarı göndermekten çekinilmediğini anlatmaktadır. Ancak çağdaş ve tarihi çocukluk arasında farklılıklar olmasına ve günümüz toplumları için “çocuk” da farklı bir anlam ifade etmesine rağmen çocuk işçiliğinin bu durumun dışında kaldığını ve çocuk çalışmasının tarihsel süreç içinde yalnızca niteliğinin değiştiğini belirtmek gerekir.

20. yüzyılın sonlarındaki uluslararası politik ve ekonomik değişiklikler, çocuklarla ilgili farklı yaşam koşulları olduğu konusundaki farkındalığı arttırmıştır. Bunun yanı sıra savaş, şiddet, açlık ve yoksulluk içinde yaşayan çocukların televizyonda yer alan görüntüleri, çocukların masum ve korunan bir grup olduğu varsayımını da sarsmıştır. Gürdal'ın (2013) da ifade ettiği gibi, ekonomik olarak az gelişmiş coğrafyalar başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde açlıkla, yoksullukla mücadele eden, savaş ve katliamların ortasında kalan, öldürülen, yaşadıkları bölgelerden göç etmek zorunda bırakılan, emek güçlerinden yararlanan çocukların ideal bir çocukluk yaşamadığının farkına varılması evrensel çocukluk anlayışını kırmıştır. Montgomery'nin (2009) belirttiği gibi, antropologlar evrensel bir çocuk fikrinin

imkansız bir kurgu olduğunu ve çocukların yaşamlarının biyolojileri tarafından olduğu gibi kültürlerinden de güçlü bir şekilde etkilendiğini göstermişlerdir. Çocuklar konusunda uzmanlaşan antropologlar çocukları tamamlanmamış veya yetersiz yetişkinler olarak görmek yerine onları kendi koşulları içinde değerlendirmek gerektiğini savunur ve çocukların insan yavrusu olduğu fikrini reddetme eğilimindedirler. Bununla birlikte Montgomery, çocukluk antropolojisinin çocukları hem varlık hem de oluş olarak görmesi gerektiğini savunur.

Çocuklar ve çocukluk, yalnızca sosyal yönüyle değil, biyolojik yönüyle de antropolojinin ilgi alanıdır. Bu bakımdan antropoloji ve çocukluk ilişkisini genel olarak değerlendirdiğimizde, insan evriminin ve kültürünün önemli bir bileşeni olan çocuk ve çocukluğun nasıl ortaya çıktığını, hangi değişim ve dönüşümlerden geçtiğini, insan evrimi ve toplumsal yaşamdaki önemini antropolojik bir perspektifle inceleyen bir çalışma alanı olarak tanımlayabiliriz. Yani, çocukluk günümüz kültüründe oynadığı rol ile bu role ilişkin değişimler açısından antropolojinin konusu olmakla birlikte, antropoloji biyolojik açıdan da çocuklukla ilgilenmektedir.

Biyolojik açıdan çocukluk doğal seçim ile şekillendirildiğinden, evrimsel bir perspektif ile bütünleştirmeden çocukluğun tam olarak kavranması veya yorumlanması mümkün değildir. Çocukluğun uzun bir büyüme ve gelişme dönemi olması, sütten kesilme, öğrenme ve beceri kazanma gibi özellikleri, seçici bir tarihin ürünleri olarak tanımlanır ve anlaşılır. Bu seçici tarih, atalarımızın çevreye sağladıkları başarılı adaptasyonların birikiminin bir sonucudur (Bock, 2010:11). İnsan gelişimi ve büyümesi, çocukluğu biyolojik yönüyle de inceleyen antropoloji için önemlidir. Boas ve meslektaşlarının çalışmaları, insan gelişimine olan ilginin antropologlar için doğal olduğunu göstermektedir. Çünkü bir insanın büyüme biçimi, türümüzün biyolojisi, yaşadığımız fiziksel çevre ve her insan kültürünün yarattığı sosyal/ekonomik/politik çevre arasındaki etkileşimin ürünüdür. Ayrıca, insan büyümesinin temel modeli homininlerin, günümüz insanların ve fosil atalarımızın 6 milyon yıllık evrim tarihinin sonucudur. Böylece, insandaki büyüme ve gelişme, türümüzün biyokültürel doğasını ve evrimsel tarihini yansıtır.

İnsanın büyüme ve gelişme sürecinde çok önemli bir yeri olan çocukluk dönemini primat ve soyu tükenmiş insansı türler ile karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında en önemlilerinden biri Anna K. Laird'in (1967) "Evolution of the human growth curve" başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışmasıyla büyüme ve gelişme terminolojisine "çocukluk" evresini de katan Laird, insanda doğumdan ergenliğe kadar olarak tanımladığı çocukluğun büyüme eğrisinin memeliler ve kuşlardan farklı olduğunu belirtmektedir. Memelilerde ve kuşlarda cinsel olgunluğa ve yetişkinliğe giden eğrisel büyüme süreci doğumda veya doğuma yakın zamanda başlarken insanlarda bu büyüme evresi yalnızca ergenlik döneminde başlamaktadır.

Çocukluk, bebeklikten sonra gelen bir dönem olarak insanların eşsiz bir gelişim evresi olarak tanımlanır. Çocukluğun gelişmemiş bir diş yapısı, küçük bir sindirim sistemi ve nispeten hem büyük hem de hızlı gelişen, kalori gerektiren bir beyni içeren biyolojik sınırları daha yaşlı olan bireyler tarafından sağlanması gereken koruma ve beslenmeyi gerektirir. İnsan evriminde çok önemli rol oynayan çocukluk döneminin yeni bir evre olarak hominin evrimi sırasında geliştiğine ve ilk ortaya çıkışının Homo genusunun evrim süresinde gerçekleştiğine dair kanıtlar sunulmaktadır. Bogin'e göre, çocukluk dönemi beyin gelişimi ve öğrenme için "ekstra" zaman sağlamaktadır. Çocukluk evresi, bir kadının yeni yavrular doğurabilmesine ve var olanlarının da bakımına olanak sağlar. Çocukluğun doğasını anlamak, insanların uzun süren gelişim sürecini, sahip olduğu düşük doğurganlığı ve diğer türlerden daha büyük olan üreme başarısını açıklamaya yardım eder.

Çocukluk dönemi, evrimsel süreç içinde kısalan bebeklik döneminin aksine uzamıştır. Kısalan bebeklik dönemine paralel olarak bakım süreci de kısalmış, böylece insan diğer primatlara göre daha fazla doğurganlık elde etmiş ve gelişim süresi de uzamıştır. Tüm bu süreçler üreme başarısının artması ve biyolojik evrimimiz açısından itici bir güç oluşturmuştur. Çocukluk dönemi, süten kesilip hemen olgunlaşma gerektiren bir ekolojide hayatta kalmak için çok önemlidir. Özetle çocukluk evresinin evrimi, türümüzün üremesi ve çevre ile iklim koşullarına daha iyi uyum sağlama açısından avantaj sağlamıştır. Benzer şekilde evrimsel süreçte

ergenlik aşamasının gelişiminin doğum sonrası fiziksel büyüme ve gelişme, sosyal adaptasyon ve ileri yetişkin hayatına adapte olabilmek için geliştiği yönünde görüşler vardır (<http://www.evrimselantropoloji.org>).

İnsandaki büyüme ve gelişme sürecinde çok önemli bir yeri olan çocukluk evresini ve çocukları biyolojik yönüyle inceleyen çalışmalara baktığımızda örneğin Behar, Guatemala'daki kırsal köylerde yaşayan çocukların büyüme geriliği ve yetersiz beslenme nedenlerini araştırmıştır. Bailey ve arkadaşları, kuzey Tayland'da, temel geçimlik ürününün pirinç olduğu kırsal tarım köylerinde yaşayan 1000'den fazla bebek, çocuk ve gencin büyümesini incelemiş, yerel ve uluslararası büyüme referans standartlarıyla karşılaştırıldığında kırsal Taylandlı çocukların ve gençlerin, üzerinde çalışılan tüm ölçülerde büyüme geriliği olduğunu bulmuşlardır (akt., Bogin, 1997). Antropologlar ayrıca, çocukların çalıştırılmasının karmaşık ve kapsamlı akrabalık modellerinde nasıl temel bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Nieuwenhuys'a (1996) göre antropoloji, pazarın ucuz çocuk emeğinin geniş yelpazesinden daha fazla yararlanamayacağını açıklamaya çalışır. Bu açıklama, çocuk işçiliği çalışmalarının yoksul çocukların sömürülmesinin kavramsallaştırılmasını sorgular.

Çocuk işçiliği veya çalışan çocuklar sorunu sosyo-kültürel bir mesele olduğu kadar biyolojik yönü de olan bir sorundur. Duyar'ın (2017) da vurguladığı gibi, çok yönlü bir olgu olan çocuk emeği kullanımı gündeme geldiğinde akla ilk gelen konu, çalışmanın çocuk bedeni ve sağlığı üzerinde yaptığı etkilerdir ve bu konudaki çalışmalar çalıştırılan çocukların bedensel gelişimlerinin ve sağlıklarının olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bir sonraki bölümde çocuk emeği, çocuk işçiliği ve çalışan çocuklar konuları üzerinde durulacak ve söz konusu konular gerek sosyal gerek biyolojik antropoloji perspektifi ile incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK EMEĞİ, ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN HUKUKSAL DÜZENLEMELER

2.1. ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR VE SAPTAMALAR

2.1.1. ÇOCUK İŞÇİ/ÇALIŞAN ÇOCUK VE ÇIRAK KAVRAMLARI

Çocuk işçi/çalışan çocuk kavramlarına dair tanımlamalar için öncelikle uluslararası düzeyde kabul görmüş belgelerde yer alanlar yol gösterici olmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) tanımına baktığımızda, *“çocuk işçiliği, çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltен, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar verici işlerde istihdam edilmesi olarak ifade edilmektedir.”* (ÇSGB, 2017). ILO'nun (2015) 138 No'lu Asgari Yaş Sözleşmesi'nde ise asgari yaş sınırı 15 yaş olarak belirlenmiştir ve zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacağı vurgulanmıştır. Buna göre 15 yaşın altında hayatını kazanmak, aile bütçesine katkıda bulunmak vb. nedenlerle çalışma hayatına atılan çocuklara “çocuk işçi” denilmektedir. Aynı sözleşmenin 3. maddesinde (ILO, 2015), *“doğası veya yapıldığı koşullar bakımından genç kişilerin sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye düşürebilecek her türlü istihdam veya çalışmaya kabul için asgari yaş 18'in altında olmayacaktır”* diye belirtilmiştir.

4857 sayılı İş Kanunu'nun (2003), “Çalıştırma yaşı ve çocukları çalıştırma yasağı” başlıklı 71. maddesi uyarınca da 18 yaşından küçükler “çocuk” ve “genç işçiler” olarak iki kategoriye ayrılmıştır. 15 yaşını tamamlayıp 18 yaşını bitirmemiş kişiler için “genç işçi”, 15 yaşından küçükler için ise “çocuk işçi” ifadesi kullanılmaktadır. Kanun'da yer alan ifadelere göre, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır, ancak 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar,

zihinsel, ahlaki ve bedensel gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. Ayrıca Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'nda da (ÇSGB, 2017) çocuk işçiliğinin tanımı, söz konusu kanun maddesine dayanılarak yapılmıştır. Burada 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmasını yasaklayan maddenin devamında “14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler” hükmü ile aslında benimsenen genel ilkedен uzaklaşmıştır.

Bunların yanı sıra çocukların yaptıkları işlerin tümü çocuk işçiliği kategorisine girmemektedir ve hangi işlerin çocuk işçiliği kapsamına girdiğini saptamak da kolay değildir. Örneğin, fabrikada çalışan bir çocuk için istisnasız herkes çocuk işçi kavramını kullanabilirken, okul saatleri dışında ve tatillerde kendi harçlığını kazanmak için kimi işlerde çalışan bir çocuk için, annesine ev işlerinde yardımcı olan bir kız çocuğu ya da babasının dükkânında ona yardımcı olan bir erkek çocuğu için aynı kavram kullanılmamaktadır. Çocukların ve gençlerin eğitimlerini aksatmayacak ya da sağlıklarına ve kişisel gelişimlerine zarar vermeyeceği düşünülen bu gibi işleri yapmalarına genellikle olumlu bakılmaktadır.

Bu çalışmada kabul edilen genel tanımda ise çocuk işçi 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi'nde (ILO, 2015) belirtildiği gibi, “*sosyo-ekonomik konumları gereği maddi kazanç elde etmek veya meslek edinmek amacıyla esnaf ve sanatkarlar yanında sanayi işkolunda tarım sektöründe ve marjinal çalışma alanlarında üretime katılan 18 den daha küçük yaştaki bireyler olarak ifade edilebilir*” (akt., Kayhan, 2012:188). Bu noktada Türkiye'de çalışan çocukların önemli bir kesiminin de çırak olarak çalışan çocuklardan oluştuğunu hatırlatmak ve bu çocukların da çocuk işçi/çalışan çocuk sayıldığını belirtmek gerekir. Ancak yasal statüleri yönünden “çocuk işçi,” “çalışan çocuk” ve “çırak” birbirinden ayrılmış olup birtakım farklılıklar bulunmaktadır.

3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'nun (1986) 3. maddesinde yer alan çırak tanımına baktığımızda, *“çıraklık sözleşmesi esaslarına göre, bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını iş içerisinde geliştiren kişi”* olarak tanımlanmıştır. Burada belirtilmesi gereken en önemli nokta ilgili yasanın çırağı bir işçi değil, öğrenci statüsünde kabul etmesidir (Erkul, 1993:9). İkincisi ise, çırağın 14 yaşını doldurmuş 19 yaşından gün almamış olması ve en az ilköğretim mezunu olması gerektiğidir (Mesleki Eğitim Kanunu, 1986).

Araştırmanın konusu gereği bu kavramlar arasındaki ilişkiyi ya da farkı açıklamak gerekmektedir. *“Biri yasal tanımın içinde (çırak), diğeri ise toplumsal gerçeğin içinde (çalışan çocuk) yer almaktadır”* (Erkul, 1993:11). İş ilişkisi çıraklar ve çocuk işçiler için farklı sözleşmelerle kurulmaktadır. Çıraklar çıraklık sözleşmesi ile çalışırken, çocuk işçiler iş sözleşmesi ile çalışmaktadırlar. Dolayısıyla bu iki sözleşmenin taraflarının ve konusunun farklı olması çocuk işçi ve çırağı birbirinden ayırmaktadır (Yıldırım, 2008:7).

Çalışan çocuğun “çırak” olabilmesi için çıraklık sözleşmesinin yapılması gereklidir. Çıraklık sözleşmesi ise *“3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu¹ ile bu Kanuna göre hazırlanan yönetmelikler ve konuyla ilgili Milli Eğitim Bakanlığınca alınan kararlara uygun olarak çırak adayının kendisi, velisi veya vasisi ile işyeri sahibi veya yasal temsilcileri arasında imzalanır”* (T.C. MEB Çıraklık Sözleşmesi, Madde 1). Erkul'un aktardığı gibi (1993:11-12), eğer çıraklık sözleşmesi yapılmazsa çalışan kimsenin yaşı ne olursa olsun işçidir, sosyal güvenlik ve iş yasası ile diğer çalışma mevzuatının getirdiği olanaklardan yararlanmak durumundadır. Bununla birlikte Erkul, ülkemizde herhangi bir çıraklık sözleşmesiyle bağlı olmaksızın çalışan çocukların iş yasası hükümlerinden son derece sınırlı yararlandıkları gerçeğini de vurgulamaktadır. Böyle olunca da söz konusu çocuklar, sosyal güvenlikten yararlanamamakta, mağdur olmaları durumunda da haklarını arayamamaktadırlar.

¹ Mesleki Eğitim Kanunu'nun adı; “Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu” iken, 2001 yılında 4702 sayılı Kanunun 22. maddesi ile “Mesleki Eğitim Kanunu” olarak değiştirilmiştir.

Dolayısıyla çalışan çocuk olgusunun çok yoğun bir sorun potansiyeli taşıdığı, hatta bir kanayan yara olarak nitelendirilebileceği bir gerçektir.

Daha önce de belirtilen 4857 sayılı İş Kanunu'nda 15 yaş olarak esas alınan çalışma yaşı (T.C Resmi Gazete, 2004), 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'nda (1986) 14 yaş olarak esas alınmaktadır ve aynı kanunun 11. maddesine göre, öğrenci statüsünde kabul edilmekte, öğrencilik haklarından yararlanmakta olup işyerinde çalışan işçi sayısına dahil edilmemekte, yani bir nevi iş yerinde staj gören bir öğrenci olarak görülmektedirler. Çıraklar Mesleki Eğitim Kanunu'na (1986) göre, mesleğin özelliğine göre haftada en az 8 saat genel ve mesleki eğitim görürler. Çıraklık sürecinin işleyişine baktığımızda, çıraklar pratik eğitimlerini işyerlerinde, işyerindeki eksik kalan pratik eğitimleri ile teorik eğitimlerini mesleki ve teknik eğitim veren okul ve kurumlarında veya Bakanlıkça uygun görülen işyerlerinin eğitim birimlerinde yaparlar.

Çocuk işçi ve çırak arasında sosyal güvenlik hükümleri bakımından da farklılık bulunmaktadır. Çocuk işçiler, Sosyal Sigortalar Kanunu'na tabi iken; çıraklar bu kanuna yalnızca iş kazaları ve meslek hastalıkları ile hastalık sigorta hükümleri bakımından tabi olmaktadır (Mesleki Eğitim Kanunu, 1986).

Teoride farklı kabul edilen ama pratikte çırak olarak algılanan çocukların temelde çırak olmadığı, öğrenci statüsünde değil işçi statüsünde değerlendirilmesi gerektiği ve işyerlerinde aslında işçi gibi çalıştırıldıkları bir gerçektir. Erkul (1993:111)'a göre de çıraklar doğrudan üretimin içindedirler ve doğrudan üretime katılan bir çocuk ya da gencin öğrenci olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla onları öğrenci olarak niteleyen hüküm, haklarını korumada yetersiz kalmaktadır.

Ayrıca işçi veya çırak olması fark etmeksizin Arkan'ın da belirttiği gibi (2011:7), çocuk işgücü çocukları; çocukluklarından, potansiyellerinden ve onurlarından yoksun bırakan, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar veren bir çalışmadır. Bu ifadeye göre çalışmanın, çocuklar için zihinsel, fiziksel, sosyal ve ahlaki yönlerden tehlikeli ve zarar verici olduğu açıktır.

2.1.2. ÇALIŞMA OLGUSU/SORUNU

Genelde bizi çalışmaya zorlayan polis ya da şiddet tehdidi değildir; daha çok, çalışmanın çoğumuz için temel ihtiyaçlarımızı karşılayabilecek yegane yol olmasını garanti eden bir toplumsal sistemdir. (...) Ücretli çalışmanın toplumsal rolü zorunlu ve kaçınılmaz, düzeltmeye çalışılabilecek ama asla kaçılmayacak bir şey gibi görülecek kadar doğallaştırılmıştır (Weeks, 2014:19).

İnsanın var olma koşullarından biri olarak çalışma ya da başka bir deyişle emek gücü, insanlık tarihinin başlangıcına kadar uzanır. Bütün insanlar kısa ve uzun vadede hayatta kalmaları için gerekli kaynaklara erişme zorluğuyla karşı karşıyadır ve bu kaynakların kullanımını belirleyen kurallar kültürün içinde yer alır, ekonominin işleyiş tarzını belirler. Her türlü ekonomik sistemde temel kaynak ise emektir (Haviland v.d., 2008:361-366).

İnsan toplumlarında farklı emek kalıpları geçerli olsa da insan kültürlerinde cinsiyete dayalı işbölümü ile yaşa dayalı işbölümü her zaman var olagelmıştır, ancak cinsiyete dayalı işbölümü esasında toplumsal bir kurgu olarak var olmuştur. Reiter’a göre (2012: 254), kadınlar ailenin kullanımı için ev işlerinde, erkekler takas için toplumsal üretimde çalışacak şekilde bir ikili karşıtlık ortaya çıktığı zaman cinsiyet bağlamında böl-yönet politikası için de örgütsel bir temel oluşmuştur. Erkekler emekleri aracılığıyla toplum tarafından yetişkin kabul edilen bireyler olurken, kadınlar evde kalması ve korunması gereken kimselere dönüşmüştür. Çocuklar ve onların çalıştırılması söz konusu olduğunda ise bunun yalnızca günümüze özgü bir uygulama olmadığını, aksine çocuk emeğinin uzun ve karmaşık bir tarihi olduğunu söyleyebiliriz. Çalışma olgusunun gelişim süreci içinde çocukların konumunu da yaşa dayalı işbölümünden ziyade cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Yerleşik hayat biçiminin toplumlarda yaygınlaşmasından sonraki süreç içinde köleci sistemin egemen olduğu toplumların oluşmasıyla insanlar arasındaki eşitsizliğin kurumlaşması paralel gitmiş ve mülkiyet olgusu gelişmiştir. Çalışma olgusu da bir meta değeri taşımaya başlayan insanın, sadece bu niteliğe sahip olan insanın, zorla yaptığı bir eyleme dönüşmüştür (Erkul, 1993:15-16). Feodal üretim sisteminde ise toprağın kölesi durumunda kalarak çalışan insan, kapitalist sistemde işçi adını alarak

ücretin kölesi olmuş ve emek karşılığında kendisine ödenen ücretin baskısı altında çalışmak zorunda kalmıştır.

19. yüzyıl ortalarında sanayileşme ile birlikte kapitalist sanayi, eskiden ağır bedensel çaba gerektiren işleri artık makinelerle yapılabilir hale getirerek kadın ve çocukları da üretim sürecine katmıştır. Reiter (2012:255) endüstriyel kapitalizmin kadınları kamusal emek için yetersiz kabul ettikten sonra onları ucuz emek kaynağı olarak keşfettiğinin altını çizmektedir. Ve ne yazık ki çocuklar da bu keşfin bir parçası olmuştur.

2.2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN/ÇALIŞAN ÇOCUKLAR OLGUSUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Sanayileşmenin başlangıcından önce, tarıma dayalı yaşam ve geçim biçimlerinin baskın olduğu devirlerde, çocuk ve yetenimelerin aile ya da akraba işlerinde çalıştırılmaları pek çok kültür için doğal ve yaygın bir uygulamadır (Duyar ve Özener, 2003:11). Örneğin (Haviland v.d., 2008:370):

Güney Meksika ve Guatemala'daki Maya topluluklarında genç çocuklar kendinden küçük kız ve erkek kardeşlerine bakmakla kalmaz, aynı zamanda ev işlerine de yardımcı olurlar. Kız çocukları 7-8 yaşlarından itibaren ailenin geçimine katkıda bulunmaya başlarlar. 11 yaşına geldiklerinde mısır öğütme, odun kesme, ev süpürme ve su taşıma gibi ciddi ve önemli işler yapmaya başlarlar. Erkek çocukların yapması gereken iş azdır ama onlara da tavuk yakalamak ya da bebeklerle ilgilenmek gibi görevler verilir. 12 yaşına geldiklerinde ise tarlada çalışan erkeklere yemek götürmek ve dönüşte eve mısır taşımak gibi görevler üstlenirler.

Duyar ve Özener'e (2003:11-12) göre, çocukların bu şekilde akraba ya da tanıdıklarının gözetimi altında "fazla yıpratılmadan" çalıştırılması ile birlikte çocuklara ve gençlere toplumsal sistemin kuralları aktarılmaktaydı ve bu bir anlamda kültürleme sürecinin vazgeçilmez bir parçasıydı. Avcı-toplayıcı, göçer veya yarı-göçer topluluklarda da durum pek farklı olmamıştır. Örneğin Sümerlerde çocukların kadın çalışanlar gibi tam gün çalışıp yarım ücret aldığı ve bir tablette çalışarak ailesinin geçimini sağlayan çocukların olduğu anlatılmaktadır (Çatak, 2006:3).

Çocukların çalıştırılması Ortaçağ'da esnaf ve sanatkarların mesleki kuruluşları olan loncalarda devam etmiştir. Çırak-kalfa-usta sınıflamasına dayalı üç dereceli katı bir hiyerarşiye sahip olan loncaların ilk basamağını oluşturan çıraklık aşaması, çocukların çalışma yaşamının da ilk evresidir. Çıraklık aşamasında yer alan çocuklar bu dönem boyunca ağır koşullar altında çalıştırılmışlardır. Ancak Ortaçağ'ın sonlarına doğru bozulmaya başlayan loncalar, dönemin sonlarına doğru gelişmeye başlayan kapitalizm ile çelişince, sanayileşmenin önünde engel oluşturduğu gerekçesiyle 1789 Fransız Devrimi'nden sonra yasaklanmış ve çökmüştür.

Loncaların çöküşüyle kapitalist üretim ilişkilerinin ön planda olduğu ve işçi sınıfının ortaya çıktığı yeni bir dönem başlamıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan bilimsel ve teknik gelişmeler, buhar gücünün makineye uygulanması sonucu ortaya çıkan ve Sanayi Devrimi olarak adlandırılan bu dönemle birlikte sosyal, ekonomik ve siyasal yapılarda köklü değişimler meydana gelmiştir. Bunlar içinde ise insan emeğine ilişkin olarak en büyük değişim kadın ve çocukların çalışma yaşamına girmeleri olmuştur. Böylece itaatkar ve daha kolay sömürülebilen işçiler olarak görülen kadın ve çocuklar, ucuz iş gücü olarak çalışma yaşamı içinde yer almaya başlamışlardır. Sanayi Devrimi ile birlikte bir önceki dönemde çırak olarak hizmet veren çocuklar tarihin en ağır çalışma koşulları altında işe sürülmüştür.

Çocukların çalıştırılması esasında tarihin her döneminde karşımıza çıkan bir olgudur. Makinelerin kullanılmasından önce hammadeler, işçinin evinde eğrilip dokunuyor, çocuklar ana-babalarının işlerine ancak arasıra yardım ediyorlardı ve günlük çalışma süresinin 8 ya da 12 saat olması söz konusu değildi (Marx, Engels ve Lenin, 2008:20-21). Ancak sanayileşme ile birlikte çocuk çalışması yerine çocuk işçiliğinden söz edilir olmuştur. Duyar ve Özener (2003:12)'in ifade ettiği gibi sanılanın aksine, sanayileşme çalışan çocuk sayısında önemli artışlara neden olmamıştır, ancak çocuk emeği ve istismarının niteliğinde büyük dönüşümlere yol açmıştır. Böylece tarihin her döneminde var olan çocuk çalış(tırıl)ması sanayileşme ile birlikte yani 19. yüzyılın başlarından itibaren "çocuk işçiliği"ne dönüşmüştür. Dolayısıyla çocuk emeğinin çalışma yaşamındaki vazgeçilmezliğinin nedenlerinin kapitalist üretim sisteminin temel yapısında aranması gerektiği açık bir gerçektir.

Sanayi Devrimi ile birlikte kadın ve çocukların ağır çalışma koşulları altında ve uzun çalışma süreleri boyunca çalıştırılmasının arkasındaki etmenlere baktığımızda, önceleri işte uzmanlaşmak için uzun bir çıraklık ve kalfalık dönemi söz konusuysen Sanayi Devrimi ile birlikte işbölümü gelişmiş, kadınlar ve çocuklar özel bir uzmanlığa gerek kalmadan fabrika yaşamına girmişlerdir. Ayrıca daha çok yetişkin erkeklere özgü olan emek yoğun işler de makineler aracılığıyla kadın ve çocuklar tarafından kolayca yapılabilir hale gelmiştir. Öte yandan kırsal kesimde tarımla meşgul olan aileler ya da kentlerin çevresinde faaliyet gösteren küçük işletme sahipleri sanayi kapitalizmi karşısında varlıklarını koruyamayarak dağılmış ve büyük imalathane ve fabrikalara işçi olarak başvurmaktan başka çareleri kalmamıştır. Böylece çocuklar, tarihte ilk kez geniş kitleler halinde “kurumsal” işgücü konumuna dönüşmüşlerdir (Duyar ve Özener, 2003:12). Makinelerin çoğalması ile emek gücüne talep çoğalınca işçi arzı yetersiz kalmış ve emek gücündeki bu geçici eksikliği gidermek için de çocuklardan faydalanılmıştır.

Kadın ve çocukların bedensel yapılarının erkeklere göre birtakım iş dallarında daha iyi çalışmalarını sağlaması da onların daha fazla istihdam edilmesinin nedenlerinden biri olmuştur. Özellikle maden ocaklarındaki dar tünellerden çocukların kolayca geçebiliyor olması fabrika sahipleri için çocuk işçi çalıştırmayı çekici hale getirmiştir (Yıldırım, 2008:1-2). Kadın ve çocuk işgücüne ödenen ücretlerin düşük olması da üretim maliyetlerini azaltmak için onları ucuz işgücü olarak gören sanayicilere çekici gelen bir başka etmendir. Ayrıca ücretlerin genel olarak herkes için düşük olmasıyla babanın kazandığı ücretin ailenin geçimine yetmemesi de kadın ve çocukların çalışma yaşamına girmelerinde rol oynayan etmenlerden biridir. İşte bütün bu nedenler ile sanayi kapitalizminin kadın ve çocukları iş piyasasında kolayca istismar edilebilir, haklarını arayamayan, itaatkar, ucuz işçiler olarak görmesi sonucunda erkek emeği yerine tercih etmesi ile kadın ve çocukların yalın emeği de bir meta olarak kiralanmaya uygun hale gelmiş ve bu aşamadan itibaren çocuk çalış(tırıl)ması çocuk işçiliğine dönüşmüştür.

İngiltere’de sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan çocuk işçiliği olgusu ve sayıları gittikçe artan çocuk işçiler, daha sonraki yıllarda sanayi devriminin etkileriyle

birlikte diğer ülkelere de hızla sirayet etmiştir. Sanayileşme olgusunu yaşayan tüm ülkelerde çocukların küçük yaşlarda çalıştırıldığı bilinmektedir.

Çocukların işten çıkarılma gibi tehditler aracılığıyla küçük yaşlardan itibaren fiziksel ve ruhsal olarak dayanılması zor koşullarda, sürekli ve sonu gelmeyen işlerde uzun saatler boyunca çalıştırılmaları, çocuk emeği istismarının bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte çalışma ortamı, mekanı ve koşullarının da 18. ve 19. yüzyıllarda son derece sağlıksız olduğu ve 1840 yılında hazırlanan bir raporda 8 hatta daha küçük yaştaki çocukların madenlerde karanlıkta günde 12 saat çalıştırıldıkları anlatılır.

1840'larda Gent'teki pamuk imalathanelerinde çocuklar kışın şafaktan gece 10'a kadar ve yazın sabah 5 ya da 5.30'dan gece 8'e kadar çalışmaktaydı. Bu uzun saatler, Lancashire'da "fabrika sakatları" olarak bilinen işçilerin kol ve bacaklarının şekil değiştirmesine, omurgaların eğilmesine yol açmakta, dantel ve nakış işlerinde çalışan binlerce kız çocuğunun gözlerini güçsüzleştirmektedir. Doktorlar ve diğer gözlemciler tarafından belirtilen ikinci bir grup sorun da atölyelerde toz, zehirli duman, nem ve yüksek sıcaklık sebebiyle oluşan sağlıksız ortamdı. (...) Genç çalışanlar tifüs salgını, "dolamacı veremi" ve diğer verem çeşitleri, kansızlık, göz hastalıkları ve beyaz fosfor zehirlenmeleri (kibrit üreten fabrikalarda) gibi ciddi zararlara karşı savunmasızdı. İş kazaları makinelerde çalışan çocuk işçiler için diğer bir tehlikeydi. Eski tip fabrikalar yanından geçen bir çalışanın saçını veya giysisini kapabilen hızlı çarkların, bantların, volanların ve donanımın tehlikeli bir bileşimi idi. Parçacılar sık sık kendi kendine çalışan çıkırık makineleri tarafından ezilmekteydi; enerjiyle çalışan dokuma tezgahlarındaki "kumaş düzelticilerin" gözlerine mekik isabet edebiliyor, madenlerdeki çekiciler yük vagonlarının altında kalıyor ve makineleri temizleyen çocukların parmakları ve elleri hareket eden parçalar yüzünden kopabiliyordu (Heywood, 2003:158-159).

Tüm bu sağlıksız koşulların yanı sıra yapılan tekdüze ve tekrara dayalı işler ve çalışılan işkollarının kendine özgü güçlükleri ile beslenme imkanlarının kötü veya yetersiz olması da sağlığın bozulması ya da "normal" gelişimin sağlanamaması anlamına gelmektedir. İlerleyen süreçlerde işçi sınıfı mücadelesi sonucunda ücretlerin iyileştirilmesi, çalışma saatlerinin aşağıya çekilmesi ve küçük yaştaki çocukların çalıştırılmasına sınırlama getirilmesi gibi talepler öne çıkmış ve insanlık onuruyla bağdaşmayan sonuçlar karşısında devletler de çocukların çalışma yaşamına ilişkin koruyucu yasalar çıkarmak zorunda kalmışlardır. Çıkarılan yasalarla çocuk işçilerin günlük çalışma süresi sınırlandırılmış, gece çalıştırılmaları yasaklanmış, çalışma yaşları yükseltilmiş, çocuklara yemek ve dinlenme hakkı verilmiştir. Ancak çıkarılan yasalar ve belirlenen standartlar hükümlerin uygulanmasını gözetecek bir

denetim örgütü oluşturulmasına rağmen kağıt üzerinde kalıp uygulanamamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru ise çocuk işçiliğine dair uluslararası çalışmalar yapılmaya, sorunlar artık uluslararası konferanslarda ele alınmaya başlanmıştır. 1890 yılında Berlin Konferansı'nda çocukların işe alınma yaşları, çalışma sürelerinin sınırlanması, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin ortak kararlar alınmış, bunu 1913 yılında Bern Konferansı izlemiştir. 1919 yılında çocuk işçiliği ile mücadele konusuna önem veren, çocuk ve gençlerin iş sağlığı ve güvenliğine yönelik iyileştirmelerin hayata geçirilmesi üzerinde duran Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kurulması ile 20. yüzyılın başlarının bir dönüm noktası olduğunu söyleyebiliriz. ILO'nun üye ülkelerden 14 yaşından küçüklerin çalıştırılmasının yasaklanmasını istemesi en önemli maddelerden birisidir. Bu gelişmelerle birlikte 20. yüzyıldan itibaren Batı toplumlarında çocuk işçiliğinde bir azalış gözlenmiştir.

Çocuk emeğine sınırlama getirilmesi ve sonlandırılması bakımından uluslararası kuruluşların girişimleri de katkı sağlamıştır. 1959 yılında yayınlanan Çocuk Hakları Bildirgesi, 1961 tarihli Avrupa Sosyal Haklar Antlaşması bu anlamda önemlidir. Çocuk Hakları Sözleşmesinin 32. maddesinde, “çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitime zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte işlerde çalıştırılmaması” temel bir hak olarak öngörülmüştür. Dünyadaki ekonomik ve teknolojik gelişmelerin dengesiz dağılımı sonucu her yıl daha fazla sayıda çocuğun çalışma yaşamına girdiği görülerek, ILO tarafından 1991 yılında Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı (IPEC) uygulanmaya başlamış ve kısa sürede küresel programa dönüşmüştür (ÇSGB, 2010). ILO tarafından kabul edilen 138 No'lu Asgari Yaş Sözleşmesi de çocuk işçiliği konusunda atılan en önemli adımlardan biridir. Sözleşmeye göre, asgari yaş sınırı 15 yaş olarak belirlenmiş ve zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacağı vurgulanmıştır.

Her ne kadar alınan önlemlerle birlikte 20. yüzyılın başlarından itibaren çocuk işçiliği Batı toplumlarında azalmaya başlamışsa da Üçüncü Dünya ülkelerinde aynı şekilde etkili olamamıştır. Çocukların çalıştırılması, günümüzde ekonomik olarak

geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun olarak görülmekle birlikte, çocuk emeği kullanımı uluslararası ve ulusal düzeyde gerçekleştirilen tüm çabalara rağmen tüm toplumlarda hala yaygındır. Sorun, gelişmiş kapitalist ülkelerde dahi tam anlamıyla ortadan kaldırılamamıştır. Çelik'in (2010:72) de vurguladığı gibi, piyasa toplumu fikri çocukları da piyasalaştırmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) (<http://www.ilo.org>) verilerine göre bugün dünya genelinde çalışan 168 milyon çocuk işçi bulunmakta olup bu çocukların yarıdan fazlası, yaklaşık 85 milyonu, tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Yaklaşık 78 milyon ya da çocuk nüfusun %9,3'ü ile çocuk işçi sayısının en fazla olduğu bölgeler Asya ve Pasifik'tir. Bununla birlikte Sahra Güneyi Afrika çocuk işçiliğinin en yaygın görüldüğü bölgedir (59 milyon, %21). Latin Amerika ve Karayipler'deki çocuk işçi sayısı 13 milyon, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki ise 9,2 milyondur.

Çocuk emeği sömürsünün kronik bir sorun halini almasında ekonomik küreselleşme sürecinin önemli bir payı vardır. Küreselleşme ile birlikte gelir dağılımının yoksul kesimler aleyhine daha da bozulması çocuk işgücü arzını arttırmış, büyük kapitalist şirketler dünyanın yoksul ülkelerinde gittikçe daha da ucuzlayan işgücünü aramaya başlayınca çocuk emeğinin kullanımı da yaygınlaşan bir sorun olmuştur. Yapılan birçok araştırma yoksulluğun artışına paralel olarak çocukların çalıştırılma eğiliminin de yaygınlaştığını ortaya koymaktadır (Yıldırım, 2008:12-13; Özener ve Duyar, 2004; Haviland v.d., 2008:370-371). Bu durum uluslararası şirketlerin işçilik maliyetini düşürmek için üretimlerini özellikle çocuk emeğinin ucuz olduğu az gelişmiş ülkelere kaydırması ile birleşince çocuk işçiliği devasa boyutlara ulaşmıştır. Örneğin spor malzemelerinde üretimin hemen tamamının Hindistan ve Pakistan gibi az gelişmiş ekonomilerde gerçekleştiği görülür (Duyar ve Özener, 2003:21). Bilgisayar ve cep telefonu gibi hayatımızın vazgeçilmezleri haline getirilen teknolojik aletlerin üretiminde de çocuklar çalıştırılmaktadır. Uluslararası Af Örgütü'nün (www.amnesty.org) 2016 yılında yayımladığı bir rapora göre, cep telefonlarının üretiminde kullanılan kobaltın madenden çıkarılmasında 7 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasına göz yumulmaktadır.

Çocuk işçiliği her ne kadar 2000 yılından bu yana azalarak 246 milyondan 168 milyona inmiş olsa da rakamlar çocuk emeğinin önüne geçilemediğinin en bariz kanıtlarıdır. Üstelik kayıt dışı sektörde, ev içinde çalıştırılan çocukların varlığı ve bazı ülkelerde asgari yaş sınırı altındaki çocukların gizlenmesi gibi pek çok nedenden ötürü çocuk işçiliğine ilişkin istatistikler de gerçeği tüm boyutlarıyla yansıtmamaktadır. Bununla birlikte çocuk işçiliği sorunu her ne kadar Batılı toplumlarda yaklaşık bir asır önce çözüm sürecine girmeye başlamışsa da Türkiye'nin de yer aldığı birçok ülkede hâlâ çağımızın yüz karası olmaya devam etmektedir.

2.3. TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN ÇOCUKLAR VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Geçim biçiminin tarım ve hayvancılığa dayandığı dönemlerde, diğer toplumlarda olduğu gibi Anadolu'da da çocuklar küçük yaşlarda aile veya akraba yanlarında çalışmaktaydılar. Gelişen ticaret ile birlikte Osmanlı toplumunun çalışma yaşamı çırak-kalfa-usta hiyerarşisinin egemen olduğu ahilik kurumuna dayanırken, bu kurumun hiyerarşik yapısı içinde çocukların yeri yamaklık ve çıraklık olmuştur. Çocuklar 2 yıl düzenli olarak ve bedava yamaklık yaptıktan sonra ancak çıraklığa yükselebilir, çıraklık aşamasında da hiçbir ücret almadan çalıştırılırdı.

19. yüzyılın sonlarından itibaren gelişen sanayileşme ile birlikte kadınlar ve çocuklar, fabrika ve imalathanelerde yeni işgücü kaynağını oluşturmuştur. Salim'in (2011:2) de vurguladığı gibi, ülkemizde sanayileşme hareketlerinin etkilerinin Batı'dakinden yaklaşık olarak yüz yıl kadar geç ortaya çıkmış olması, modern anlamda çocuk koruma politikalarının geliştirilmesi ile çocukların çalışması konusunda yasa ve düzenlemeler yapılmasında gecikme yaşanmasına neden olmuştur. Bu anlamda ilk düzenleme 1921 tarihli Ereğli Kömür Havzası Kanunu olmuş ve bu kanun ile 18 yaşından küçüklerin yeraltındaki madenlerde çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Çalışan çocukları ilgilendiren bir diğer yasa 1936 tarihli İş Yasası'dır. Bu yasayla hangi işte olursa olsun 16 yaşından küçük çocukların günde 8 saatten fazla çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Ancak tarih boyunca, savaş dönemlerinde erkek işgücündeki

eksilmenin bir sonucu olarak kadın ve çocuk emeği artış göstermiştir (Makal, 2011:171).

Türkiye gibi toplumlarda çocuk emeği incelenirken, sanayileşmenin yanı sıra göç ve kentleşme olgusuna da başvurulmalıdır. 1950 sonrasında yaşanan göç ve hızlı kentleşme ile kentlere akın eden işgücünün sayısı, mevcut kaynakların üzerinde olmuş ve bunun sonucunda her dönemde tamamen ya da mevsimsel olarak işsiz kalan bir kitlenin oluşmasına yol açmıştır. Toplumun bu yoksul ve orta gelirli kesimlerine mensup çocukları da aile geçimine katkıda bulunmak ya da kısa yoldan meslek edinmek amacıyla işgücü piyasasına girmişler ve böylece kentlerde çocuk işçiliğinde belirgin artışlar olmuştur. Türkiye’de çocuk emeği kullanımının yaygınlığının nedenlerini köyden kente göçün yanı sıra sanayileşme, yoksulluk, enformel sektörün gelişimi, örgün eğitimin başarısızlığı gibi pek çok etmenin karşılıklı ve karmaşık etkileşiminde aramak gerekir.

Türkiye, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 1991’de çocuk işçiliğini önlemeye yönelik olarak başlattığı Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı’na (IPEC) katılan ülkeler arasında yer almasına rağmen bu soruna yeterince eğilmeyen ülkeler arasındadır. ILO’nun 138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi’nin kabul edilmesi ve zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması çocuk işçiliğini önleme yolunda önemli adımlardır. Ancak daha önce vurgulandığı gibi, yasal düzenlemeler tek başına yetersiz kalmaktadır.

Türkiye’de çalışan çocukların sayıları, sosyal durumları, demografik ve ekonomik niteliklerine ilişkin ILO/IPEC çerçevesinde 1994, 1999 ve 2006 yıllarında çalışan çocuklarla ilgili veri tabanı oluşturmak amacıyla Çocuk İşgücü Anketleri (ÇİA) yapılmıştır. Bu araştırmaların verilerine göre 6-17 yaş grubunda kurumsal olmayan nüfus 1994 yılında 14 milyon 968 bindir. Bu nüfusun 2 milyon 270 bini ekonomik faaliyet içerisinde yer almıştır. 1999 yılında 6-17 yaş grubundakilerin nüfusu 15 milyon 822 bindir ve bunların 1 milyon 630 bini ekonomik işlerde çalışmaktadır. 2006 yılında ise anılan yaşlar arasında kurumsal olmayan nüfus 16 milyon 264 bin olup bunların da 958 bini ekonomik işlerde çalışmaktadır (TÜİK, 2006:1). Ancak bu

rakamlar Türkiye’de çalışan çocukların gerçek sayısını vermekten uzaktır çünkü çok sayıda çocuk ev işlerinde herhangi bir ücret almaksızın çalışmakta ve bu durum rakamlara yansıtılmamaktadır. Yine de belirtilen rakamlar ülkemizde ciddi bir çocuk işçiliği sorunu olduğunu göstermektedir. 2012 yılı ÇİA sonuçlarına (TÜİK, 2012) baktığımızda, 6-17 yaş grubunda çalıştırılan çocuk sayısı 893.000’dir. 2006-2012 yılları ise, çocuk işçiliğinde azalma eğiliminin durduğu bir dönem olmuştur. 2006 yılında ekonomik faaliyette çalışan 6-17 yaş grubundaki çocukların %5,9 olan istihdam oranı 2012 yılında da aynı düzeyde kalmıştır. Türkiye genelinde istihdam edilen çocukların %44,8’i kentsel, %55,2’si kırsal yerlerde yaşamakta olup, %68,8’i erkek ve %31,2’si kız çocuklarıdır. Türkiye’de çocuk işçilerin büyük çoğunluğu tarımda çalıştırılmaktadır ve tarım sektöründe toplayıcılık başta olmak üzere birçok işi yüklenen çocuk işçilerden özellikle kız çocukları sektörün görünmez gücünü oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra ev işleri de yapan kız çocukları daha fazla yıpranmaktadır. Bu aşırı fiziksel yorgunluk çeşitli hastalıklara ve psikolojik yorgunluklara neden olmanın yanın sıra bedensel gelişim önünde de engel oluşturmaktadır.

Türkiye’de çalışan çocukları, “sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe çalışan”, “kırsal alanda çalışan”, “ev işlerinde çalışan”, “sokakta çalışan” ve “çırak (işçi statüsü dışında kalan) olarak çalışan çocuklar” olmak üzere 5 grupta toplayabiliriz. Bunlar arasında araştırmamızın çalışma grubunu oluşturan çırak statüsündeki çocuklar, yani mesleki eğitim için çalışanların oranı %21,7 seviyesindedir (DİSK, 2015). Çıraklar MEB ile sermayenin işbirliği çerçevesinde organize sanayide, fabrikalarda, hizmet sektöründe uzun çalışma saatleri boyunca ve çok düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır.

Ülkemizde çocuk işçilerin sayısına ilişkin güncel verilere baktığımızda, veriler yalnızca 15-17 yaş grubu arasındaki çocuk işçiler için mevcuttur. Bununla birlikte mesleki eğitim alan stajyerler, yani “çocuk işçiler” ve çocuk işçiliği sayılabilecek uygulamalar ile çıraklık eğitimi alanlar resmi olarak çocuk işçi sayılmamaktadır. Ancak bir meslek edindirmek amacıyla hayata geçirilen çıraklık uygulaması, bugün yaşanan ekonomik süreçte çırakların da bir işçi olarak çalıştırılmasına yol açmıştır. Daha önce çıraklık sistemi ile ilgili alınmış olan koruyucu önlemler, 1980’li yıllardan

itibaren yaygınlaşan neoliberal politikalar nedeniyle süreç içinde zayıflatılmıştır. Çıraklık kültüründe meydana gelen aşınmayla birlikte yeni kapitalist üretim ilişkileri içinde çocuk işçilerin emek-yoğun sektörlerde ucuz emek olarak çalışmasının yolu açılmış olup çıraklar da “vasıfsız ve ucuz işgücüne” dönüşmüştür. Ankara DİSK’e bağlı Genel-İş Sendikası’nın 2016 yılı “Türkiye’de Çocuk İşçi Olmak” başlıklı raporuna göre, Türkiye’de 2015 yılında 17 yaşına kadar çalıştırılan çırak sayısının 401 bin 464 olduğu belirtilmiş ancak SGK’nin yayınlamış olduğu verilerde çırak işçi sayısının oldukça yüksek olduğu vurgulanmıştır. Çırak işçi sayısının 1 milyon 170 bin olarak belirtildiği Aralık 2016 verilerine dayanarak, çırak ya da çocuk işçi ayrımı yapmadan genel olarak ülkemizde 2 milyona yakın çocuk işçi bulunduğu belirtilmiştir. 15-17 yaş arası çalışan çocukların ise %80’e yakını kayıt dışıdır. Üstelik belirtilen rakamlara ev içinde çalıştırılan çocuklar ile savaş ve çatışma ortamı yüzünden Türkiye’ye sığınan Suriyeli ailelerin çalışmak zorunda kalan çocukları dâhil edilmemektedir (DİSK/Genel-İş Sendikası, 2016). Ev içi istihdam göz önünde bulundurulduğunda, çalışan kız çocukları oranına bağlı olarak çocuk işçi sayısının daha yüksek çıkacağı aşikârdır.

2.4. ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN BÜYÜME VE GELİŞİMİ

Sanayileşme ile birlikte çocuk çalışmasının nasıl nitelik değiştirerek çocuk işçiliğine dönüştüğü ve çocukların imalathane ve fabrikalarda nasıl istihdam edilmeye başlandığı daha önceki başlık altında açıklanmıştı. Çocukların ağır koşullar altında ve uzun süreler boyunca korumasız bir biçimde ölesiye çalıştırılması günümüzde de devam etmektedir.

Çalışmanın çocuk gelişimi ve sağlığı üzerindeki etkilerini incelerken öncelikle çocuk bedeninin pek çok yönden yetişkinlerden farklı olduğu göz önünde tutulmalıdır. Farklılığın temelinde, çocuk bedeninin, hücre ve sistemlerinin henüz büyüme ve gelişme aşamasında olması yatmaktadır. Bu durum çocuk bedeninin morfolojik, fizyolojik ve psikolojik açıdan yetişkinlere kıyasla daha duyarlı ve incinebilir olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla daha erken yaşlarda çalışmak durumunda kalan çocukların iş ve çalışma yaşamından yetişkin çalışanlardan daha fazla oranda etkilenmeleri beklenmelidir (Duyar, 2017:66).

19. ve 20. yüzyılda yapılan incelemeler çalışan/çalıştırılan çocukların bedensel gelişim yönünden geri kaldıklarını tartışmasız bir şekilde ortaya koymaktadır

(Duyar, 2013). Erken yaşta çalışma hayatına atılan çocuklarda büyüme ve gelişme yavaşlamakta ve beden gelişimi aksamaktadır. Ağır ve ergonomik olmayan çalışma koşulları yetersiz ve düzensiz beslenmeyle birleşince hastalıklara direnç de azalmakta, bedensel ve ruhsal gelişim de kötü yönde etkilenmektedir. Üstelik çocuğun yaşı ne kadar küçükse bedensel gelişime etkisi de o derece belirgin, ağır ve kalıcı olmaktadır.

İşçi çocukların çalışma koşullarının nasıl olduğu ve körpe bedenlerinin büyüme ve gelişmelerinin çalışma koşullarından ne yönde etkilendiği konusunda yapılan çalışmalar 19. yüzyılda sanayi devriminin yaşandığı ülkelerde başlamıştır. İşçilerin kötüleşmesinden, çocuk işçilerin çalışma koşullarından ilk olarak İngiliz kasabalarındaki doktorlar rahatsız olmuştur. 1784'te bir tifüs salgını sonrasında Dr. Percival, Lancashire'daki pamuk imalathanelerinde var olan koşullar üzerine bir rapor hazırlamış ve bu raporda çok uzun çalışma saatleri boyunca kapalı yerlerde kalmanın genç insanlara zarar verdiğinden bahsetmiştir (Heywood, 2003:156). Yine İngiltere'de "Komisyon Üyelerinin Çocukların Fabrikalarda Çalıştırılmaları Üzerine Raporu" adlı çalışma, çocukların değirmenlerde, fabrikalarda ve herhangi bir işkolunda çalıştırılması üzerine yapılan ilk çalışma olmakla birlikte fabrikalarda çalışan çocukların boyları ile normal koşullarda yaşayan çocukların boylarını yaşları ile orantılı olarak inceleyen ilk araştırma olmuştur (Özener, 2000:5).

Yoksulluğun bedensel yapı üzerindeki etkileri ise ilk kez Fransız araştırmacı Louis-René Villermé tarafından incelenmiştir. Villermé, 1820'lerin sonlarında, imalathane ve fabrikaların yoğun olduğu bölgelerde yaşayan gençlerin daha kısa boylu oldukları ve daha sık bedensel sakatlanmalara maruz kaldıklarını gözlemlemiş ve bu gözlemlerine dayanarak, yoksulluğun büyümeyi kalıtsal ve iklimsel koşullardan daha fazla etkilediği sonucuna ulaşmıştır (akt., Duyar ve Özener, 2003:49-50).

20. yüzyılın başlarında çalışan çocukların fiziksel gelişimini konu alan çalışmalar, bu ülkelerde çocuk emeği kullanımının büyük ölçüde giderilmesine paralel olarak gündemden düşmüş, 20. yüzyılın sonlarına doğru çocuk işçiliğinin yaygın olduğu Asya ve Güney Amerika ülkelerinde incelenmeye başlamıştır. Hindistan ise araştırmaların odağındaki ülke olmuştur. Örneğin Satyanarayana ve arkadaşları

(1986) tarafından Haydarabad civarındaki kırsal Hintli erkek çocuklar üzerine bir çalışma yapılmış, çocuk işçiliğinin büyüme ve beslenme durumlarına etkisi incelenmiştir. Çalışan çocukların büyüme ve gelişimi, öğrencilerle karşılaştırılmış ve çalışan çocuklarda önemli derecede büyüme eksikliği saptanmıştır.

Ülkemizde çalışma koşullarının çocuk ve gençlerin bedensel yapısında ne gibi değişikliklere yol açtığı konusu 1980'lerin sonlarına doğru ilgi çekmeye başlamıştır. Örneğin Antalya'da sanayi kesiminde çalışan ve yaşları 12-18 arasında değişen 100 çocuk ve genci ölçen Özarslan, bireylerin %38'inin ağırlık yönünden, %2'sinin ise boy uzunluğu yönünden normalden geri olduğunu bulmuştur. Türkiye'de çalışan çocukların sağlığı konusunda Fişek'in bedensel ölçüler üzerinden yaptığı araştırma ise o döneme kadar yapılmış en kapsamlı çalışmadır. Ankara, Eskişehir, Bursa ve Kızılcahamam'da yürütülen ve yaşları 14-18 arasında değişen 379 çalışan çocuğun sosyal ve sağlık durumlarını belirlemeyi amaçlayan araştırmada çeşitli sağlık göstergelerinin yanı sıra boy ve ağırlık değerleri de ölçülmüştür. Boy ve ağırlık değerlerine bakıldığında, 14 yaş grubu dışında, çalışan kesimin daha geride kaldıkları gözlenmektedir (akt., Duyar ve Özener, 2003: 56).

Çalışan çocuk ve gençlerin bedensel gelişimlerinin incelendiği en geniş çaplı araştırma ise Duyar ve Özener tarafından yapılmıştır. Özener ve Duyar (2001), çalışan çocukların vücut biçimi ve beden bileşiminin (yağ, kas ve kemik dokusu) çalışma koşullarından nasıl etkilendiğini ortaya koymayı amaçladıkları araştırmada, Ankara'da Ahi Evran ve Ostim Çıraklık Merkezlerine devam eden 14-18 yaş aralığında 532 çalışan çocuk ile aynı yaş grubu ve sosyoekonomik düzeyde 451 çalışmayan çocuk incelenmiştir. Ağırlık ve boy değerleri açısından çalışan çocukların tüm yaş dilimlerinde geri kaldıkları gözlenmiştir. Çalışan ve çalışmayan çocukların endomorfi (vücudun boya göre yağ birikimi) bileşenlerine bakıldığında, çalışan çocukların değerlerinin çalışmayan yaşlılarına göre daha düşük olduğu, yani çırakların vücudunda görece daha az yağ bulunduğu belirlenmiştir. Vücudun kas ve kemik gelişimi hakkında bilgi veren mezomorfi bileşenine bakıldığında, çalışan çocukların her yaş grubunda daha fazla gelişim gösterdiği ortaya konmuştur. Bu durum ağır çalışma şartlarının vücudun bu dokularında irileşmeye neden olduğunu

göstermektedir. Vücudun uzunlamasına gelişimi, yani ektomorfi bileşenine bakıldığında ise çalışan çocukların ağırlığa göre boylarının normal gelişimlerini gerçekleştiremedikleri görülmüştür. Duyar ve Özener (2003) daha sonra araştırmanın kapsamını genişleterek uzunluk, genişlik, çevre ölçüleri ve deri kıvrımı kalınlıkları için 21 vücut ölçüsü almış ve bunların yanı sıra çocukların vücut oranlarına ve beden bileşimine bakmışlardır. Bu araştırma hem ülke hem de Dünya üzerinde çocuk işçilerin büyüme ve gelişiminin ele alındığı en kapsamlı incelemelerden birisidir. Ankara Ostim Sanayi Sitesi'nde çalışan çocuklar üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın yayımlanmış (kesitsel) verileri ile araştırmanın verilerini (retrospektif) bütüncül bir gözle yeniden değerlendiren Duyar (2013), çalıştırılan çocukların tartışmasız biçimde bedensel gelişimlerinin çalışmayan yaşıtlarının gerisinde kaldığını, bedensel geri kalmanın daha çok vücudun dikey gelişiminde kendini gösterdiğini ve aşırı yüklenmelerin derecesine bağlı olarak çalıştırılan çocukların bedenlerinde deformasyonların meydana geldiğini belirtmektedir.

Çağlayan ve arkadaşları (2010) ise çalışan çocukların çalışma koşullarını ve sağlık durumlarını belirlemeyi amaçlayan kesitsel tipte bir çalışma yapmışlardır. Kocaeli Mesleki Eğitim Merkezi'ndeki 365 çalışan çocuğun fiziksel gelişimlerini değerlendirmek için boy ve ağırlık değerleri ölçülmüş, sonuç olarak çocukların erken yaşta çalışmak zorunda kalması ve uzun çalışma saatleri nedeniyle hem zihinsel hem de fiziksel sağlıklarının olumsuz etkilendiği bulunmuştur.

Tüm bu eski ve yeni tarihli çalışmalara bakıldığında, çalışma koşullarının çocukları olumsuz yönde etkilediği, çalışan çocukların çalışmayan yaşıtlarına oranla hem boy hem de ağırlık yönünden büyümelerinin geri kaldığı ortaya çıkmakta ve bu sonuçlar vücudun genel durumunu yansıtmaktadır. Ancak çalışma yaşamının insanın bedensel yapısı üzerindeki etkileri yalnızca boy ve ağırlık ile sınırlı değildir. Çalışma yaşamının çocukların bedensel gelişimini ne yönde etkilediğini anlamak için vücudun diğer uzuvlarının çalışma koşullarından nasıl etkilendiğine ve vücut oranlarına da bakmak gereklidir. Bunun yanı sıra Dünyada ve Türkiye'de çalışan kız çocuklarına ve onların bedensel gelişimine odaklanan çalışmalar da oldukça sınırlıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL İLİNDE MESLEKİ EĞİTİM MERKEZLERİNDE ÇALIŞAN KIZ ÇOCUKLARININ BEDENSEL GELİŞİMİNE YÖNELİK SAHA ARAŞTIRMASI

3.1. SAHA ARAŞTIRMASINA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER VE AÇIKLAMALAR

3.1.1. KONU VE KAPSAM

Bir alt disiplin olarak çocukluğun antropolojisi çocukların yaşamları ve deneyimleri hakkında yeni bakış açıları kazanmamızı sağlamaktadır. Çocukluğun antropolojisi, insan evriminin ve kültürünün önemli bir bileşeni olan çocuk ve çocukluğun evrimsel açıdan ve günümüz kültüründe oynadığı rol ve bu role ilişkin değişimlerin antropolojik bir perspektifle incelenmesini içerir. İnsanın büyüme ve gelişimi, çocukluğu biyokültürel yönden inceleyen antropoloji için önemlidir. Çocuklara ve çocukluk dönemine ilişkin olarak üzerinde çalışılan konulardan biri de çocukların çalış(tırıl)ması ve çocuk işçiliğidir. Çocuk işçiliği veya çalışan çocuklar sorunu sosyo-kültürel bir mesele olduğu kadar biyolojik yönü de olan bir sorundur.

Erken yaşta çalışma yaşamına giren çocuklar, birtakım ruhsal ve sosyal problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Aile geçimine katkıda bulunmak için ağır bir yükün altına giren çocuklarda bu durum başlı başına bir stres kaynağı oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra gün boyunca yetişkinler arasında çalışarak çok erken yaşlarda yetişkinler dünyasına girmekte ve okuldan ve örgün eğitimden uzak kalmaktadırlar. Okuldan uzak kalmanın ise birey ve gelişimi üzerinde çok yönlü etkileri bulunmaktadır. Duyar (2013), olaya sırf meslekî açıdan bakılsa bile, bunun, çalışan çocukların ileri düzeyde eğitim görememeleri, yeni gelişmeleri takip edememeleri ve dolayısıyla çalıştıkları alana özgün katkıda bulunamamaları anlamına gelmekte olduğunu ve

bunun da doğal uzantısının, bu çocukların pasif uygulayıcılar olmaktan öteye geçememeleri olduğunu belirtmektedir.

Çok yönlü bir olgu olan çocuk emeği gündeme geldiğinde akla ilk gelen konu, çalışmanın çocuk bedeni ve sağlığı üzerinde yaptığı etkilerdir. Çalışma ve iş yaşamı insan sağlığı ve bedeni üzerinde hem kısa vadede hem de uzun vadede kendini gösteren etkilere sahiptir. Örneğin iş kazaları ve buna bağlı olarak meydana gelen yaralanma ve ölümler vb. kısa vadede kendini gösteren etkiler iken kas ve iskelet sistemi üzerinde uzun vadede ortaya çıkan etkiler de söz konusudur. Ağır çalışma şartları özellikle büyüme ve gelişmenin hızlı olduğu çocukluk ve ergenlik döneminde bedensel yapıyı daha çok etkilemekte, normal büyüme ve gelişmeyi sekteye uğratarak bedenin farklı bir fiziksel yapı kazanmasına neden olabilmektedir. Çalışan çocukları konu alan çalışmaların bulguları da çocukların çalıştırılmasının zararlı sonuçlar doğurduğunu, çalışan çocukların bedensel gelişimlerinin çalışma koşullarından dolayı sekteye uğradığını ortaya koymaktadır.

Literatüre bakıldığında erkek çocukların bedensel gelişimlerinin çalışma koşullarından nasıl etkilendiği üzerine çalışmalar yapılmış olmasına karşın, çalışan kız çocuklarının bedenlerinin çalışma koşullarından nasıl etkilendiğine ilişkin bilgiler son derece kısıtlıdır. Bununla birlikte, yapılan çalışmalar büyük ölçüde ağırlık ve boy değerlerinin verilerine dayanarak yapılmıştır. Türkiye’de çalışan çocukların bedensel yapılarına ilişkin çalışmalar ise geç dönemlerde ilgi çekmeye başlamış olup çalışan kız çocuklarını konu alan çalışmalara bakıldığında, yok denecek kadar az olduğu görülür. Bununla birlikte, çalışan kız çocuklarının bedensel gelişimlerini konu alan kapsamlı bir çalışma örneği bulunmamaktadır. Bu eksiklikten yola çıkılarak bu çalışmada, çalışan kız çocuklarının bedensel gelişimlerinin çalışma koşullarından nasıl etkilendiği konusu yaşlıları olan diğer çocuklarla karşılaştırılarak antropolojik bir perspektifle ele alınacaktır.

3.1.2. AMAÇ

Günümüz toplumlarında çalışmanın çocuk sağlığı ve gelişimi üzerinde etkili olup olmadığını, etkili ise bunun ne yönde ve ne boyutta olduğunu ortaya koyabilmek için

metodolojik açıdan detaylara inen çalışmalara gereksinim vardır. Erken yaşta çalışma hayatına atılan çocukların vücut yapılarının çalışma koşullarından nasıl ve ne düzeyde etkilendiği konusunda detaylı bilgiler veren çalışmaların yeterli olmamasının yanı sıra çalışan kız çocuklarının bedenlerinin çalışma koşullarından nasıl etkilendiği de yeterince çalışılmamış bir konudur. Bu araştırmanın temel amacı, çalışan kız çocuklarının bedenlerinin çalışma koşullarından nasıl etkilendiğini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda yaşları 14-20 arasında değişen 231 çalışan kız çocuğu ile aynı yaş grubundan ve benzer sosyoekonomik özelliklere sahip 196 çalışmayan kız çocuğunun antropometrik ölçüleri karşılaştırılarak Türkiye’de, İstanbul örneğiyle çalışma koşullarının çalışan kız çocuklarının bedensel gelişimlerini nasıl etkilediği ortaya konulacaktır.

3.1.3. MATERYAL VE METOT

Çalışma yaşamına erken yaşlarda girmek durumunda kalan kız çocuklarının bedensel yapı ve işlevlerinin çalışma koşullarından nasıl etkilendiğini ortaya koymanın en iyi yolu onların vücut ölçülerini almaktır. Bu nedenle kız çocuklarının bedensel gelişiminin çalışma koşullarından ne yönde etkilendiğini anlamak için antropometrik tekniklere başvurulmuştur.

3.1.3.1. Alan Seçimi

Alan seçimi yapılırken öncelikle, araştırma alanının çalışan çocukların yasal konum içinde bulundukları mesleki eğitim merkezleri olmasına karar verilmiştir. İstanbul ilindeki mevcut mesleki eğitim merkezleri araştırılmış ve toplam 31 Mesleki Eğitim Merkezi tespit edilmiştir. Ardından bu merkezler ile iletişime geçilerek yapılan görüşmeler neticesinde, mesleki eğitim alıp çalışan 18 yaş altında kız çocuklarının mevcut olup olmadığı, mevcut ise toplam kız çocuk sayısı, sosyoekonomik düzeyleri ve hangi iş kollarında eğitim görüp çalıştıklarına dair bilgiler toplanmıştır.

Alan seçimi konusunda önemli ölçütlerden biri de örneklem sayısının büyüklüğü olmuştur. Bu durum dikkate alınarak sayıca daha fazla kız öğrenciye sahip 6 mesleki eğitim merkezi belirlenmiştir. Bu mesleki eğitim merkezlerinin bulunduğu ilçeler araştırmanın alanını oluşturmuştur. Bu merkezlerin bulunduğu ilçelerin aynı

zamanda düşük sosyoekonomik yapıya sahip yerler olması alan seçimini belirginleştirmiştir. Belirlenen ilçeler Ataşehir, Kartal, Pendik, Sultanbeyli, Küçükçekmece ve Güngören'dir.

3.1.3.2. Örneklem Büyüklüğünün Hesaplanması

Çocuk Hakları sözleşmesinin 1. maddesine göre, daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır. Bu çalışmada da 18 yaşın altındaki bireyler çocuk olarak kabul edilmiştir. Ancak araştırmanın örneklemini oluşturan birey sayısının gerekenden düşük olmasını engellemek, hedeflenen sayıya yakın olabilmek amacıyla, büyüme ve gelişimini tamamlamamış bireyler için de bu kavramın kullanılıyor olmasından hareketle, 19-21 yaşında olan bireyler de araştırmaya dâhil edilmiştir. Ancak kontrol grubunda 19-21 yaşında yeterli birey olmadığı için bu yaş grubundaki bireyler değerlendirmeye dâhil edilmemiş ve bireyler arasında karşılaştırma yapılmamıştır.

Çalışma grubuna ait birey sayıları, mesleki eğitim merkezlerinde mevcut olan 21 yaş altındaki maksimum kız öğrenci sayısıdır. Kontrol grubuna ait birey sayıları ise aynı bölgenin çalışma grubundaki birey sayılarının 2/3 oranında olacak şekilde hesaplanarak belirlenmiştir.

3.1.3.3. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, Mesleki Eğitim Merkezlerine kayıtlı, yaşları 14-21 arasında değişen 231 çalışan kız çocuğundan oluşmaktadır (Tablo 3.1). Çocuklar haftada 1 gün mesleki eğitim merkezlerine gelerek çalıştıkları iş kolu ile ilgili teorik eğitim alıp haftanın diğer günlerinde iş yerlerinde çalışmaktadırlar. Çalışan çocukların iş kollarına göre dağılımları Tablo 3.2'de görülebilir.

Tablo 3.1 : Çalışan çocukların seçildiği mesleki eğitim merkezleri.

MEM	İncelenen birey sayısı
Ataşehir Ulubatlı Hasan Mesleki Eğitim Merkezi	49
Kartal Mesleki Eğitim Merkezi	15
Pendik Mesleki Eğitim Merkezi	42
Sultanbeyli Mesleki Eğitim Merkezi	53
Küçükçekmece Mesleki Eğitim Merkezi	57
Güngören Mesleki Eğitim Merkezi	15
Toplam	231

Tablo 3.2 : Çalışan çocukların işkolları.

İşkolu	Sayı	Yüzde
Aşçılık	7	3,0
Cilt Bakım ve Güzellik	1	0,4
Elektrik	1	0,4
Elektronik	5	2,2
Kuaförlük	185	80,1
Tekstil	32	13,9
Toplam	231	100,0

3.1.3.4. Kontrol Grubu

Çalışma ve iş yaşamının insan sağlığı ve bedeni üzerinde etkili olup olmadığı araştırılırken incelenen gruba ilişkin değerleri uluslararası ya da ulusal referans değerleriyle mukayese etmenin yeterli olmadığına dair görüşler vardır. İncelenen gruba aynı yaşta, aynı cinsiyette ve benzer sosyoekonomik özelliklere sahip çalışmayan bireylerle yani, kontrol grubuyla karşılaştırmak bu nedenle önemlidir. Literatüre bakıldığında önde gelen eksikliklerden birinin bu olduğu göze çarpmaktadır. Bu eksiklikten yola çıkarak yapılan araştırmada çalışma grubunun yanı sıra bir kontrol grubu oluşturulmuştur.

Kontrol grubuna ait denekler mesleki eğitim merkezlerinin belirlendiği ilçelerdeki okullardan seçilmiştir. Sosyal sınıf farklılıkları beden yapısı üzerinde etkili olduğu için kontrol grubuna ait deneklerin öğrenim gördükleri liseler belirlenirken bu

okullarda öğrenim gören kız çocuklarının çalışma grubundaki bireyler ile benzer şekilde düşük sosyoekonomik gruptan olmalarına dikkat edilmiştir. Böylece kontrol grubunu oluşturan bireyler, çalışmayan ancak aynı yaş ve cinsiyetten, benzer sosyoekonomik özelliklere sahip 196 bireyden oluşmaktadır (Tablo 3.3).

Tablo 3.3 : Okuyan çocukların (kontrol grubu) seçildiği okullar.

Okullar	İncelenen birey sayısı
Ataşehir İbrahim Müteferrika Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	41
Kartal Anadolu İmam Hatip Lisesi	20
Pendik Halil Kaya Gedik Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	33
Sultanbeyli Orhangazi Lisesi	50
Küçükçekmece Atatürk Kız Teknik ve Meslek Lisesi	42
Güngören Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi	10
Toplam	196

3.1.3.5. Veriler Ve Toplanması

Yapılan saha araştırması kesitsel tipte bir araştırmadır. Ancak kesitsel verileri kullanarak ulaşılan sonuçlarla yetinilmemiş ve bunların geçerliliğini test etmek adına çalışan çocukların çalışma geçmişleriyle ilgili retrospektif verilerden de yararlanılmıştır. Bu yolla kişilerin geçmişte ne kadar süre çalıştığı, hangi yoğunlukta çalıştığı, geçmişte karşılaştığı sağlık sorunları gibi bilgiler toplanarak daha güvenilir sonuçlara ulaşılması sağlanmıştır.

Araştırma öncesinde anket ve ölçümleri uygulamak için İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'na başvurularak gerekli onay (EK 1) alınmış, ardından İstanbul Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden de izinler (EK 2) alınarak araştırmacı tarafından saha çalışmasına başlanmıştır.

Çalışma grubunu oluşturan mesleki eğitim merkezlerine kayıtlı tüm kız çocuklar araştırmaya dâhil edilmiştir. Kontrol grubunun alanını oluşturan okullarda ise basit rastgele örnekleme yöntemi ile çalışmaya alınacak sınıflar belirlenmiş ve öngörülen örneklem büyüklüğüne ulaşılan kadar mevcut sınıflar çalışmaya dâhil edilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen çalışan ve okuyan çocukların yaş gruplarına göre dağılımları Tablo 3.4'te görülebilir.

Tablo 3.4 : Çalışan ve okuyan çocukların yaş grubu.

Yaş	Çalışan Grup		Okuyan Grup		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
14	4	1,7	31	15,8	35	17,5
15	17	7,4	26	13,3	43	20,7
16	28	12,1	36	18,4	64	30,5
17	57	24,7	59	30,1	116	54,8
18	52	22,5	34	17,3	86	39,8
19	33	14,3	9	4,6	42	18,9
20	32	13,9	1	,5	33	14,4
21	8	3,5	0	,0	8	3,5

Büyüme çağını kapsayan araştırmalarda, karşılaştırmaların aynı yaş grubunda yer alan bireyler arasında yapılması metodolojik bir zorunluluktur. Bununla birlikte kronolojik yaşı doğru olarak belirlenmesi de son derece önemlidir. Bu araştırmada da bu konuya dikkat edilmiş ve kronolojik yaşı doğru şekilde belirlenmesi için bireylere yaşlarının ne olduğu sorusu yerine doğum tarihinin ne olduğu sorusu yöneltilmiştir. Bireylerin yaşı belirlenirken ondalık yaş sistemine başvurulmuş ve araştırmanın yapıldığı tarihten doğum tarihi çıkarılarak bireylerin yaşı hesaplanmıştır. Yaş gruplarının oluşturulmasında ise buçuklu yaş sistemine başvurulmuştur (Tanner v.d., 1978).

3.1.3.6. Anketin Hazırlanması Ve Uygulanması

Alan araştırmasına başlamadan önce, etik kurul kararı gereği deneklerin velilerinden onay alınması için Gönüllü Onam Formu (EK 3) dağıtılmıştır. Velilerinden onay alınan kız çocuklarına etik kurallara uygun olarak anket uygulanmıştır. Anketin uygulanmasından önce okul yöneticileri, öğretmenler, mesleki eğitim merkezlerindeki ilgili yöneticiler ve araştırmanın örneklemini oluşturan çocuklar ile görüşülerek araştırma ile ilgili ayrıntılı bilgilendirme yapılmış, ayrıca çocuklara ankete katılımın isteğe bağlı olduğu anlatılmıştır. Görüşmeler esnasında araştırmacı mutlaka kendisini tanıtmış ve araştırma ile ilgili sorulara açık yanıtlar vermiştir. Sorulara açık ve net yanıtlar verilmesi, çocuklarla güven ilişkisinin kurulmasını kolaylaştırmıştır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak önceden hazırlanmış soru düzeninin dışına çıkmaya imkân tanıyan yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmış ve veriler anket formuna kaydedilmiştir. Bu teknik doğrultusunda görüşmelerin bazılarında soru düzeninin dışına çıkılmıştır. Kişilerin hikâyeleri dinlenmiş, o anda oluşan sorular görüşmeciye yöneltilmiş veya bazı soruların sırası değiştirilmiştir. Araştırmada, 29.06.2015-08.01.2016 tarihleri arasında araştırmacı tarafından 231 çalışan ve 196 okuyan kız çocuğa anket uygulanmıştır.

Uygulanan anket formu iki bölümden oluşmaktadır (EK 4). İlk bölüm çalışan ve okuyan çocukların sosyoekonomik ve demografik özellikleri ile çalışan çocukların iş yaşamına dair soruları, ikinci bölüm ise antropometrik ölçüleri içermektedir.

3.1.3.7. Sosyoekonomik Ve Demografik Değişkenler

Sosyoekonomik düzey ve demografik özellikler, büyüme ve gelişme çalışmalarını değerlendirmede belirleyici faktörlerdir. Bu nedenle araştırma kapsamında incelenen çalışan ve okuyan çocukların sosyoekonomik ve demografik özellikleri, anket uygulanarak belirlenmiştir. Sosyoekonomik ve demografik özellikleri belirlemek için bireylerden anne ve babanın eğitim durumu, anne ve babanın mesleği ile kardeş sayısına dair bilgiler toplanmıştır.

3.1.3.8. Antropometrik Değişkenler

Gerek çalışma gerekse kontrol grubundaki bireylerin bedensel gelişimlerini incelemek amacıyla 7 antropometrik ölçü alınmıştır. Ölçümler alınırken bu iş için özel olarak geliştirilmiş aletler kullanılmıştır. Ağırlık için 100 gr'a duyarlı dijital vücut analiz tartısı, uzunluk ölçüleri için antropometre ve sürmeli kumpas, genişlik ölçüleri için küçük çap pergeli, çevre ölçüsü için ise şerit metre kullanılmıştır. Antropometrik ölçüler International Biological Programme (IBP)'nin önerdiği tekniklere göre alınmıştır (Weiner ve Lourie, 1981; Tanner v.d., 1978). Araştırmada kullanılan antropometrik değişkenler şöyledir:

1. Ağırlık
2. Boy

3. Kol uzunluğu
4. Bacak uzunluğu
5. El-bilek genişliği
6. Ayak-bilek genişliği
7. Üst kol çevresi (gevşek)

Uzunluk, genişlik ve çevre ölçüleri vücudun boyutları hakkında bilgi vermesine rağmen biçim hakkında yeterli bilgiye ancak vücut ölçülerinin birbirine oranlanması ile ulaşılabilir. Bu nedenle vücut oranlarına da bakılmıştır. Çalışma yaşamının çalışan kız çocuklarının vücut biçimi üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla 6 oran hesaplanmıştır. Bu oranlar şu şekildedir:

1. Beden kitle indeksi
2. Kol uzunluğunun boya oranı
3. Bacak uzunluğunun boya oranı
4. El bilek genişliğinin boya oranı
5. Ayak bilek genişliğinin boya oranı
6. Üst kol çevresinin boya oranı

3.1.3.9. Verilerin Değerlendirilmesi Ve İstatistiksel Analizler

Elde edilen antropometrik ve sosyoekonomik veriler bilgisayarda IBM SPSS Statistics 22 paket programına kaydedilmiş ve bu programda değerlendirilmiştir. Tüm ölçümler için normallik testi uygulanmış ve ölçümlerin ortalama, minimum, maksimum değerleri ve standart sapmaları gibi frekans değerleri belirlenmiştir. Veriler yaşlara ve okuyan/çalışan kız çocuklarına göre gruplandırılmıştır. Çalışan ve okuyan çocukların ölçüm değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için öncelikle tek yönlü varyans analizi denenmiş, ancak bazı yaş gruplarındaki birey sayıları 30'dan az olduğu için parametrik olmayan testlere başvurulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

4.1. SOSYOEKONOMİK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE İLİŞKİN BULGULAR

İnsan hem biyolojik hem de toplumsal bir varlık olarak çevreye tabidir ve verili bir ortamda yaşamak, beslenmek, toplumsal ilişkiler içine girmek durumundadır. İnsanı ve onun toplumsal ve biyolojik biçimlenişini çevreden bağımsız olarak anlamaya çalışmak mümkün değildir. Bu nedenle de onu biçimlendiren koşullar ve ilişkiler üzerine eğilmek gerekir. Çevre ile kastedilen yalnızca fiziksel ve biyolojik ilişkiler ağı değil, aynı zamanda sosyal ilişkiler ağıdır ve sosyal çevrenin etkileri sosyal/kültürel alanın yanı sıra biyolojik değişkenler üzerinde de etkindir (Duyar, 2003:76-77). Bu araştırma, bu görüş dikkate alınarak ve çalışan çocukların bedensel gelişiminin anlaşılmasında yaşanan sosyal çevrenin de belirleyici olduğu göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

Sosyal çevre denildiğinde akla ilk gelen “sosyoekonomik” koşullardır. Sosyoekonomik yapıya bağlı olarak biçimlenen toplumda görülen fırsat eşitsizliği, gelir dağılımındaki dengesizlik vb. tarafından olumsuz yönde en fazla etkilenenler de çocuklardır. Çocukların büyüme ve gelişimini etkileyen birçok faktör arasında değişebilen sosyoekonomik faktörler vardır (Zsakai ve Bodzsar, 2014). Bununla birlikte çocukluk döneminde maruz kalınan sosyoekonomik faktörlerin yetişkin fiziksel sağlığının güçlü belirleyicileri olduğu yönünde görüşler mevcuttur (Cohen v.d., 2010).

Bu çalışmada sosyoekonomik durumun belirlenmesinde anne ve babanın eğitim durumu, anne ve babanın meslekleri ve kardeş sayısına ilişkin özelliklere başvurulmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi çalışan kız çocuklarının bedensel gelişimini incelemek amacıyla benzer sosyoekonomik özelliklere sahip çalışmayan kız çocuklarının verilerinden yararlanılmıştır. Bu araştırmanın örneklemini oluşturan

çocuklar da toplumun yoksul ve düşük gelirli kesimine mensupturlar. Yaşanılan bölge, anne babaların eğitim düzeyleri, meslekleri ve kardeş sayısı bunu açıkça ortaya koymaktadır.

4.1.1. AİLELERİN EĞİTİM DÜZEYİNE İLİŞKİN BULGULAR

Eğitim durumu sosyoekonomik düzeyin değerlendirilmesinde oldukça önemli bir faktördür çünkü sosyoekonomik düzeyin önemli bir belirleyenisidir. Araştırmada çalışan ve okuyan çocukların anne babalarının eğitim düzeyleri Tablo 4.1 ve 4.2’de görülebilir.

Tablo 4.1 : Çalışan ve okuyan çocukların anne eğitim durumu.

	Çalışan Grup		Okuyan Grup		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Okuma Yazma Bilmiyor	37	16,0	23	11,7	60	27,7
İlkokul Terk/İlkokul Mezunu	130	56,3	121	61,7	251	118,0
Ortaokul Terk/Ortaokul Mezunu	35	15,2	33	16,8	68	32,0
Lise Terk/Lise Mezunu	17	7,4	16	8,2	33	15,6
Üniversite Terk/Üniversite Mezunu	1	,4	2	1,0	3	1,4
Bilmiyor	11	4,8	1	,5	12	5,3

Çalışan çocukların anne eğitim durumuna bakıldığında %56,3 oranla ilkokul terk/ilkokul mezunu oldukları dikkati çekmektedir. İkinci sırada ise okuma yazma bilmeyenler yer almaktadır. Lise ve üniversite mezunu olan annelerin sayısı ise oldukça azdır.

Okuyan çocukların anne eğitim durumu ise çalışan çocukların annelerine göre bir miktar yüksek olmakla birlikte aradaki farklılık çok azdır. Bununla birlikte okuma yazma bilmeyen annelerin oranı çalışan çocuklar grubunda daha fazladır. Üniversite mezunu olanların sayısı ise çalışan çocuklarda olduğu gibi okuyan çocukların annelerinde de son derece düşüktür.

Okuma yazma bilmeyen baba sayısı ise çalışan çocuklarda okuyan çocuklara göre bir miktar fazladır (Tablo 4.2). Bununla birlikte üniversite terk/üniversite mezunu baba sayısı çalışan çocuklarda daha azdır. Çalışan gruptaki babaların eğitim durumlarının

oranı ortaokul ve altı eğitim düzeyi için okuyan gruptaki babalara göre bir miktar fazla iken bu oranın lise ve üniversite eğitim düzeyinde düştüğü ve okuyan gruba göre de oldukça düşük olduğu gözlenmektedir.

Tablo 4.2 : Çalışan ve okuyan çocukların baba eğitim durumu.

	Çalışan Grup		Okuyan Grup		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Okuma Yazma Bilmiyor	9	3,9	7	3,6	16	7,5
İlkokul Terk/İlkokul Mezunu	118	51,1	94	48,0	212	99,1
Ortaokul Terk/Ortaokul Mezunu	57	24,7	39	19,9	96	44,6
Lise Terk/Lise Mezunu	25	10,8	45	23,0	70	33,8
Üniversite Terk/Üniversite Mezunu	1	,4	8	4,1	9	4,5
Bilmiyor	21	9,1	3	1,5	24	10,6

Araştırmanın örneklemini oluşturan iki grupta da ailelerin eğitim düzeyleri genel olarak değerlendirildiğinde ilkokul terk/ilkokul mezunu en yüksek orana sahipken üniversite mezunlarının sayısı azdır. Dikkati çeken bir diğer nokta ise her iki grupta da annenin okuma yazma bilmeme oranının babaya göre daha yüksek olmasıdır.

TÜİK'in bitirilen son öğrenim kurumu ve cinsiyet oranı tablosunda 2015 yılına ait verilere göre 25 ve daha yukarı yaştaki toplam nüfusun okuma yazma bilmeme oranı %5,4, okuma yazma bilmeyen kadınların oranı ise %9,0'dur. Okuma yazma bilmeyen erkek oranı ise %1,8'dir (TÜİK, Genel Nüfus Sayımları). Buradan da görüleceği gibi araştırmanın örneklemini oluşturan çocukların anne ve babalarının okuma yazma bilmeme oranı Türkiye geneline göre yüksektir. Ve bu durum çalışan çocukların ailelerinde daha belirgindir.

4.1.2. AİLELERİN MESLEK DURUMUNA İLİŞKİN BULGULAR

Sosyoekonomik faktörlerin etkisi analiz edildiğinde birçok araştırma mesleki düzeye dayanmaktadır. Bununla birlikte mesleki düzey, sosyoekonomik seviyenin göstergelerinden sadece bir tanesidir. Çeşitli araştırmacılara göre ise ailenin sosyal statüsü ve gelir düzeyini yansıtmaları açısından sosyoekonomik durumun belirlenmesinde en önemli faktörlerden biri baba mesleğidir (Susanne, 1980; Duyar,

2003:78). Bu araştırmada ise sosyoekonomik seviyenin belirlenmesinde baba mesleğinin yanı sıra anne mesleğine de başvurulmuştur (Tablo 4.3 ve 4.4).

Tablo 4.3 : Çalışan ve okuyan çocukların baba mesleği.

	Çalışan Grup		Okuyan Grup		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kalifiye Meslekler	3	1,3	4	2,0	7	3,3
Yarı Kalifiye Meslekler	188	81,4	176	89,8	364	171,2
Kalifiye Olmayan Meslekler	8	3,5	1	,5	9	4,0
Yaşamıyor	15	6,5	4	2,0	19	8,5
Bilmiyor	17	7,4	11	5,6	28	13,0

Baba mesleği sınıflandırılırken “çalışmayan/işsizler” kalifiye olmayan meslekler sınıfına, “küçük esnaf ve kol gücüne dayalı işler” yarı kalifiye meslekler sınıfına ve “orta büyüklükteki esnaf, masa başı işler” kalifiye meslekler sınıfına dâhil edilmiştir. “Emekli” olanlar ise 2 farklı yapı sergilemektedir. Çocukların babaları arasında emekli olup şu an çalışmaya devam edenler olduğu gibi emekli olup şu an çalışmayanlar da bulunmaktadır. Bu durumda izlenen yol şu şekilde olmuştur: Emekli olup şu an çalışmayanların oranı %10’dan az olduğu için bu grup tabloda “bilmiyor” sınıfına dâhil edilmiştir. Öte yandan emekli olup şu an çalışmaya devam edenler ise yaptıkları işe yani çalışma alanlarına göre “yarı kalifiye” ya da “kalifiye” olarak sınıflandırılmışlardır.

Tablo 4.3’te de görüleceği gibi çalışan çocukların babaları çoğunlukla yarı kalifiye meslekler sınıfında yani küçük esnaf ya da kol gücüne dayalı işlerde çalışmaktadırlar. Çalışan çocukların baba mesleklerine göre dağılımına baktığımızda ailelerin görece düşük gelirli kesimlere mensup oldukları görülmektedir.

Okuyan çocuklar grubuna bakıldığında da en yüksek oranı yarı kalifiye mesleklerin oluşturduğunu yani okuyan çocukların babalarının da küçük esnaf ya da kol gücüne dayalı işlerden hayatını kazanmakta olduğunu görüyoruz. Çalışan çocuklarda olduğu gibi okuyan çocukların babaları da düşük gelirli mesleklerde çalışmakta, yani okuyan çocukların ailelerinin de görece düşük gelirli kesimlere mensup olduğu

anlaşılmaktadır. Baba mesleklerinin dağılımına bakıldığında, araştırmaya dâhil edilen çalışan çocuklar ile okuyan çocukların baba mesleği yönünden önemli ölçüde birbirine benzedikleri anlaşılmaktadır.

Anne mesleği sınıflandırılırken de baba meslek sınıflamasıyla aynı yöntem kullanılmış yalnızca kalifiye olmayan meslekler sınıfı yerine “ev kadını/çalışmıyor” kategorisi oluşturulmuştur. “Ev kadını” kategorisi için ücretsiz aile işçisi demek daha doğru olsa da, bu araştırmada gelir düzeyi açısından bakıldığı ve kapitalizmde aile içi emeğin piyasaya yönelik ekonomik bir değeri olmadığı için “çalışmıyor” kategorisine dâhil edilmişlerdir. Çalışan grupta gerek hayatta olmayan gerekse kalifiye olmayan mesleklerde çalışan baba oranının yüksek olması durumunun çalışan grupta anne mesleği dağılımına da yansıdığını söylemek mümkündür. Tablo 4.4’e baktığımızda yarı kalifiye mesleklerde çalışan anne oranı çalışan grupta okuyan gruba göre bir miktar yüksektir. Buna karşın “ev kadını/çalışmıyor” sınıfı okuyan çocuklar grubunda daha fazladır. Bu durum çalışan grupta ekonomik sıkıntıların çalışan çocukların mensup olduğu ailelerde bir miktar fazla olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.4 : Çalışan ve okuyan çocukların anne mesleği.

	Çalışan Grup		Okuyan Grup		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Ev Kadını/Çalışmıyor	177	76,6	163	83,2	340	159,8
Yarı Kalifiye Meslekler	50	21,6	30	15,3	80	36,9
Kalifiye Meslekler	1	,4	1	,5	2	0,9
Yaşamıyor	0	,0	1	,5	1	0,5
Bilmiyor	3	1,3	1	,5	4	1,8

Anne ve baba meslekleri açısından genel bir değerlendirme yaptığımızda hem çalışan hem de okuyan çocukların ailelerinin gelir düzeyi açısından birbirlerine yakın mesleklere sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bu durum, araştırmanın çalışma grubunu oluşturan çalışan çocuklar ile kontrol grubunu oluşturan okuyan çocuklar arasında sosyoekonomik açıdan farklılık olmadığını göstermektedir. Ancak gelir düzeyi

açısından iki grup büyük oranda benzer olsa da ekonomik sıkıntıların çalışan çocukların mensup olduğu ailelerde bir miktar daha fazla olması, geçimi sağlamanın hem anne hem de çocuklar tarafından üstlenildiğini anlatması açısından önem taşımaktadır.

4.1.3. KARDEŞ SAYISINA İLİŞKİN BULGULAR

Hanelerde çocuk sayısının fazla oluşunu, ailenin eğitim seviyesi ve gelir düzeyinin düşüklüğünde aramak gerekir. Gelir seviyesi düşük ailelerin daha fazla çocuk sahibi olma eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte çok çocuğa sahip olan kalabalık ailelerde kişi başına düşen gelirin azalması ile beraber sadece anne ve/veya babanın çalışması, temel ihtiyaçların bile karşılanamadığı durumlarda, çocukları da çalışmak durumunda bırakmaktadır. Dolayısıyla bu tür araştırmalarda, kardeş sayısı da sosyoekonomik yapının önemli bir göstergesidir. Bu çalışmada da kardeş sayısının incelenmesinin sosyoekonomik yapıyı belirlemede önemli olduğu düşünülerek çalışan ve okuyan çocuklara kaç kardeş oldukları sorulmuştur (Tablo 4.5).

Tablo 4.5 : Çalışan ve okuyan çocukların kardeş sayısı.

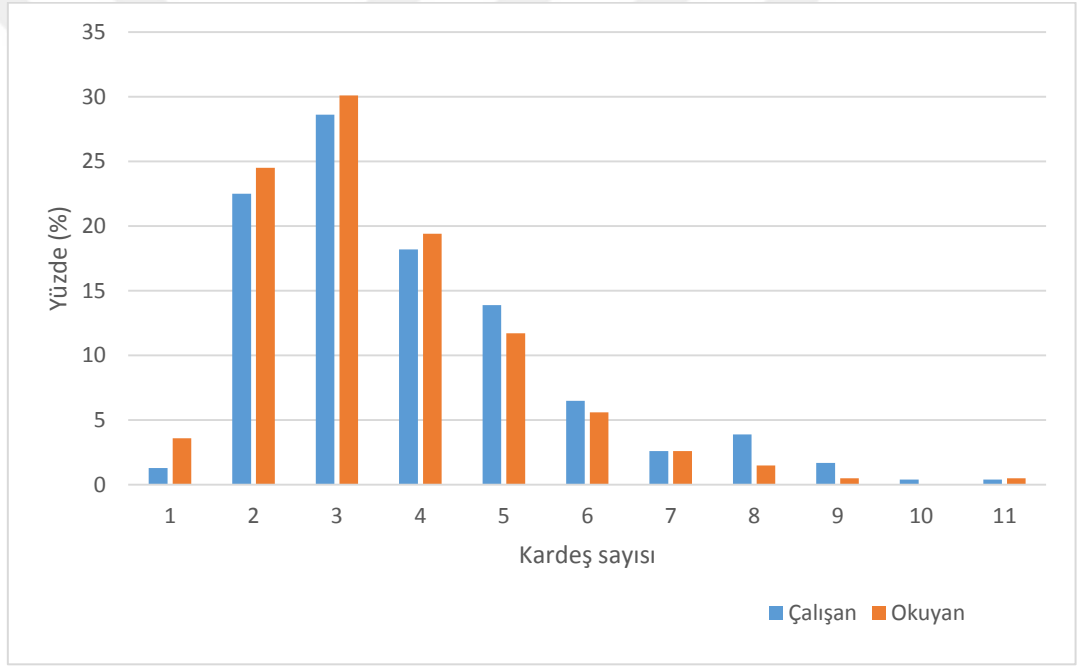
Kardeş Sayısı	Çalışan Grup		Okuyan Grup		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1	3	1,3	7	3,6	10	4,9
2	52	22,5	48	24,5	100	47,0
3	66	28,6	59	30,1	125	58,7
4	42	18,2	38	19,4	80	37,6
5	32	13,9	23	11,7	55	25,6
6	15	6,5	11	5,6	26	12,1
7	6	2,6	5	2,6	11	5,2
8	9	3,9	3	1,5	12	5,4
9	4	1,7	1	,5	5	2,2
10	1	,4	0	,0	1	0,4
11	1	,4	1	,5	2	0,9

Tablo 4.5'te de görüldüğü gibi çalışan çocuklar arasında 3 kardeşe sahip olanların en yüksek oranı oluşturduğu (%28,6) ve bunu sırasıyla 2 ve 4 kardeşe sahip olanların izlediği tespit edilmiştir.

Okuyan çocuklar grubuna bakıldığında ise çalışan çocuklar ile benzer şekilde 3 kardeşe sahip olanların (%30,1) en yüksek oranı oluşturduğu, bunu 2 ve 4 çocuklu ailelerin izlediği dikkati çekmektedir.

Grafik 4.1'e baktığımızda da 4 ve daha az kardeşe kadar okuyan çocukların oranlarının yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Genel bir değerlendirme yapıldığında kardeş sayısı dağılımı açısından gruplar arasında önemli benzerliklerin olduğu ifade edilebilir.

Grafik 4.1 : Çalışan ve okuyan çocukların kardeş sayısı yönünden dağılımı.

Çalışmadan elde edilen bulguları daha sağlıklı değerlendirebilmek adına söz konusu bulgular geniş çaplı bir nüfus araştırması olan Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'nın 2013 yılına ait veriler ile karşılaştırılmıştır. Bu verilere göre, Türkiye'de 15-49 yaş grubunda halen evli kadınların ortalama yaşayan çocuk sayısı 1,60'dır (HÜNEE, 2013:67). Kendi araştırmamızda ise çalışan çocukların aileleri ortalama 3,87 çocuğa sahipken, okuyan çocukların ailelerinde bu sayı 3,53'tür. Buna göre araştırmanın örneklemini oluşturan çalışan ve okuyan çocukların Türkiye geneline göre daha fazla kardeşe sahip oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda da vurgulandığı gibi çocukların çalışma durumu ile çocuk sayısı arasında bir ilişki bulunduğu bu çalışmanın bulgularıyla da desteklenmektedir.

4.2. ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA YAŞAMI VE ÇALIŞMA KOŞULLARI

Yaşanılan ortam, günlük yapılan işler ve maruz kalınan yüklenmeler bireyin fiziksel ve ruhsal gelişimini doğrudan etkilediği için çalışan çocukların yaptıkları işten ve çalışma koşullarından bedensel olarak nasıl etkilendiklerini ortaya koyarken sosyoekonomik ve demografik faktörlerin yanı sıra çalışma yaşamına ilişkin bilgilere de bakmak gereklidir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada çalışan çocuklara çalıştıkları iş kolu, çalışma nedenleri, çalıştıkları iş kolundaki çalışma süreleri, çalışma hayatındaki toplam çalışma süreleri, haftalık ve günlük çalışma süreleri ile yaptıkları işin yorucu olup olmadığı sorulmuştur.

4.2.1. ÇALIŞMAYA BAŞLAMA YAŞI

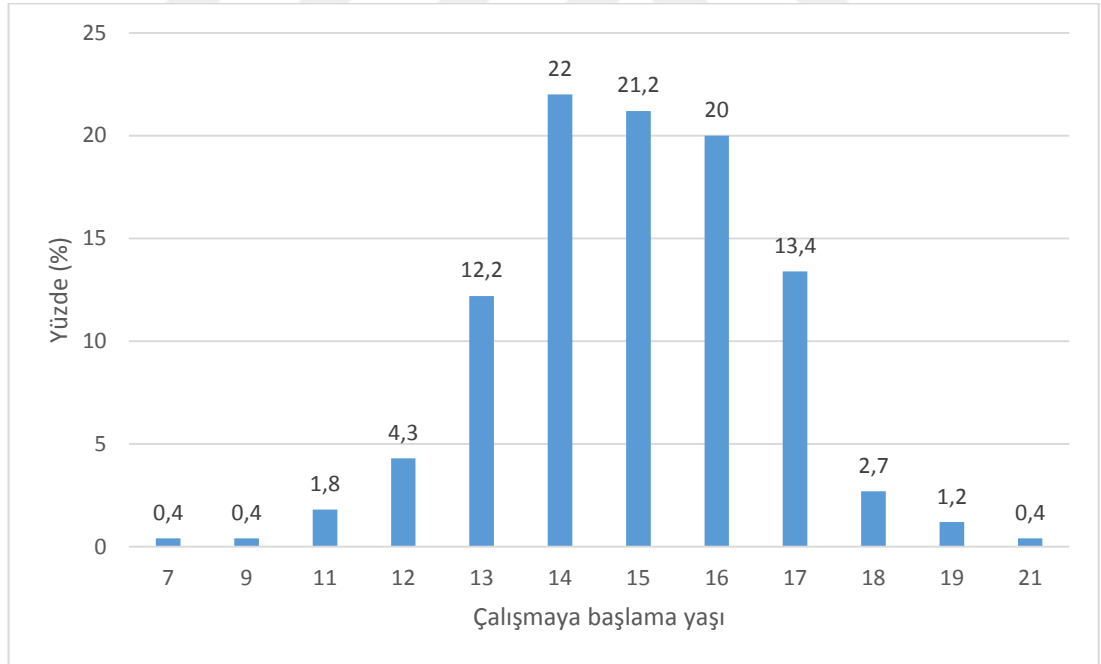
Çalışmaya başlama yaşı, çalışan çocukların bedensel gelişiminin incelendiği bu çalışmada önemli bir faktördür. Çocukların çalışma yaşları, çocukların ondalık yaş sistemine göre hesaplanan yaşlarından toplam iş tecrübelerinin süresi çıkarılarak elde edilmiştir.

Araştırma kapsamına alınan çocukların %1,8'i çalışmaya ilk kez 11 yaşında başlamıştır (Tablo 4.6). Çalışan çocukların %22'lik bölümü 14 yaşında, %21,2'si 15, %20'si 16, %13,4'ü de 17 yaşında çalışmaya başlamışlardır. Dağılım aralığına bakıldığında ise 7 yaşında bile çalışmaya başlayanların olduğu ortaya çıkmaktadır. Çalışmaya başlama yaşının ileri yaşlara gidildikçe arttığı, ancak 14 yaşından sonra azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Çalışmaya başlama yaşının %22 ile 14 yaşında en büyük paya sahip olduğu, yani çalışan çocukların en fazla oranda 14 yaşında çalışma hayatına girdikleri belirlenmiştir. Bu yaşın daha çok eğitimi terk etme yaşıyla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 4.6 : Çalışan çocukların çalışmaya başlama yaşları.

Çalışmaya başlama yaşı	Sayı	Yüzde
7	1	,4
9	1	,4
11	4	1,8
12	10	4,3
13	28	12,2
14	51	22,0
15	49	21,2
16	46	20,0
17	31	13,4
18	6	2,7
19	3	1,2
21	1	,4
Toplam	231	100,0

Grafik 4.2 : Çalışan çocukların çalışmaya başlama yaşına göre dağılımı.

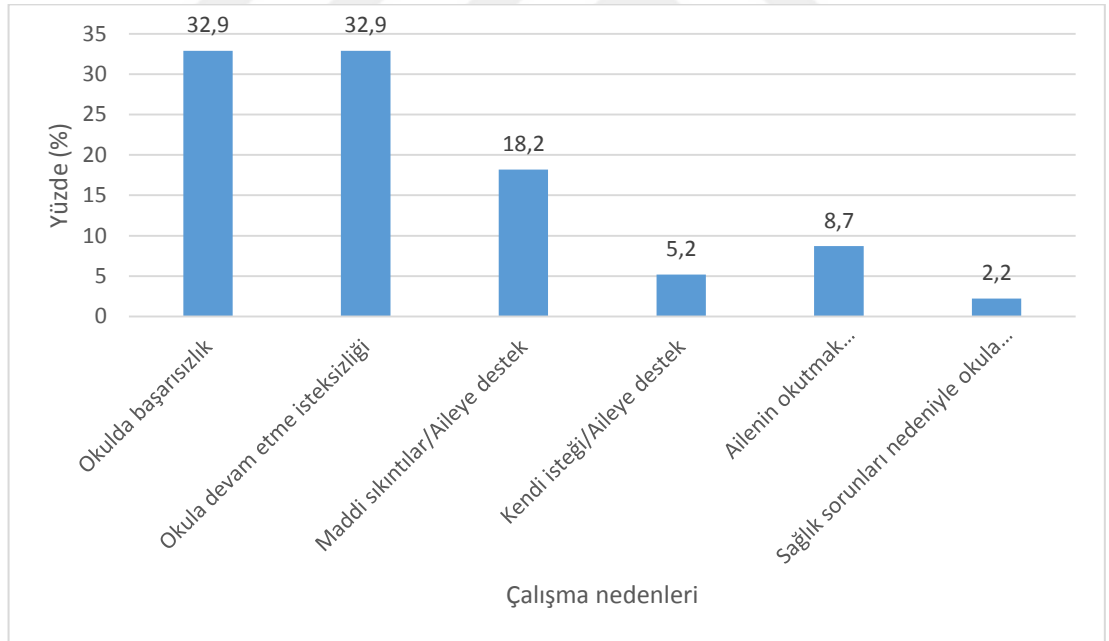
Bu tez araştırmasında çalışmaya başlama yaşının ülkemizde yapılan diğer çalışmalara oranla bir miktar yüksek olduğu gözlenmekle birlikte, genel tabloya uygunluk gösterdiğini söyleyebiliriz. Çalışmaya başlama yaşının bir miktar yüksek çıkmasının nedeni ise, araştırmanın örnekleminin tamamen kız çocuklarından

oluşuyor olması ve çalışan kız çocuklarının mesleki eğitim merkezlerine devam ediyor olmalarıdır.

4.2.2. ÇALIŞMA NEDENLERİ

Çalışan çocuklarla ilgili yapılan çalışmalarda vurgulanan en önemli konulardan biri de çalışma nedenleridir. Çocukların iş piyasasına katılımları kendi tercihlerinin ötesinde onları çalışmaya zorlayan koşullardan ileri gelmektedir. Tarihin her döneminde çocukların çalış(tırıl)malarının nedeni, dönemin yapısına göre değişik içerikler kazanmışsa da 1800’lü yıllardan günümüze değin yapılan çalışmalarda çocuk işçiliğine neden olan en önemli etkenin ekonomik yetersizlikler olduğu belirtilmektedir.

Grafik 4.3 : Çalışan çocukların çalışma nedenlerine göre dağılımı.

Bu araştırmaya katılan çocukların çalışma nedenlerine baktığımızda, okulda başarısızlık ve devam etme isteksizliğinin %32,9 oranı ile ağırlıklı neden olduğu görülmektedir. Maddi sıkıntılar nedeniyle çalıştıklarını belirtenlerin oranı ise %18,2’dir. Çocukların belirttiği tüm bu nedenler aslında birbiriyle ilişkilidir. Çalışma nedeni olarak “maddi sıkıntılar” ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olan bu nedenlerin temelinde; çocukların ailelerin günlük yaşamlarını sürdürebilmesi için

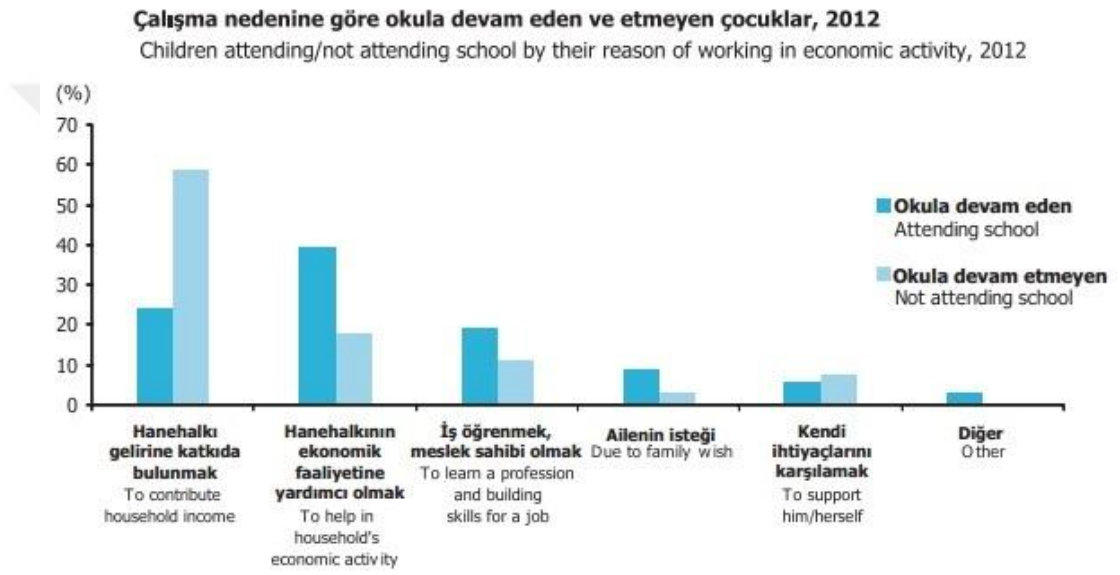
çalışmak zorunda olmaları, fazladan herhangi bir harcamayı karşılamakta zorlanan, gelir düzeyi düşük ailelerde, çocukların isteklerini ailelerinden talep etmek yerine en azından kendi masraflarını karşılayarak aile bütçesine az da olsa katkıda bulunmak istemeleri ve eğitimle ilgili nedenler yatmaktadır. Hem ailelere hem de çocuklara göre eve gelir getirmek eğitilmiş bir birey olmaktan çok daha önemlidir. Bunun en bariz örneğini ise sağlık sorunları nedeniyle okula devam edemediğini belirten çocuklar oluşturmaktadır. Çocukların çalışma nedeni olarak sağlık sorunları nedeniyle (%2,2) okula devam edememelerini belirtmeleri başlangıçta çelişkili görünse de bunun da “maddi sıkıntılar” ile ilişkili olarak çaresizlikten ileri geldiğini vurgulamak gerekir.

Geçinmek için çocuğun gelirin ihtiyacı duyulmadığı durumlarda da bazı aileler çocuklarını “iş öğrenmek”, “kendini kurtarmak” gibi nedenlerle çalışmaya yönlendirmekte ve okuldan soğuyan çocuklar da bu yönlendirme karşısında direnmemektedir. Bu çalışmanın sonuçlarına baktığımızda da, çocukların çalışma nedeni olarak büyük oranda başarısız ve isteksiz olmalarını gerekçe gösterdiklerini ve bunun da ana nedeninin eğitimle ilgili olduğunu görmekteyiz.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular çocukların çalışmasının nedeni olarak yoksulluğa ve eğitime işaret etmekte, çocukların yaşadıkları bölge, ailelerinin eğitim düzeyi ve meslekleri de bu sonucu desteklemektedir. Elde edilen bulguları ülkemizde yapılan diğer araştırmalarla karşılaştırdığımızda da benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Örneğin, 1999 yılında yapılan ÇİA sonuçlarına göre, çocukların çalışma nedenlerinin ağırlıklı olarak (%38,4) hane halkı gelirin katkıda bulunmak olduğu belirtilmiştir (ILO, t.y.). Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun 2015 yılı “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu” sonuçlarına göre ise, okula gitmeyen 1 milyon 297 bin çocuk arasında ekonomik faaliyetlerde çalışanların oranı, 2006-2012 yılları arasında %27’den %35’e yükselmiştir. Bu yükselişte yeni eğitim sistemine geçişin de etkisi bulunmaktadır. Aziz Çelik, eğitimde 4+4+4 sistemine geçilmesi sonucunda ilk dört yıllık eğitim sonrasında çocukların tekrar çırak, stajyer ya da aile içi ücretsiz işçi olarak çalışmasının önünün açıldığını ve son yıllarda işletmelerin çoğunun 18 yaşın altındaki çocukları düşük maliyetli işgücü olarak kullandıklarını belirtmektedir (<http://p.dw.com/p/1J57V>). Rapora göre Türkiye’de çalışan çocukların

çalışma nedenlerinin başında yoksulluk gelmektedir. 6-17 yaş grubundaki çalışan çocuklar içinde okula devam etmeyen çocukların %58,7'si hane halkı gelirine katkıda bulunmak için çalışmaktadır. Okula devam etmeyen ve hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak için çalışan çocukların oranı ise %18,1'dir (Grafik 4.4).

Grafik 4.4 : Çalışma nedenine göre okula devam eden ve etmeyen çocuklar, 2012.

(<https://disk.org.tr>)

Belirtilen nedenlerden dolayı birçok çocuk çalışmak zorunda olduğu için okulu bırakmakta, birçoğunun da okula devam etme konusunda cesareti kırılmaktadır. Eğitimini bırakan ya da eğitim görmek istemeyen çocuklar, ailelerinin de onayı ile çalışma hayatına girmektedirler. Bu noktada kız çocuklarının çalışmasının özel bir anlam kazandığını belirtmek gerekir. Kız çocuklarının ev içinde çalışmasına bir de erken yaşta çalışma hayatına girerek ev dışında uzun saatler boyunca çalışmaları eklenince sömürü oranı da artmaktadır. Bu durumdan en fazla etkilenen ve en çok zarar görenler kız çocukları olmaktadır. 2016 yılı TÜİK raporu da cinsiyete göre çocukların işgücüne katılımında farklılıklar gözlemlendiğini, erkek çocuklarda işgücüne katılma oranının bir önceki yıla göre düştüğünü, ancak kız çocuklarda bu oranın %13 iken %13,4'e yükseldiğini belirtmektedir (<http://www.tuik.gov.tr>).

4.2.3. TOPLAM ÇALIŞMA SÜRESİ

Çalışan çocukların bedensel gelişiminin fiziksel yüklenmelerden ve çalışma koşullarından nasıl ve ne derece etkilendiği konusu araştırılırken çocukların hangi yoğunlukta çalıştıkları da önem arz etmektedir. Örneğin, çalışma koşullarının etkilerinin, çalışma geçmişi daha eskiye uzanan bireylerin bedenlerinde daha belirgin olması beklenen bir sonuçtur. Bununla birlikte, boy büyümesi çalışma koşulları nedeniyle yavaşlıyorsa, görece daha uzun süredir çalışmakta olan bireyler, çalışma geçmişi daha kısa olan bireylere kıyasla daha kısa boylu olacaktır. Dolayısıyla çalışan çocukların ne kadar süre çalışma yaşamı içinde bulunduklarına bakmak, toplam çalışma süreleri ile haftalık ve günlük çalışma saatlerine dair veriler toplamak gerekir. Buradan yola çıkarak bu çalışmada, çalışan kız çocuklarının bedensel gelişiminin çalışma koşullarından nasıl etkilendiğini daha iyi anlayabilmek için çocuklardan toplam çalışma süreleriyle ilgili geriye dönük (retrospektif) bilgiler derlenmiştir.

Çalışmanın örneklemini oluşturan çocukların toplam çalışma sürelerine bakıldığında, çalışan kız çocukları arasında işe yeni başlayanlar olduğu gibi, çalışma geçmişi 9 yıla uzanan çocukların da olduğu görülmektedir (Tablo 4.7). Ancak 4,0-4,9 yıllık çalışma süresinin diğerlerine oranla daha fazla (%19,1) olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 4.7 : Çalışan çocukların toplam çalışma süreleri.

Yıl	Sayı	Yüzde
0,0 – 0,9	36	15,7
1,0 – 1,9	36	15,5
2,0 – 2,9	41	17,7
3,0 – 3,9	28	12,1
4,0 – 4,9	44	19,1
5,0 – 5,9	23	10,0
6,0 – 6,9	14	6,0
7,0 – 7,9	5	2,2
8,0 – 8,9	3	1,3
9+	1	,4
Toplam	231	100,0

Yukarıdaki verilerden çalışan kız çocuklarının toplam çalışma sürelerinin bilgisi edinilmekle birlikte, çalışma süreleri konusunda daha ayrıntılı bilgilere de bakmak gereklidir. Tablo 4.8'e bakıldığında, çalışan kız çocuklarının ortalama çalışma süresinin 2,9 yıl olduğu görülmektedir.

Tablo 4.8 : Çalışan çocukların yaş gruplarına göre ortalama çalışma süreleri (yıl).

Yaş	N	Ortalama	SS	En küçük	En büyük
14	4	,56	,30	,33	1,00
15	17	1,11	,81	,08	3,00
16	28	1,74	1,16	,25	5,00
17	57	2,49	2,05	,08	10,00
18	52	3,01	1,52	,33	6,00
19	33	4,01	1,37	1,50	7,00
20	32	4,59	1,87	,66	8,00
21	8	3,84	1,85	,25	6,00
Genel	231	2,94	1,93	,08	10,00

Köksal ve Lordoğlu (1993:80) çalışmalarında, görüşülen 52 çırakın ortalama çalışma deneyimi süresini 2,3 yıl olarak bulmuştur. Çırak kızları ayrıca inceleyen bu araştırmacılar, kız çocuklarının toplam çalışma süresi ortalamasını ise 1,2 yıl olarak tespit etmişlerdir. Söz konusu araştırmadan elde edilen sonuçları kendi çalışmamızla karşılaştırdığımızda, araştırma kapsamındaki kız çocuklarının gerek 52 çırakın gerekse çırak kızların ortalama çalışma deneyimi süresinden bir miktar yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Duyar'ın (2004), çırak olarak çalıştırılan 18-19 yaşlarında 124 genç çalışanın çalışma geçmişini dikkate alarak hiç çalışmamış yaşıtlarıyla karşılaştırmalı olarak incelediği araştırma ise bedensel gelişim ile çalışma süresi arasındaki ilişkiyi anlamak açısından önemlidir. Yapılan araştırmada, çalışma süresi ile boy gelişimi ve vücut ağırlığı arasında negatif bir korelasyon bulunmuştur. Buna göre çocukların çalışma geçmişi arttıkça boyları da o denli kısa kalmakta ve çalışma geçmişi arttıkça ortalama vücut ağırlığı değerleri de azalmaktadır. Bununla birlikte, hiç çalışmayan grup ile 5 yıl ve daha uzun süredir çalışan grup arasındaki boy farkının 6 cm, ağırlık farkının da yaklaşık 5,5 kg olduğu belirlenmiştir.

4.2.4. ÇALIŞILAN İŞ KOLUNDA ÇALIŞMA SÜRESİ

Çalışmanın bireyin bedensel gelişimi üzerindeki etkilerini anlayabilmek için, çalışma koşullarının ve çalışılan iş kolundaki çalışma süresinin de bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle görüşme yapılan çocuklara şu an çalıştıkları yerde kaç yıldır bu mesleği yaptıkları sorusu yöneltilmiş ve çırak olarak çalışan kız çocuklarının şu anki işlerinde çalıştıkları sürenin yoğun olarak (%41,2) 1 yıldan daha az bir süre olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4.9).

Tablo 4.9 : Çalışan çocukların şu anda çalıştıkları iş kolunda çalışma süreleri.

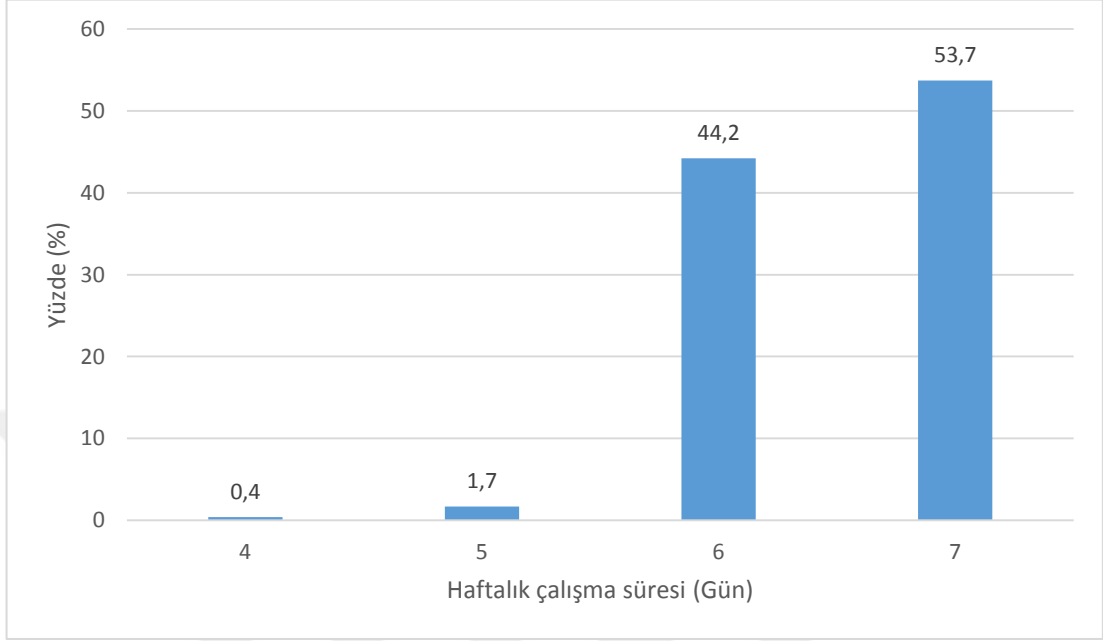
Yıl	Sayı	Yüzde
0,0 – 0,9	95	41,2
1,0 – 1,9	59	25,5
2,0 – 2,9	29	12,5
3,0 – 3,9	20	8,7
4,0 – 4,9	13	5,6
5,0 – 5,9	8	3,5
6,0 – 6,9	4	1,7
7,0 – 7,9	2	,9
8,0 – 8,9	1	,4
Toplam	231	100,0

Mesleki eğitim merkezlerine bağlı olarak çalışan kız çocuklarının şu anda çalıştıkları yerde çok fazla bir süre kalmamaları mesleki açıdan hızlı bir sirkülasyon olduğunu göstermektedir. Çocuklarla yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan bir başka gerçek de çalışan kız çocuklarının büyük çoğunluğunun çalışmaya başladıktan sonra mesleki eğitim merkezlerine yöneldikleridir.

4.2.5. HAFTALIK ÇALIŞMA SÜRESİ

Araştırmanın örneklemini oluşturan 231 çalışan kız çocuğunun haftalık çalışma süresi incelendiğinde %53,7'sinin haftada 7 gün çalıştığı görülmektedir (Grafik 4.5). Buna karşılık %44,2'si haftada 6 gün çalışıp, 1 gün mesleki eğitim merkezine gittiklerini belirtmişlerdir. Haftada 5 gün çalıştığını belirtenlerin oranı ise %1,7'dir.

Grafik 4.5 : Çalışan çocukların haftalık çalışma sürelerinin dağılımı.

Köksal ve Lordoğlu'nun (1993) çalışmasında görüşülen 52 çırağın 23'ünün haftada 6 gün, 11'inin haftada 5 gün çalışıp 1 gün de çıraklık okuluna gittikleri, 9'unun da haftada 5 gün çalıştığı belirtilmiştir. Konfeksiyon iş kolunda çalışan çırak kızlar içinse bu süre, haftada ortalama 5 gündür. Benzer şekilde bu araştırmada da birçok iş yerinin cumartesi günleri de işçilerini çalıştırdığı, bazı iş yerlerinin özellikle iş yetiştirmek için gece geç saatlere kadar aynı ekiple çalıştığı gözlemlenmiştir. Hatta pazar günleri de işçilerin işe çağırılabilirdiği belirtilmiştir.

4.2.6. GÜNLÜK ÇALIŞMA SÜRESİ

Çoğu zaman çocukların çalışma koşulları oldukça ağır olabilmektedir. Çalışma koşullarının ağır olması, yapılan işin ağır ve tehlikeli olmasından çok, çalışma süresinin uzun olmasından kaynaklanmaktadır (Çiftçi, 2014). Çalışan çocukların suistimale uğradıkları konulardan biri olan uzun çalışma saatleri, onlar için en yıpratıcı faktörlerden birisidir. Günün çok erken saatlerinde işe başlama ve/veya günün geç saatlerine dek çalıştırılma neticesinde çocuk bedenlerinin çok fazla zorlanma içerisinde oldukları da aşikardır.

Çocukların günlük çalışma süreleri genellikle yetişkin işçilerin çalışma süreleri ile aynıdır. Dolayısıyla çalışma saatlerinin uzun olması nedeniyle işten çıkan çocuklar bitkin düşmekte ve yeterince dinlenememektedirler. Bununla birlikte, gelişme çağındaki çocuklar için en önemli gereksinimlerden biri olan yeterli ve sağlıklı bir uyku da uzun çalışma saatleri nedeniyle sağlanamamakta ve bedensel gelişim sekteye uğramaktadır.

Tablo 4.10 : Çalışan çocukların günlük çalışma süreleri.

Günlük çalışma süresi (saat)	Sayı	Yüzde
7,0 – 7,9	1	0,5
8,0 – 8,9	5	2,2
9,0 – 9,9	5	2,2
10,0 – 10,9	56	24,3
11,0 – 11,9	67	29
12,0 – 12,9	77	33
13,0 – 13,9	18	7,8
14,0 – 14,9	1	0,5
15+	1	0,5
Toplam	231	100,0

Örneklekimizde yer alan kız çocuklarının günlük çalışma saatlerine baktığımızda, günlük çalışma süresinin 7-15 saat ve üzeri arasında değiştiği görülmektedir. Çocukların yaklaşık %94'ünün 10-14 saat arasında çalıştıkları, yani günün 10-14 saatini iş yerlerinde geçirdikleri tespit edilmiştir. 10 saatten az çalışanların oranı ise yalnızca %5 civarındadır (Tablo 4.10). Ancak 12,0-12,9 saatlik günlük çalışma süresinin diğerlerine oranla daha fazla (%33) olduğu dikkati çekmektedir. Günde 12 saat ve üzerinde çalışanların sayısı ise azımsanamayacak düzeydedir.

Çalışan kız çocuklarına günde kaç saat çalıştıkları sorulduğunda, o esnada tam bir hesaplama yapmakta zorlandıkları için işe başlama ve bitiş saatlerini söylemeleri istenmiştir. Çocukların işe başlama saatlerini daha kesin söyleyebilmelerine ve işe başlama saatleri belirli ölçüde bir homojenlik taşımasına rağmen, işten çıkış saatleri biraz daha belirsiz ve değişkendir. Çalışma süreleri açısından ortaya çıkan bu durum, mevsimsel farklılıklara ve yapılan işlerin yoğunluğuna göre değişebilmektedir. Çocuklar, işin uzamasına bağlı olarak geç saatlere kadar çalışabildiklerini ifade

etmişlerdir. Çalışan kız çocuklarının büyük çoğunluğunun haftanın 7 günü, günde 12 saat çalıştıklarını ve sadece 1 gün mesleki eğitim merkezlerine gittiklerini göz önünde bulundurduğumuzda, kız çocukları için ortaya çıkan çalışma yoğunluğu oldukça fazla ve ağırdır.

4857 Sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesine göre (<http://iskanunu.com>), zorunlu eğitimi tamamlamış ve okula devam etmeyen çocukların çalışma saatleri günde 7 ve haftada 35 saatten fazla olamaz. Ancak 15 yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde 8 ve haftada 40 saate kadar artırılabilir. Yetişkinler için belirlenen süre ise haftada en çok 45 saattir. Bununla birlikte, haftalık normal çalışma süresinin günde 11 saati aşmamak koşulu ile çalışılan günlere farklı şekilde dağıtılabileceği belirtilmiştir.

Mesleki eğitim merkezleri kapsamında çalışan çocuklar ise 4857 Sayılı İş Kanunu'na tabi değildir. Mesleki Eğitim Kanunu'nun 12. maddesine göre (<http://mevzuat.meb.gov.tr>), aday çırak ve çıraklar, mesleğin özelliğine göre haftada 8 saatten az olmamak üzere genel ve mesleki eğitim görürler. Ancak bu çalışmadan elde edilen sonuçları İş Kanunu kapsamında değerlendirdiğimizde, çocukların günlük ve haftalık çalışma süresi çocuklar için öngörülen yasal çalışma süresini aşmakla kalmamakta, yetişkinler için belirlenen yasal süreyi de aşmaktadır. Bununla birlikte, yasal çalışma süresi olan 7 saat ve altında çalıştırılan çocukların oranı ise oldukça düşüktür. Yapılan çalışma çıraklar açısından değerlendirildiğinde de çırak çocukların büyük oranda 8 saat ve daha fazla çalıştırıldıkları tespit edilmiştir.

Türkiye'de işgücü piyasasında çalışan kız çocuklarının ortalama çalışma saatlerinin 44; ev işleri eklendiğinde toplam çalışma saatlerinin 60'ı bulunduğu belirtilmiştir (Rende ve Erkin, 2005). Altuntaş (2010:172) da çoğu vakada kız çocuklarının erkek çocuklara göre daha uzun süreli çalıştıklarını belirtmektedir. Köksal ve Lordoğlu'nun (1993:136) çalışması da bu durumu destekler niteliktedir. Söz konusu çalışmada 41 çırağın günlük ortalama işte kalma süresinin 10,5 saat olduğu, çırakların 9,5-10 saatten az bir süre işte kalmalarının söz konusu olmadığı belirtilmiştir. Çırak olarak çalışan kızların günlük ortalama çalışma süreleri ise 11,1 saat olarak tespit edilmiştir.

Bununla birlikte, sabah 8.00-8.30 gibi işe başlayan çırakların işe bağlı olarak saat 22.00'ye kadar çalışmalarının da söz konusu olduğu belirtilmiştir.

Çalışan çocuklar üzerinde gerçekleştirilen tüm bu araştırmalarda çocukların günlük çalışma sürelerinin oldukça uzun olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu verilere dayanarak, bu araştırmadaki kız çocuklarının çalışma saatlerinin Türkiye genelinde, çalışan çocuklardan daha uzun olduğu, çocukların çalışma sürelerine yönelik yasalara rağmen uygulamada çocuklar için belirlenmiş olan yasal sürelerin aşıldığı dikkati çekmektedir. Kız çocuklarının büyük çoğunluğunun haftalık çalışma süresi belirtilen yasal sürenin 2 katından bile fazla olmakla birlikte, yetişkinler için belirlenen yasal süre olan haftalık 45 saati de aşmaktadır. Kız çocuklarının yalnızca ev dışında değil, ev içinde de çalıştıklarını göz önünde bulundurduğumuzda, zaten çok uzun olan çalışma süresine bir ev içi çalışma süresi eklenmekte ve çalışma yoğunluğu çok ciddi bir boyuta ulaşmaktadır.

4.2.7. MESLEKİ YORGUNLUK

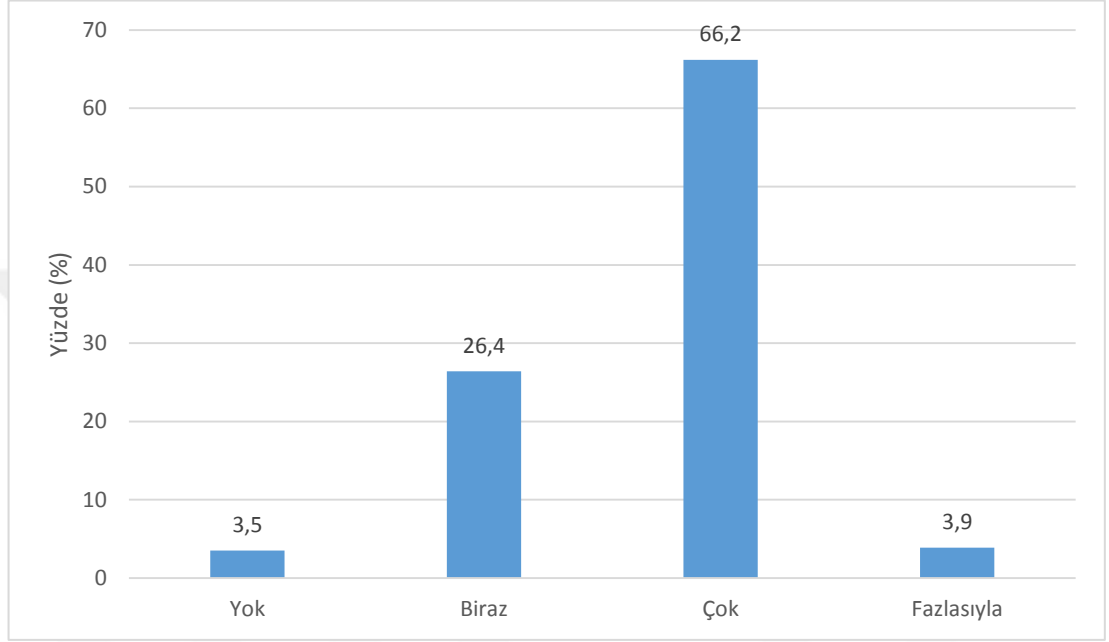
Çalışan çocukların bedensel gelişimleri fiziksel ve mekanik yüklenmelerden etkilenmenin yanı sıra, erken saatte işe başlamaları ve uzun çalışma süreleri sonunda eve dönmeleri halinde çok yorulmaları ve uyku ihtiyaçlarını dahi yeterince karşılayamamaları önemli bir stres kaynağı oluşturabilmekte, bedensel gelişimleri de bundan olumsuz yönde etkilenmektedir.

Mesleki yorgunluğun kesin bir tanımı olmamakla birlikte kas yorgunluğu, kalp-solunum yorgunluğu, duyuşsal (görme ya da işitme) yorgunluğu ve genel yorgunluk başlıkları altında incelenmektedir (Arkan, 2011:29). Yorgunluk sık karşılaşılan bir uyarı işaretidir ve belirli bir bölgeyle sınırlı ve özgün yorgunluktan (kas yorgunluğu, sersemleme), genel yorgunluk haline geçilmesi organizmanın aşırı iş yüklenmesine karşı bütünsel savunma geçişini anlatmaktadır (Çiftçi, 2014).

Araştırma kapsamındaki çalışan kız çocuklarına çalıştıkları mesleğin kendileri için yorucu olup olmadığı sorulmuş ve yorucu ise ne derece yorgun hissettikleri, yani

yorgunluk düzeyleri sorgulanmıştır. Grafik 4.6’da çalışan kız çocuklarının mesleki yorgunluk düzeylerinin dağılımı görülmektedir.²

Grafik 4.6 : Çalışan çocukların mesleki yorgunluk düzeyleri.

Çocukların mesleki yorgunluk düzeylerinin dağılımına bakıldığında %96,5’inin çalıştıkları işi yorucu buldukları görülmektedir. Çalıştıkları mesleği yorucu bulduklarını ifade eden çocukların büyük çoğunluğu (%66,2) çok yorulduğunu belirtirken yorulmadığını söyleyen çocukların oranı ise yalnızca %3,5’dir.

DİSK’in 2015 yılı “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu”na göre, Türkiye’de ücretli ya da yevmiyeli çalışan çocukların %36’sının haftalık izni yoktur ve çocukların %34’ünün aşırı yorulduğu belirlenmiştir.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar, çocukların ağır çalışma koşulları altında ve uzun çalışma saatleri boyunca çalıştırıldığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgulara bakıldığında bu koşullar altında çalışan kız çocuklarının çok yorulması da beklenen bir sonuçtur.

² Grafiğe ait veriler sübjektif bilgilere dayanmaktadır.

4.3. ANTROPOMETRİK VERİLERE İLİŞKİN BULGULAR

Çalışma ortamı ve koşullarından kaynaklanan fiziksel yüklenme ve streslerin çalışan kız çocuklarının bedensel gelişimi üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada antropometriye başvurulmuş, okula devam eden ve çalışmayan kız çocukları ile okula devam etmeyip çalışan kız çocuklarından 7 antropometrik ölçü alınmıştır. Alınan ölçüler karşılaştırılarak, belirtilen koşulların bedensel gelişim üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Burada öncelikle boyutsal ölçülere dair bulgular anlatılacak, boyutsal ölçüler incelenirken ölçülerin yaş gruplarına göre aldığı değerler incelenecektir. Ardından beden kitle indeksine ve vücut oranlarına ilişkin bulgulara yer verilecektir.

4.3.1. BOYUTSAL ÖLÇÜLER

4.3.1.1. Ağırlık

Vücudun genel sağlık durumunu, beslenme düzeyini ve bedensel gelişimi en iyi yansıtan ölçülerden biri ağırlıktır. Vücut kütlelerinin toplam gelişimini yansıtan ağırlık, bedensel gelişimin kısa süreli değişimlerinin yansıtıcısı durumundadır.

Çalışan ve okuyan çocukların ağırlık değerleri, yaş gruplarına göre Tablo 4.11 ve Grafik 4.7’de sunulmaktadır. Ağırlık değerlerine bakıldığında, 2 grup arasındaki farklılığın tüm yaş gruplarında aynı olmadığı görülmektedir. 17 yaşına kadar, çalışan çocukların ağırlık değerleri okuyan çocuklardan daha düşük iken, 18 yaş grubunda durum tersine dönmekte ve çalışan çocuklar aleyhine istatistiksel düzeyde anlamlı farklılık görülmektedir. 20 yaş grubunda ise yine okuyan çocukların ağırlık değerleri çalışan çocuklara göre yükselme eğilimi göstermektedir. Çalışan ve okuyan çocuklar arasındaki istatistiksel farklılık 15 ve 18 yaş gruplarında daha belirgindir. Buna karşılık farklılık 14 yaşında en alt seviyededir ve bu yaş grubunda, çalışan çocuklar, okuyan yaşlıtlarına göre ortalama olarak 0,23 kg daha hafiftirler. İki grup arasındaki farklılık 15 yaş grubunda en üst seviyeye ulaşır. Bu yaş grubunda çalışan ve okuyan çocuklar arasındaki fark 7,29 kg’ı bulmaktadır.

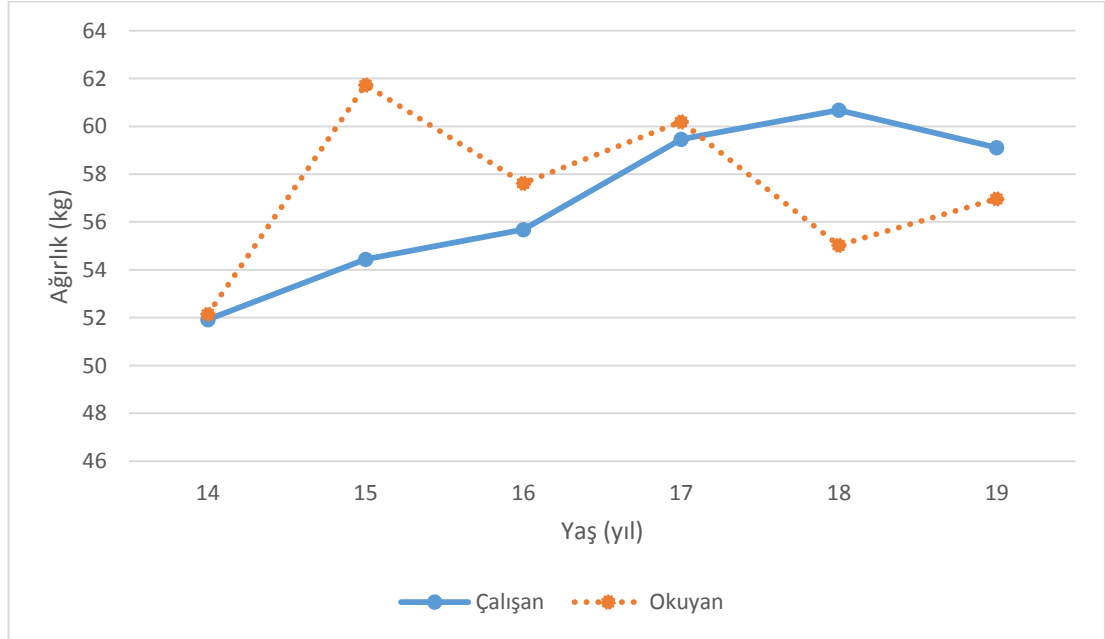
Tablo 4.11 : Çalışan ve okuyan çocukların ağırlık değerlerinin yaş gruplarına göre karşılaştırılması.

Yaş	Çalışan			Okuyan			Fark ^a	t
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
14	4	51,92	14,13	31	52,15	11,69	-0,23	-,037
15	17	54,44	7,75	26	61,73	16,06	-7,29	-1,739
16	28	55,68	11,05	36	57,62	11,99	-1,94	-,666
17	57	59,46	15,80	59	60,19	14,58	-0,73	-,260
18	52	60,68	12,80	34	55,03	7,90	5,65	2,301*
19	33	59,11	13,99	9	56,97	11,47	2,14	,419
20	32	57,20	14,51	1	60,90		-3,7	-,251
21	8	57,15	10,21	0				

^a İki grup arasındaki fark “Çalışan-Okuyan” şeklinde hesaplanmıştır.

*p< 0,05

Grafik 4.7 : Çalışan ve okuyan çocuklarda vücut ağırlığının yaşla birlikte değişimi.

4.3.1.2. Boy

Vücudun genel sağlık durumunu ve bedensel gelişimini en iyi yansıtan ölçülerden bir diğeri de boy uzunluğudur. Vücudun toplam uzunlamasına gelişimi hakkında bilgi veren boy uzunluğu, bedensel gelişimin uzun süreli dökümünü ortaya koymaktadır. Genel sağlık göstergeleri açısından, boy uzunluğunun yaşla birlikte gösterdiği değişimin vücut ağırlığındaki değişime oranla daha güvenilir bilgiler verdiği bilinmektedir (Duyar ve Özener, 2003:105).

Araştırma kapsamındaki çocukların boy uzunluğu değerlerine bakıldığında, ağırlık değerlerinde olduğu gibi 2 grubun boy uzunluğu değerleri arasındaki farklılığın tüm yaş gruplarında aynı olmadığı görülmektedir (Grafik 4.8). Genel olarak çalışan çocuklar okuyan çocuklardan daha kısa boyludur. Tablo 4.12’de de görüldüğü gibi, her yaş grubunda çalışan çocukların boy uzunluğu değerleri okuyan çocuklardan daha düşüktür. Ancak 14 ve 19 yaş gruplarında bu durum tersine dönmektedir. Yani, 14 yaş grubunda 0,61 cm farkla ve 19 yaşında 3,47 cm ile okuyan çocukların daha kısa boy değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 19 yaş grubunda, çocuklar arasındaki boy uzunluğu farkının en fazla olduğu da dikkati çekmektedir. Buna karşılık çalışan çocuklar ile okuyan çocuklar arasındaki boy farkı 18 yaşında 0,52 cm ile en alt seviyededir. 16 yaş grubunda çalışan çocuklar aleyhine gözlenen farklılık ise istatistiksel düzeyde anlamlıdır ve çalışan çocuklarla okuyan çocuklar arasındaki boy farkı bu yaş grubunda 2,74 cm’dir. Görüldüğü gibi çalışma yaşamı içinde yer alan çocukların boy uzunluğunun gelişimi olumsuz etkilenmekte yani, çalışma yaşamı çocukların uzunlamasına gelişimini engellemektedir.

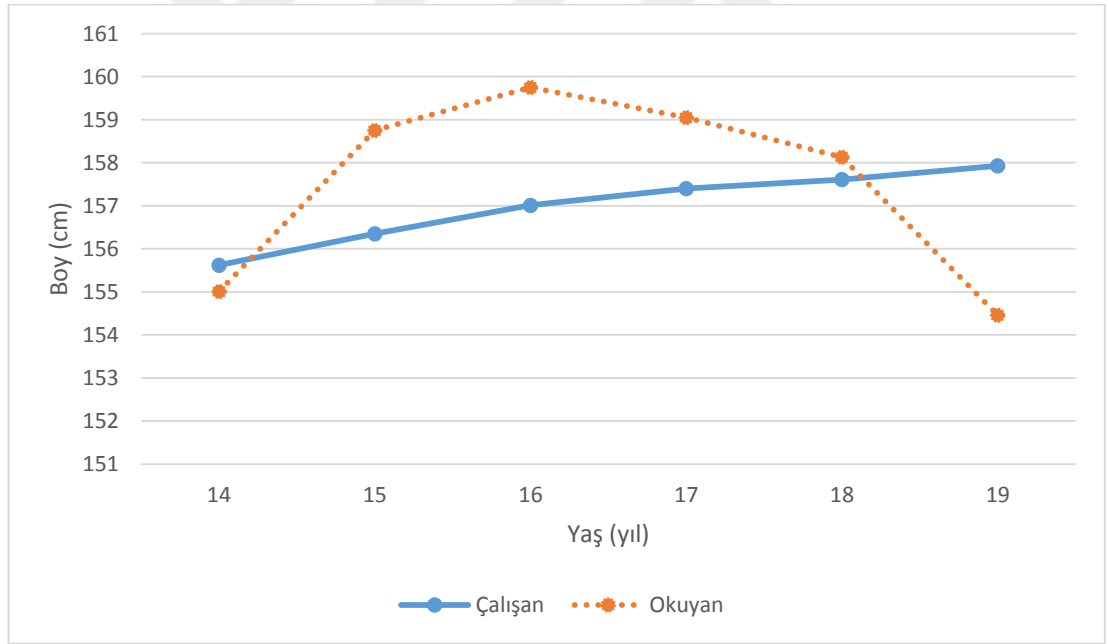
Tablo 4.12 : Çalışan ve okuyan çocukların boy uzunluğunun yaş gruplarına göre karşılaştırılması.

Yaş	Çalışan			Okuyan			Fark ^a	t
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
14	4	155,62	2,14	31	155,01	5,26	0,61	,225
15	17	156,35	6,63	26	158,75	5,71	-2,4	-1,264
16	28	157,01	4,82	36	159,75	4,93	-2,74	-2,222*
17	57	157,40	5,61	59	159,05	5,64	-1,65	-1,578
18	52	157,61	4,58	34	158,13	6,28	-0,52	-,444
19	33	157,93	5,97	9	154,46	6,03	3,47	1,540
20	32	158,06	6,82	1	159,80		-1,74	-,250
21	8	158,33	3,65	0				

^a İki grup arasındaki fark “Çalışan-Okuyan” şeklinde hesaplanmıştır.

*p< 0,05

Grafik 4.8 : Çalışan ve okuyan çocuklarda boy uzunluğu değerleri.

4.3.1.3. Kol Uzunluğu

Vücudun çeşitli bölümlerinde meydana gelen değişimleri açıklamak için farklı vücut bölümlerindeki dikey gelişimi yansıtan uzunluk ölçülerinin de ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir (Duyar ve Özener, 2003:107). Bu çalışmada, bu amaçla çalışan ve okuyan çocuklardan iki uzunluk ölçüsü alınmıştır. Bunlar; vücudun üst bölümünü

temsilen seçilen kol uzunluğu (üst ekstremite) ile vücudun alt bölümünü temsilen seçilen bacak uzunluğudur (alt ekstremite).

Çalışan ve okuyan çocukların kol uzunluğu değerleri, yaş gruplarına göre Tablo 4.13 ve Grafik 4.9’da sunulmaktadır. İki grubun ağırlık ve boy değerleri arasındaki farklılığın tüm yaş gruplarında aynı olmama durumu kol uzunluğu değerleri için de geçerlidir. Bununla birlikte, kol uzunluğu değerlerine bakıldığında karşımıza çıkan görüntü ile boyda ortaya çıkan tablo birbirini tamamlamaktadır. Genel olarak çalışan çocukların kol uzunluğu ölçüleri okuyan yaşlılarının gerisinde kalmaktadır. Ancak tıpkı boy değerlerinde olduğu gibi 14 ve 19 yaş grupları dışında diğer tüm yaş gruplarında çalışan çocukların kol uzunluğu değerleri okuyan çocuklardan daha düşüktür. Çalışma yaşamı içinde yer alan çocukların kol uzunluğunun gelişimi de boyda olduğu gibi çalışma yaşamından olumsuz etkilenmektedir.

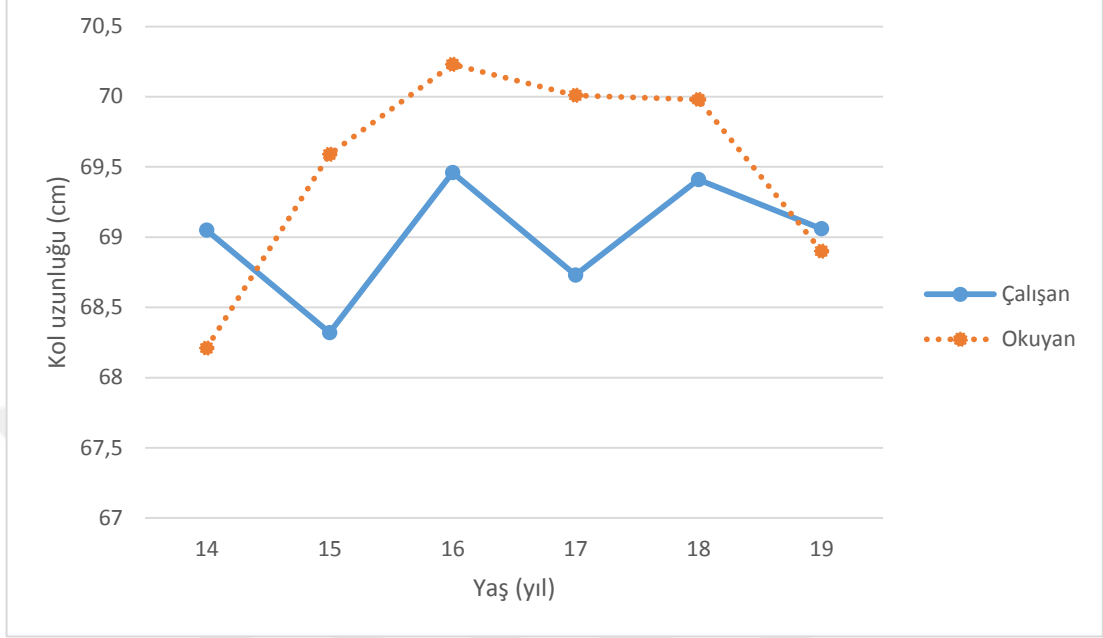
Tablo 4.13 : Çalışan ve okuyan çocukların kol uzunluğunun yaş gruplarına göre karşılaştırılması.

Yaş	Çalışan			Okuyan			Fark ^a	t
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
14	4	69,05	2,74	31	68,21	2,89	0,84	,542
15	17	68,32	3,76	26	69,59	2,98	-1,27	-1,227
16	28	69,46	2,97	36	70,23	3,05	-0,77	-1,003
17	57	68,73	2,39	59	70,01	3,28	-1,28	-2,377*
18	52	69,41	2,89	34	69,98	3,39	-0,57	-,833
19	33	69,06	3,46	9	68,90	3,45	0,16	,128
20	32	68,95	3,82	1	74,30		-5,35	-1,376
21	8	69,32	1,82	0				

^a İki grup arasındaki fark “Çalışan-Okuyan” şeklinde hesaplanmıştır

*p< 0,05

Grafik 4.9 : Çalışan ve okuyan çocuklarda kol uzunluğunun yaşla birlikte değişimi.

4.3.1.4. Bacak Uzunluğu

Vücudun çeşitli bölümlerinde meydana gelen değişimleri açıklamak için incelenen ve dikey gelişimi yansıtan bir diğer uzunluk ölçüsü, vücudun alt bölümünü temsilen seçilen bacak uzunluğudur. Tablo 4.14 ve Grafik 4.10'da çalışan ve okuyan çocukların bacak uzunluğu değerleri, yaş gruplarına göre sunulmaktadır. İki grubun bacak uzunluğu değerlerine bakıldığında tıpkı kol uzunluğundaki gibi bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Kol uzunluğu değerlerinde olduğu gibi bacak uzunluğu değerlerinde karşımıza çıkan görüntü ile boyda ortaya çıkan tablo da birbirini tamamlamaktadır. Burada da genel olarak çalışan çocukların bacak uzunluğu ölçüleri okuyan yaşlılarının gerisinde kalmaktadır. Ancak tıpkı boy ve kol uzunluğu değerlerinde olduğu gibi 14 ve 19 yaş grupları dışında diğer tüm yaş gruplarında çalışan çocukların bacak uzunluğu değerleri okuyan çocuklardan daha düşüktür. Çalışan ve okuyan çocuklar arasındaki istatistiksel farklılık 16 ve 20 yaş gruplarında daha belirgindir. Buna karşılık, çalışan ve okuyan çocuklar arasındaki bacak uzunluğu farkı 15 yaşında en alt seviyededir. Boyda ve kol uzunluğunda olduğu gibi çalışma yaşamı içinde yer alan çocukların bacak uzunluğunun gelişimi de çalışma yaşamından olumsuz etkilenmektedir.

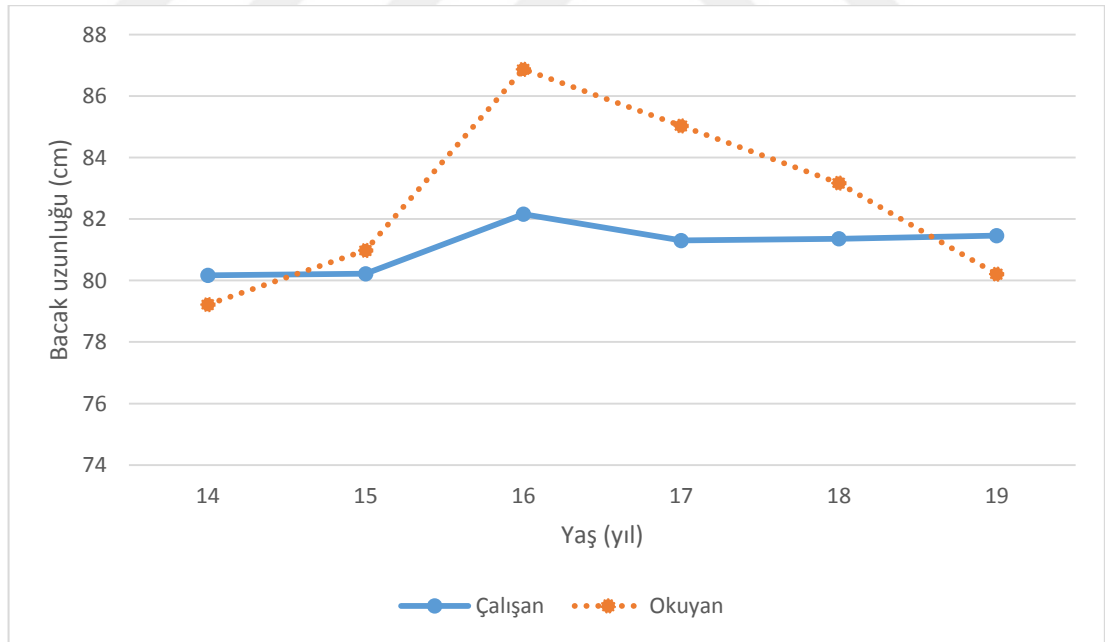
Tablo 4.14 : Çalışan ve okuyan çocukların bacak uzunluğunun yaş gruplarına göre karşılaştırılması.

Yaş	Çalışan			Okuyan			Fark ^a	t
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
14	4	80,17	4,49	31	79,22	3,74	0,95	,470
15	17	80,22	5,80	26	80,98	4,85	-0,76	-,464
16	28	82,16	3,76	36	86,87	5,25	-4,71	-4,006***
17	57	81,30	4,51	59	85,03	5,36	-3,73	-4,043***
18	52	81,36	4,75	34	83,17	4,54	-1,81	-1,759
19	33	81,46	4,86	9	80,21	4,26	1,25	,702
20	32	82,15	5,53	1	86,00		-3,85	-,685
21	8	82,27	2,98	0				

^a İki grup arasındaki fark “Çalışan-Okuyan” şeklinde hesaplanmıştır.

***p<0,001

Grafik 4.10 : Çalışan ve okuyan çocuklarda bacak uzunluğunun yaşla birlikte değişimi.

Elde edilen tüm uzunluk ölçülerinde çalışan çocukların uzunluk ölçülerinin okuyan yaşlılarının gerisinde kaldığı görülmektedir. Veriler, çalışma koşullarının vücudun dikey gelişimini yavaşlattığını ortaya koymaktadır. Kol ve bacak uzunluğundaki kısalık, toplam vücut uzunluğuna da yansımakta ve çalışan çocukların neden kısa

boyu olduğu sorusunu da aydınlatmaktadır. Bununla birlikte, uzunluk ölçülerinde dikkati çeken diğeri bir husus, değışkenler arasında ortak bazı noktaların olmasıdır. 14 yaş grubunda büyüme eğrileri çalışan çocuklar lehine daha büyük iken, aradaki fark ilerleyen yaşla birlikte tersine dönmektedir. Ancak 19 yaş grubunda tekrar çalışan çocuklar daha büyük değere sahip olmakta ve bu yaştan sonra yine okuyan çocuklar öne geçmektedir. Uzunluk ölçülerinde karşımıza çıkan görüntü ile boyda ortaya çıkan tablo birbirini tamamlayarak elde edilen sonuçların bütünlük kazanmasına yardımcı olmaktadır. Buna göre, genel olarak bakıldığında, boyda ve diğeri uzunluk ölçülerinde çalışan çocuklar daha kısa değere sahiptir ve bu, onların gelişimlerinin sekteye uğradığını göstermektedir.

4.3.1.5. El Bilek Genişliği

Çalışma koşullarının insanın bedensel gelişimini nasıl etkilediğini incelerken uzunlamasına gelişimin yanı sıra vücudun enine gelişimini ortaya koyan ölçülere de bakmak gereklidir. Araştırmada bu amaçla çalışan ve okuyan çocuklardan 2 genişlik ölçüsü alınmıştır. Bunlar sırasıyla el bilek genişliği ve ayak bilek genişliğidir.

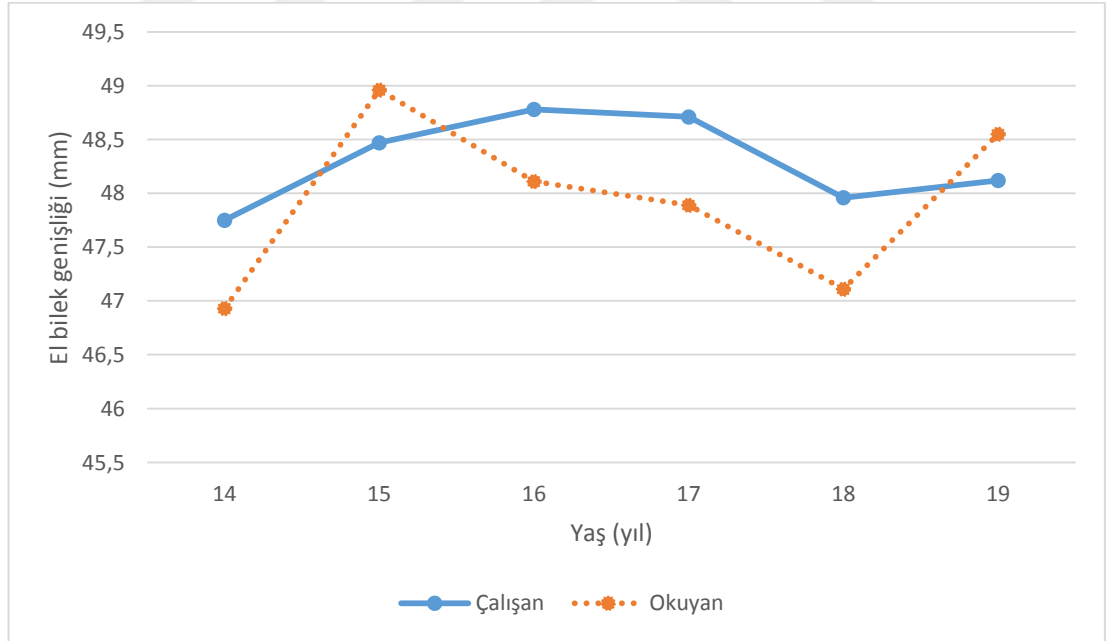
Çalışan ve okuyan çocukların el bilek genişliği ölçülerine ilişkin ayrıntılı sayısal veriler Tablo 4.15'ten, 2 grubun karşılaştırması ise Grafik 4.11'den izlenebilir. El bilek genişliği değerlerine bakıldığında, 2 grup arasındaki farklılığın tüm yaş gruplarında aynı olmadığı görülmektedir. 15, 19 ve 20 yaş grupları dışındaki diğeri tüm yaş gruplarında, çalışan çocukların el bilek genişliği değeri okuyan yaşlılarına göre daha büyüktür. Genel olarak bakıldığında, çalışan ve okuyan çocuklar arasında el bilek genişliği açısından çok önemli ve istatistiksel düzeyde anlamlı farklılık gözlenmese de çalışan çocukların el bilek genişliği değeri okuyan çocuklardan daha büyük olması, üzerinde durulması gereken bir ayrıntıdır. Bunun nedeni ise aşırı yüklenmeye maruz kalmalarında aranmalıdır.

Tablo 4.15 : Çalışan ve okuyan çocukların el bilek genişliği değerlerinin yaş gruplarına göre karşılaştırılması.

Yaş	Çalışan			Okuyan			Fark ^a	t
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
14	4	47,75	1,25	31	46,93	3,50	0,82	,456
15	17	48,47	2,52	26	48,96	3,19	-0,49	-,533
16	28	48,78	1,91	36	48,11	2,16	0,67	1,302
17	57	48,71	2,31	59	47,89	2,32	0,82	1,906
18	52	47,96	2,59	34	47,11	3,06	0,85	1,372
19	33	48,12	3,32	9	48,55	2,40	-0,43	-,365
20	32	48,37	3,30	1	51,00		-2,63	-,781
21	8	48,87	1,72	0				

^a İki grup arasındaki fark “Çalışan-Okuyan” şeklinde hesaplanmıştır.

Grafik 4.11 : Çalışan ve okuyan çocuklarda el bilek genişliği değerlerinin karşılaştırılması.

4.3.1.6. Ayak Bilek Genişliği

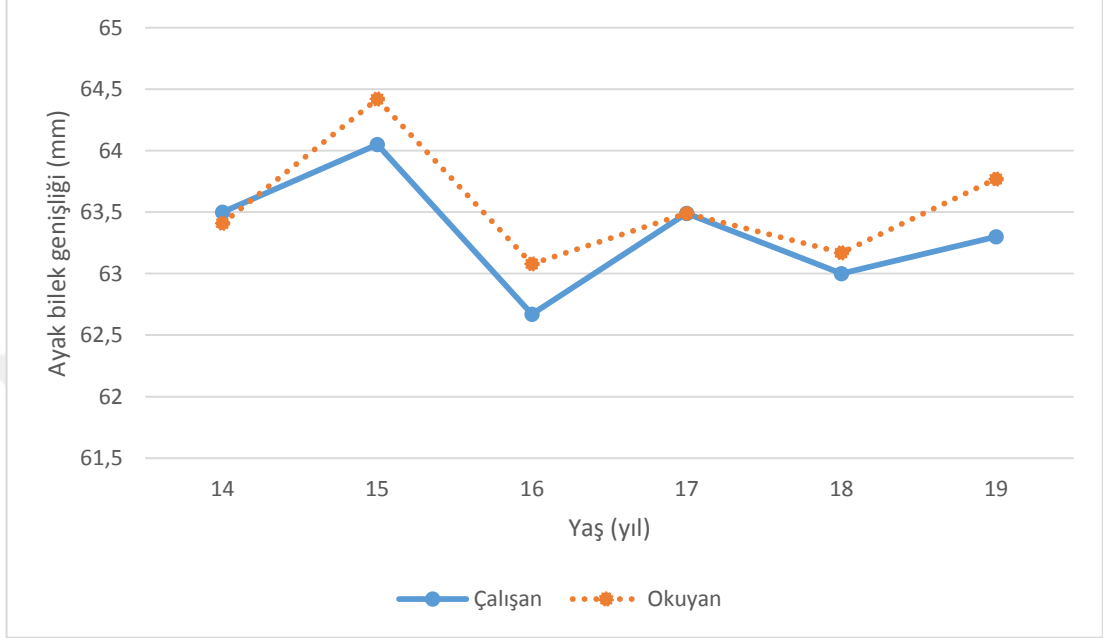
Vücudun enine gelişimi hakkında bilgi veren ölçülerden bir diğeri de ayak bilek genişliğidir. Araştırma kapsamındaki çalışan ve okuyan çocukların ayak bilek genişliği değerleri, yaş gruplarına göre Tablo 4.16 ve Grafik 4.12’de sunulmaktadır. Ayak bilek genişliği değerlerine bakıldığında, 2 grubun ayak bilek genişliği değerleri arasında 14 ve 17 yaş grubu dışındaki tüm yaş gruplarında, çalışan çocuklar aleyhine bir farklılık söz konusudur. 2 grup arasındaki farklılık 20 yaş grubunda daha belirgindir. Buna karşılık farklılık 17 yaşında kaybolmakta ancak ilerleyen yaşla birlikte yeniden okuyan çocuklar öne geçmektedir. El bilek genişliğinde olduğu gibi ayak bilek genişliği açısından da çalışan ve okuyan çocuklar arasında çok önemli ve istatistiksel düzeyde anlamlı farklılık gözlenmemektedir. Bununla birlikte, çalışan çocukların ayak bilek genişliği değerleri okuyan yaşlılarına göre daha küçüktür.

Tablo 4.16 : Çalışan ve okuyan çocukların ayak bilek genişliği değerlerinin yaş gruplarına göre karşılaştırılması.

Yaş	Çalışan			Okuyan			Fark ^a	t
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
14	4	63,50	1,00	31	63,41	3,50	0,09	,045
15	17	64,05	2,98	26	64,42	3,48	-0,37	-,354
16	28	62,67	2,61	36	63,08	2,67	-0,41	-,607
17	57	63,49	2,80	59	63,49	3,42	0,00	-,001
18	52	63,00	3,33	34	63,17	3,84	-0,17	-,226
19	33	63,30	3,48	9	63,77	2,94	-0,47	-,373
20	32	62,62	3,57	1	66,00		-3,38	-,930
21	8	61,37	2,06	0				

^a İki grup arasındaki fark “Çalışan-Okuyan” şeklinde hesaplanmıştır.

Grafik 4.12 : Çalışan ve okuyan çocuklarda ayak bilek genişliği değerlerinin karşılaştırılması.

4.3.1.7. Üst Kol Çevresi

Vücut morfolojisini tüm yönleriyle ifade edebilmek için uzunluk ve genişlik ölçülerinin yanı sıra çevre ölçülerine de başvurulması gerekmektedir. Örneğin, uzunluk ve genişlik ölçüleri kas dokusu miktarı ve kas gücü gelişimi hakkında sağlıklı yorum yapabilmek adına yetersiz kalmaktadır (Duyar ve Özener, 2003: 114). Bu çalışmada, çalışan ve okuyan çocukların kas gelişimini ortaya koymak amacıyla üst kol çevre ölçüsüne başvurulmuş ve bu ölçü gevşek halde alınmıştır (Tablo 4.17; Grafik 4.13).

Çalışan ve okuyan çocukların üst kol çevresi değerlerine bakıldığında, 16 yaşına kadar, çalışan çocukların değerleri okuyan çocuklardan daha düşük iken, 16 yaş grubundan sonra durum tersine dönmektedir. 16-19 yaş arasında çalışan çocukların üst kol çevresi değerleri çalışmayan yaşlıtlarının değerlerine yakın ve hatta onları geçmektedir. Bununla birlikte, 18 yaş grubunda çalışan çocuklar lehine istatistiksel düzeyde anlamlı farklılık görülmektedir. 20 yaş grubunda ise yine okuyan çocukların üst kol çevresi değerleri çalışan çocuklara göre yükselme eğilimi göstermektedir.

Çalışan ve okuyan çocuklar arasındaki istatistiksel farklılık 15 ve 20 yaş gruplarında daha belirgindir.

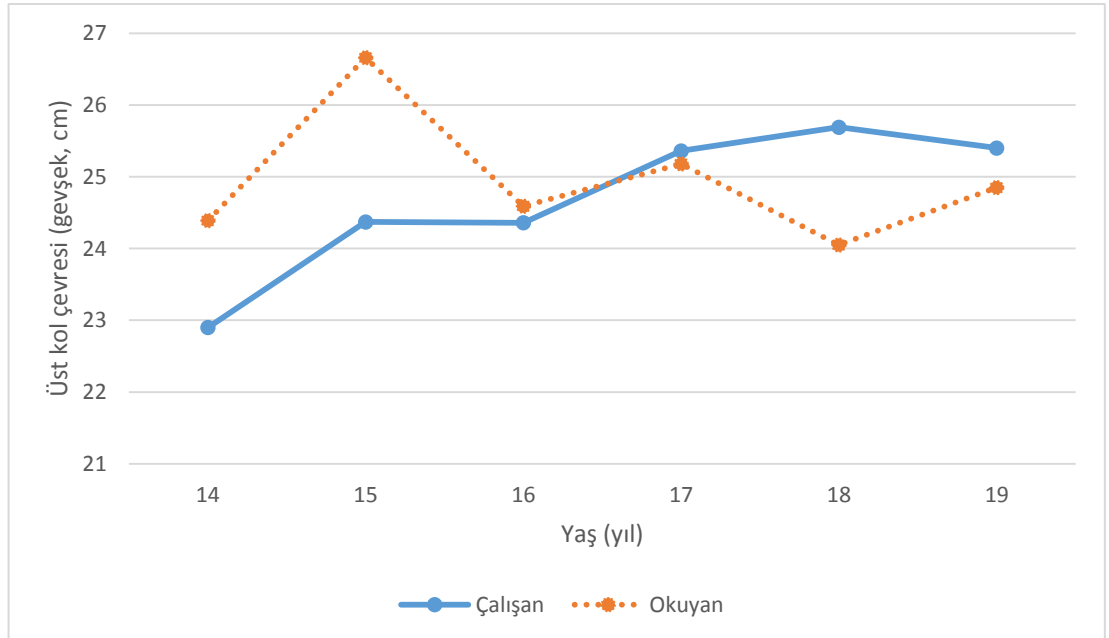
Tablo 4.17 : Gevşek halde ölçülen üst kol çevresi değerlerinin çalışan ve okuyan çocuklarda yaş gruplarına göre karşılaştırılması.

Yaş	Çalışan			Okuyan			Fark ^a	t
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
14	4	22,90	3,85	31	24,39	3,10	-1,49	-,886
15	17	24,37	2,83	26	26,66	4,32	-2,29	-1,928
16	28	24,36	3,15	36	24,59	2,91	-0,23	-,298
17	57	25,36	3,87	59	25,18	3,53	0,18	,262
18	52	25,69	3,96	34	24,05	1,98	1,64	2,231*
19	33	25,40	3,33	9	24,85	1,89	0,55	,475
20	32	24,72	3,93	1	26,50		-1,78	-,445
21	8	24,11	3,33	0				

^a İki grup arasındaki fark “Çalışan-Okuyan” şeklinde hesaplanmıştır.

*p< 0,05

Grafik 4.13 : Gevşek halde ölçülen üst kol çevresi değerlerinin çalışan ve okuyan çocuklarda karşılaştırılması.

Gevşek halde alınan üst kol çevre ölçüsü kas dokusu miktarını yansıtmaktadır. Araştırmadan elde edilen verilere baktığımızda, 16-19 yaşlar arasında çalışan çocuklar daha büyük değerler göstermektedir. Dolayısıyla bu durumu, çalışan

çocukların miktar olarak okuyan çocuklara oranla daha fazla kasa sahip oldukları şeklinde yorumlayabiliriz. Buna karşılık, 16-19 yaş grupları dışında kas miktarının çalışan çocuklarda daha az olduğu görülmektedir. Vücudun protein rezervini yansıtan kas miktarının çalışan çocuklarda daha az olması, çalışan çocukların protein yönünden yetersiz beslendiklerini ve bu açıdan okuyan yaşlıtlarının gerisinde kaldıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, 2 grubun üst kol çevresi değerlerine bakıldığında tıpkı ağırlık değerlerindeki gibi bir tablo karşımıza çıkmakta ve karşımıza çıkan görüntü ile ağırlıkta ortaya çıkan tablo birbirini tamamlamaktadır.

4.3.2. BEDEN KİTLE İNDEKSİ

Quetelet indeksi olarak da bilinen bu oran, vücudun genel yapısı hakkında bilgi edinilmek istenildiğinde kullanılır ve birim uzunluk başına düşen ağırlığı belirlemek esasına dayanır. Büyüme döneminde beden kitle indeksi belirgin bir değişim gösterir. Bu değişimin nedeni ise, birim uzunluğuna düşen ağırlık miktarının büyüme sürecinde artış göstermesidir (Duyar ve Özener, 2003:121).

Araştırmanın örneklemini oluşturan çalışan ve okuyan çocukların beden kitle indeksine bakıldığında, 14 yaş grubunda çalışan ve okuyan çocukların değerlerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu yaş sonrasında okuyan çocuklar öne geçmekte, 16 yaş grubunda çocuklar arasındaki farklılık kaybolmaktadır. 17 yaşında çalışan çocuklar öne geçmektedir. Ancak bu yaşta 2 grup arasındaki farklılık çok düşüktür. Buna karşılık, çocuklar arasındaki farklılığın 18 yaş grubunda en fazla olduğu dikkati çekmektedir. Aynı zamanda 18 yaş grubunda çocuklar arasındaki farklılık çalışan çocuklar lehine istatistiksel düzeyde anlamlıdır. 18 yaşından sonra ise durum tersine dönmekte ve okuyan çocuklar öne geçmektedir (Tablo 4.18; Grafik 4.14).

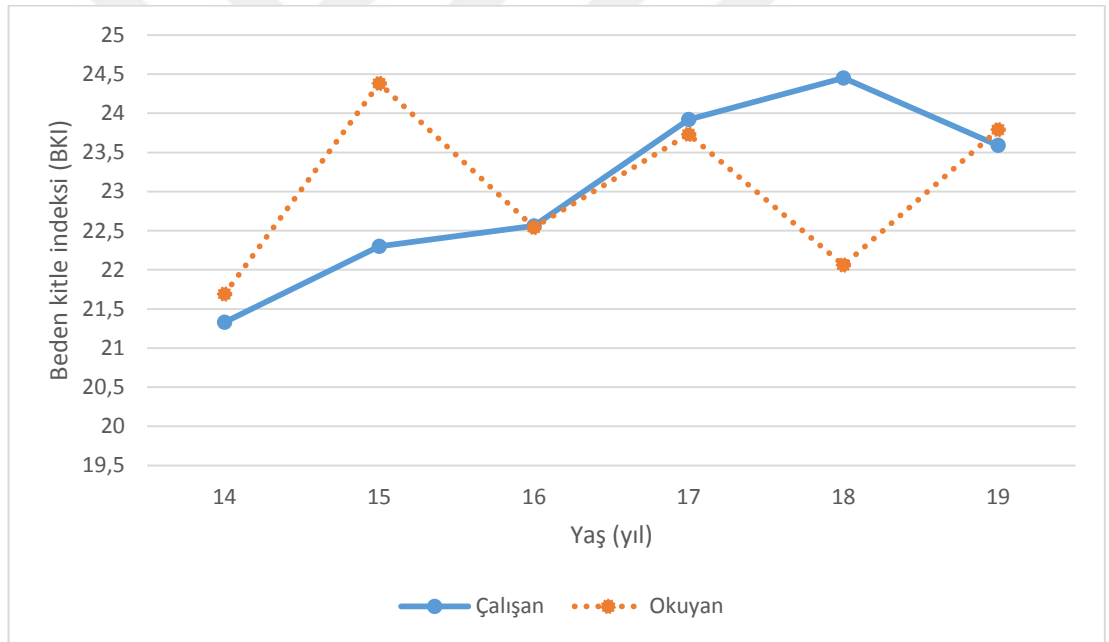
Tablo 4.18 : Çalışan ve okuyan çocuklarda beden kitle indeksi değeri.

Yaş	Çalışan			Okuyan			Fark ^a	t
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
14	4	21,33	5,15	31	21,69	4,69	-0,36	-,145
15	17	22,30	3,18	26	24,38	5,63	-2,08	-1,378
16	28	22,56	4,30	36	22,54	4,17	0,02	,012
17	57	23,92	5,85	59	23,73	5,28	0,19	,178
18	52	24,45	5,12	34	22,06	3,39	2,39	2,398*
19	33	23,59	4,79	9	23,79	3,78	-0,2	-,116
20	32	22,88	5,54	1	23,84		-0,96	-,172
21	8	22,82	4,26	0				

^a İki grup arasındaki fark “Çalışan-Okuyan” şeklinde hesaplanmıştır.

*p< 0,05

Grafik 4.14 : Çalışan ve okuyan çocuklarda beden kitle indeksinin değişimi.

Görüldüğü gibi ilk yaşlarda çalışan çocukların değerleri daha düşükken, 16 yaşında farklılık kaybolmakta, bu yaştan sonra ise aradaki farklılık 18 yaşına kadar çalışanlar lehine artmaktadır. 18 yaşından sonra okuyan çocuklar öne geçmektedir. İlk yaşlarda okuyan çocukların indeks değerlerinin daha büyük çıkması, o yaşlarda okuyan çocuklarda birim uzunluk başına daha fazla ağırlık düştüğü anlamına gelmektedir. 17-18 yaş gruplarında çalışan çocukların daha büyük değerler göstermesi de üzerinde durulması gereken bir ayrıntıdır. Bu durum, çalışan çocuklarda ağırlıkta meydana gelen ekstra artışlarla açıklanabilir.

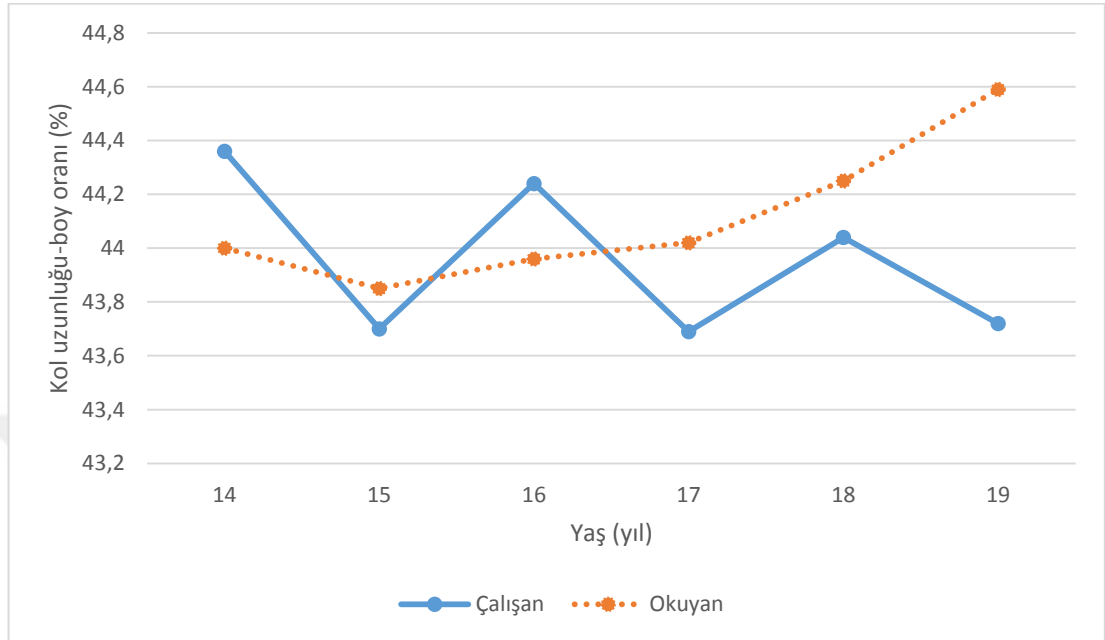
4.3.3. VÜCUT ORANLARI

4.3.3.1. Uzunluk Ölçülerinin Boya Oranı

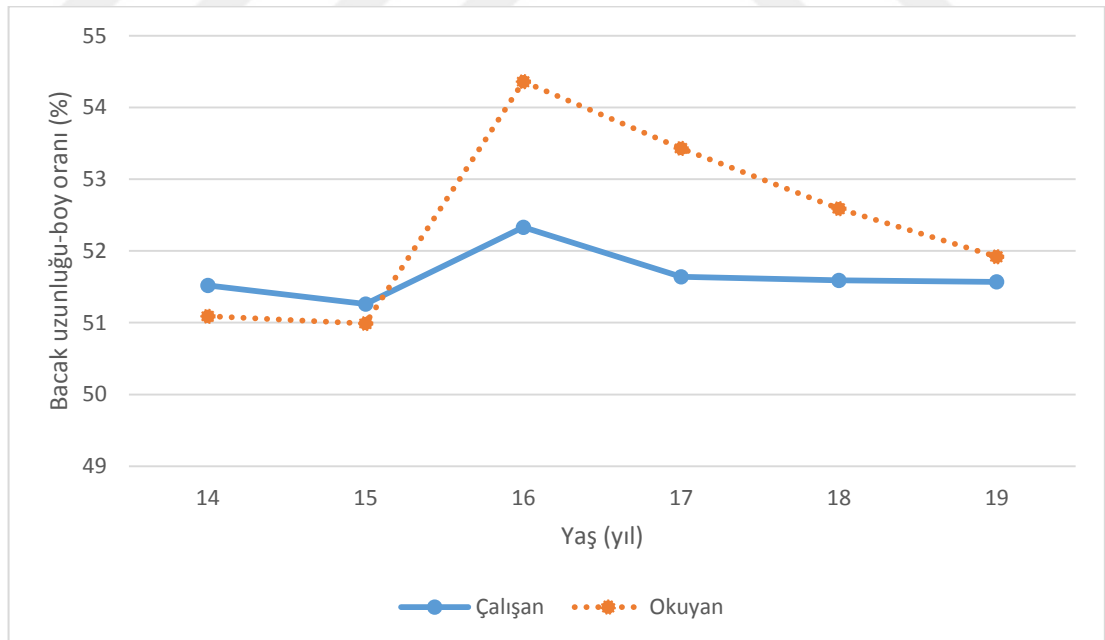
Hangi vücut bölümünün çalışma koşullarından daha fazla etkilendiği, belirli bölümlerin çalışma koşullarından eşit oranda etkilenip etkilenmediği gibi soruları aydınlatabilmek için değişkenlerin boya oranlanması gerekir. Bununla birlikte, kol ve bacak uzunluğu gibi değişkenlerin boya oranlanmasıyla bu vücut bölümlerinin boya olan katkısı da ortaya çıkmaktadır (Duyar ve Özener, 2003:122).

Araştırmada incelenen 2 uzunluk ölçüsünün boya oranları Grafik 4.15 ve 4.16'da sunulmaktadır (ayrıca bkz. Ek Tablo 1-2). Çalışan ve okuyan çocukların uzunluk ölçülerinin boya oranına baktığımızda, genel olarak okuyan çocukların daha büyük değerlere sahip olduklarından söz edilebilir. Kol uzunluğunun boya oranında 14 ve 16 yaş grubu dışında kalan yaş gruplarının tümünde okuyan çocuklar daha büyük değerlere sahiptir. Bacak uzunluğunun oranına baktığımızda da benzer şekilde 14 ve 15 yaş grupları dışında, okuyan çocukların değerleri daha büyüktür. Yani bacağın boya katkısı çalışmayan çocuklarda daha fazladır. Bununla birlikte, bacak uzunluğunun boya oranına bakıldığında 16, 17 ve 18 yaşlarında 2 grup arasında anlamlı farklılık olduğu dikkati çekmektedir. Bu veriler, tek başına uzunluk ölçülerine bakıldığında bu değişkenlerin çalışan çocuklarda daha kısa olduğu tespiti ile de örtüşmektedir. Elde edilen bulgular, hem çalışan hem de okuyan çocukların kol ve bacak uzunluğunun boy uzunluğuyla orantılı bir gelişme gösterdiğini ve uzunluk ölçülerinin çalışma baskısının olmadığı grupta daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 4.15 : Çalışan ve okuyan çocuklarda kol uzunluğunun boya oranı.

Grafik 4.16 : Çalışan ve okuyan çocuklarda bacak uzunluğunun boya oranı.

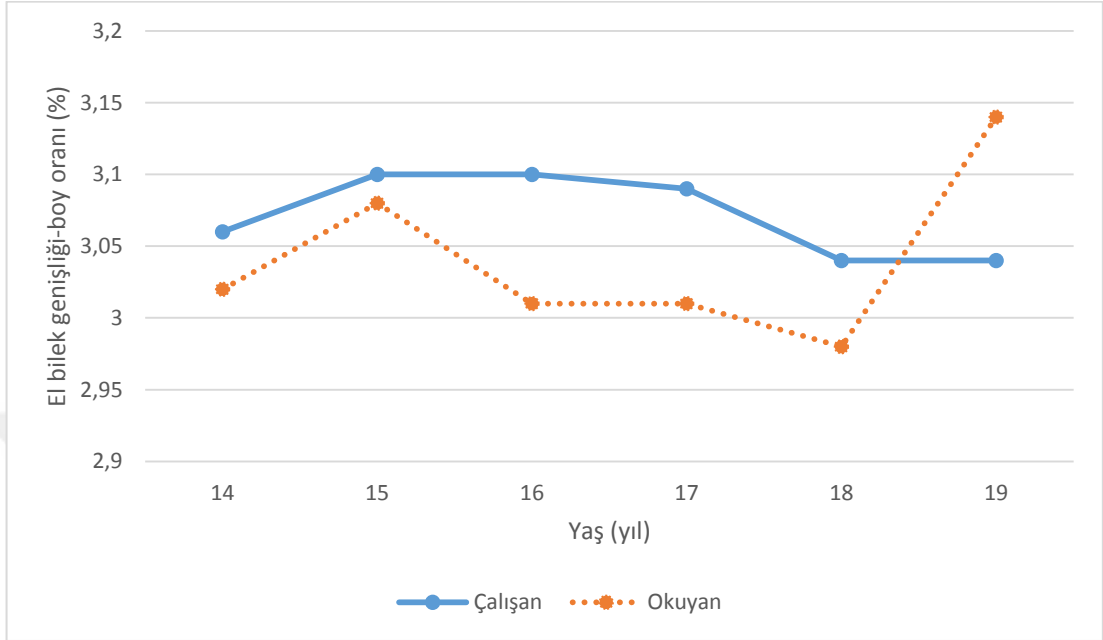

4.3.3.2. Genişlik Ölçülerinin Boya Oranı

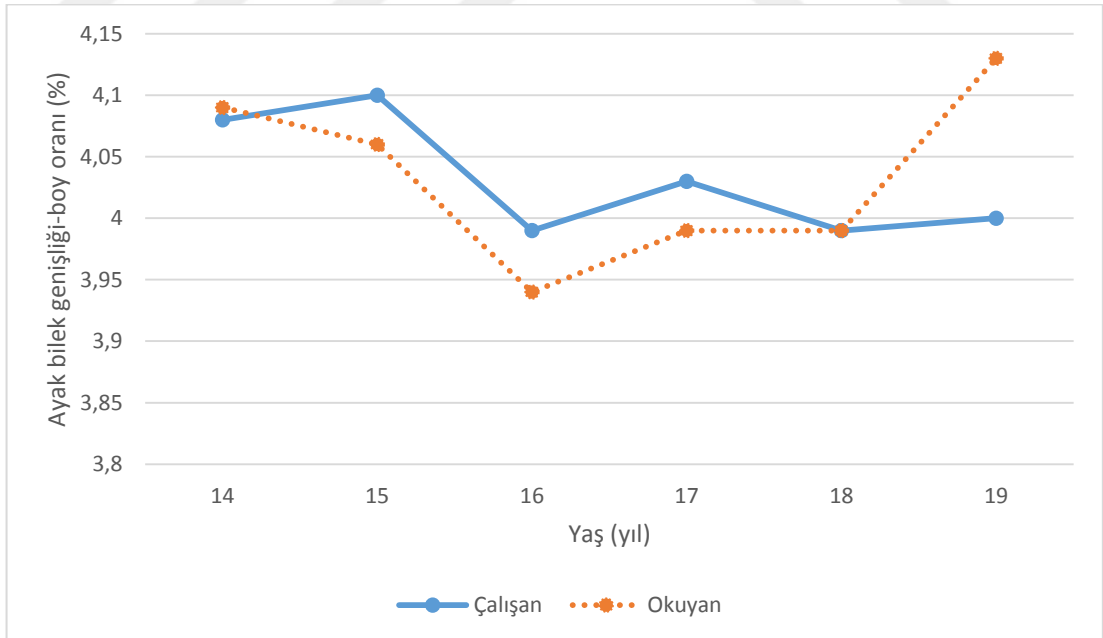
Araştırmada incelenen 2 genişlik ölçüsünün boya oranla gösterdiği değişim Grafik 4.17 ve 4.18'den izlenebilir (ayrıca bkz. Ek Tablo 3-4). Üzerinde durulacak ilk değişken el bilek genişliğinin boya oranıdır. Grafik 4.17'ye bakıldığında, çalışan çocukların 18 yaş grubuna kadar daha büyük değerlere sahip olduğu görülmektedir. Özellikle 16 ve 17 yaş grubunda çalışan çocuklar lehine istatistiksel düzeyde anlamlı farklılıklar vardır. Buna karşılık, 18 yaşından sonra durum tersine dönmekte, okuyan çocukların değerleri çalışan çocuklara göre daha büyük olma eğilimine girmektedir.

Çalışan ve okuyan çocukların ayak bilek genişliği ölçülerinin boya oranına baktığımızda ise, 18 yaş grubuna kadar ayak bilek genişliğinin boya oranının gruplar arasında bariz farklılık göstermediği izlenmektedir (Grafik 4.18). Ancak 18 yaşından sonra 2 grup arasındaki fark belirginleşmekte ve okuyan çocukların lehine artma eğilimine girmektedir. Gerek el bilek genişliği gerek ayak bilek genişliğinin boya oranında genel olarak 18 yaşına kadar çalışan çocukların daha büyük değerlere sahip olduklarından söz edilebilir. Bu veriler çalışan çocukların hem kol kemiklerinin hem de bacak kemiklerinin boya oranla gelişimlerinin çalışmayan yaşlıtlarına oranla daha fazla olduğunu göstermektedir. İncelenen genişlik ölçülerinin boya oranla gösterdiği değişimin vücudun enine gelişimi hakkında bilgi verdiğini göz önünde bulundurduğumuzda, çalışan çocukların enine gelişimlerinin boya oranla daha fazla olduğu ortadadır. Bu durum onların çalışmayan yaşlıtlarına göre daha bodur görünmelerine yol açmaktadır. Bununla birlikte, elde edilen bulgular, fiziksel aktivitesi fazla olan bireylerde vücudun enlemesine gelişiminin hızlandığı yönündeki görüşleri de desteklemektedir.

Grafik 4.17 : Çalışan ve okuyan çocuklarda el bilek genişliğinin boya oranı.

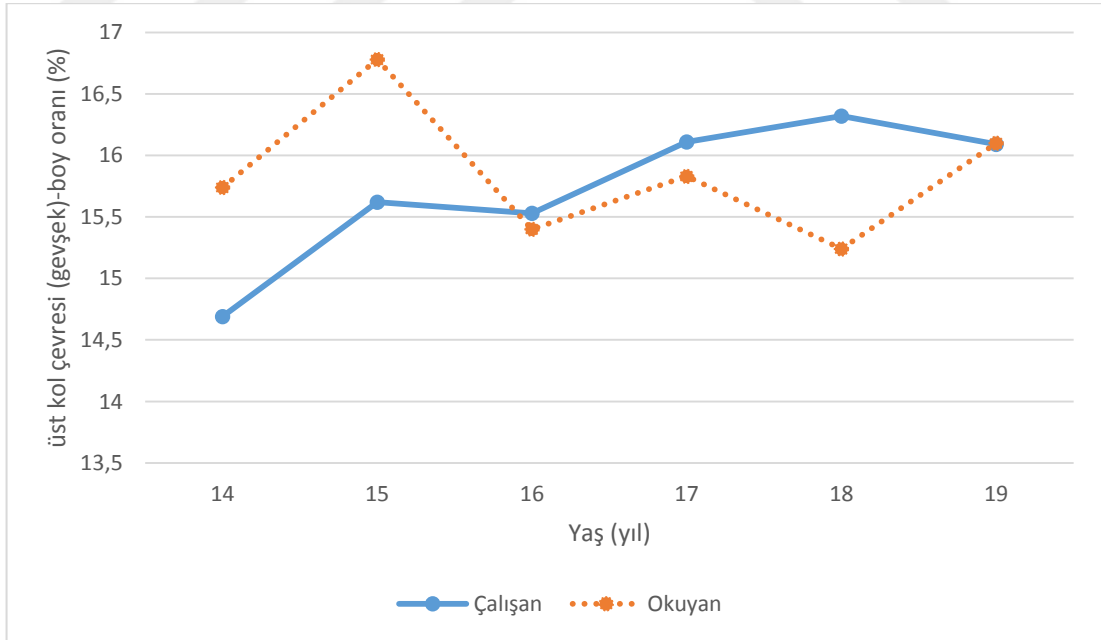
Grafik 4.18 : Çalışan ve okuyan çocuklarda ayak bilek genişliğinin boya oranı.

4.3.3.2. Çevre Ölçülerinin Boya Oranı

Kol çevresinin tek başına değil, genel vücut büyüklüğüne göre de değerlendirilmesi ulaşılan sonucun daha sağlıklı bir temele oturması açısından önemlidir. Kas miktarının tek başına çalışma koşullarına gösterdiği tepki değerlendirildiğinde, çalışan çocukların değerlerinin 16 yaş grubuna kadar okuyan yaşlıtlarının gerisinde kaldığı, ancak bu yaş grubundan sonra okuyan yaşlıtlarının önüne geçtiği ve 18 yaş grubunda çalışan çocuklar lehine istatistiksel düzeyde anlamlı farklılık tespit edilmişti. Kas miktarı boya oranlandığında da durumun değişmediği, yani ilerleyen yaşla birlikte çalışan çocukların vücutlarına göre daha kaslı olduğu Grafik 4.19'da görülmektedir (ayrıca bkz. Ek Tablo 5). Bu durumun çalışma yaşamından kaynaklandığını, çalışma yaşamının araştırmanın örneklemini oluşturan çalışan kız çocuklarının kas miktarında bir artışa neden olduğunu söylemek mümkündür.

Grafik 4.19 : Çalışan ve okuyan çocuklarda gevşek halde ölçülen üst kol çevresinin boya oranı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA

5.1. TARTIŞMA

Biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimlerini henüz tamamlamamış olan çocukların emeğini üretim amaçlı kullanmak, dolayısıyla bu çocukları üretim faktörlerinin birer unsuru haline dönüştürmek olan çocuk işçiliği, devletin çocuk korumaya ilişkin politikalarının yetersizliğinin ve bunun da ötesinde sosyal ve ekonomik politikalarındaki adaletsizliğin bir sonucudur. Üstelik bu adaletsizliğin yarattığı ekonomik eşitsizlikler çoğu zaman çocuklar için bir kısır döngüye dönüşerek çocukların geleceğini de etkilemektedir (DİSK/Genel-İş Sendikası, 2016). Çocuk işçiliği, çocuğun zihinsel, bedensel, ruhsal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyerek gelecekteki yaşamını karartabilmektedir. Dolayısıyla çocuklara yapılan en büyük haksızlardan biri, onların erken yaşlarda çalışma yaşamına sokulmasıdır.

21. yüzyılda az gelirli ülkelerin çocukları daha yoksul, çok gelirli ülkelerin çocukları daha zengin durumdadır. Alınan yasal önlemlerin kâğıt üzerinde kalıp uygulanmaması nedeniyle çocukların sağlık ve eğitim düzeyleri iyileştirilememiştir. İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi verilerine göre (<http://politeknik.org.tr>), 2014 yılında yaşamını yitiren 1886 işçinin 54'ü çocuk işçidir. Tüm bu çocuklar Çocuk Hakları Bildirisi'nde yer alan hakların hiçbirinden yararlanamamakla birlikte en temel hakları olan yaşama, beslenme ve sağlıklı büyüme hakkından yoksundurlar. Yörükoğlu'nun (1997) da vurguladığı gibi, haklarından yoksun bırakılan ya da geç yararlanan her çocuk sömürülen çocuktur. Çalışan çocuklar güvencesiz işçi havuzunun önemli bir kaynağıdır. Ağır ve kötü çalışma koşulları altında, çocuk işçi cinayetleri oranının artacağı da aşıkardır. Genel olarak çocuk işçiliği ve ölümleri yaz aylarında artmaktadır. Çünkü kalıcı çocuk işçilerin yanına harçlığını kazanmak için oto kaportacı, kuaför, inşaat işlerinde, esnaf vb. yanında çalışma ya da simitçi,

boyacı, sucu, mendilci vb. olma hali eklenen çocuklar ile çocuk işçiliği kat be kat genişlemektedir.

Çocukların çalışma nedenlerine baktığımızda, ekonomik ve sosyal eşitsizliğin yarattığı yoksulluk, çocuk işçiliğinin temelinde yatan en büyük nedendir. Gelirin adil dağılmadığı bir ekonomide gelirden yeterli payı alamayan yoksul aileler çocuklarını çalıştırmak durumunda kalmaktadırlar. Kimi zaman da toplumun bu yoksul kesimlerine mensup çocuklar aile geçimine katkıda bulunmak, kısa yoldan meslek edinmek amacıyla işgücü piyasasına girmektedirler. Kuşkusuz yoksulluktan en fazla etkilenen, en çok zarar görenler; yaşama, büyüme ve gelişme hakları riske atılan çocuklardır. Özellikle gelişim sürecindeki çocukları etkileyen yoksulluk, gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek bir oranda olmak üzere, çocukların çalıştırılmasına neden olur (Cesur, 2006:30). DİSK/Genel-İş Sendikası'nın yayınladığı rapora (2016) göre, ülkemizde çocuk işçiliğinin artışında çocuk yoksulluk oranının yüksek olmasının önemli bir etkisi vardır. Raporda aktarılan 2014 yılı OECD verilerine göre, Avrupa düzeyinde 0-17 yaş arası çocuk yoksulluk oranları içinde %25,3 ile Türkiye en yüksek orana sahiptir. Yapılan birçok araştırma yoksulluğun artışına paralel olarak çocukların çalıştırılma eğiliminin de yaygınlaştığını ortaya koymaktadır. Erken yaşta çalışmaya başlamanın gerek bedensel gelişim açısından gerekse ruhsal açıdan olumsuz etkileri olmasına rağmen ücretli bir işte çalışmak, geçmişten bu yana yoksulluktan kurtulma şansı olarak görülmüştür. Bununla birlikte çocuk işçiliği de toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi için gerekli olan insan kaynağının geri kalmasına neden olarak yoksulluğu sürekli kılmaktadır.

Çocukların çalış(tırıl)masının tek nedeni yoksulluk değildir. Küreselleşme ve neoliberal politikaların etkileri, göç, hızlı nüfus artışı, yetişkin işsizliği, enformel sektörün gelişimi, geleneksel bakış açısı ve değer yargıları, cinsiyet eşitsizliği, yetersiz ve eşit olmayan eğitim ve eğitim sistemiyle ilgili sorunlar, çıraklık kurumu, işverenlerin çocuk işgücüne olan talebi, çocuk işçiliğini sınırlandıran/yasaklayan yetersiz düzenlemeler ve bu düzenlemelerin etkin uygulanmaması gibi birbirleriyle ilişkili ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel nedenler bulunmakta ve bu nedenler karşılıklı olarak birbirini beslemektedir. Kimi araştırmacılara göre yoksulluk, eşitsizlik ve iç göç çocuk işçiliğinin nedenlerinden ziyade görüngüleri, yani çocuk

işçiliğinin de içerisinde bulunduğu emek sömürsünün kapitalist biçiminin fenomenleridir. Dolayısıyla, çocuk emeğinin nedenleri bu görüngülere sebep olan iktisadi, siyasi ve ideolojik mekanizmalardır. Çocuk emeği gerçeğini anlamak, bu görüngülerin ardındaki emek-sermaye ilişkilerini düzenleyen iktisadi, siyasi ve ideolojik mekanizmaları anlamaktan geçer (Özdemir ve Özdemir, 2010:141-142).

Enformel sektörde yer alan çocuk istihdamının bir başka boyutunu oluşturan çıraklık kurumu çocukların çalışma nedeni açısından ve bu çalışmanın kapsamı açısından ayrıca bir önem taşımaktadır. Sanayileşme ile birlikte bazı ülkelerde tamamen çözülüp ortadan kalkarak yerini başka kurumlara terk eden, bazı ülkelerde ise nitelik değiştirerek bir mesleki eğitim sürecinden ziyade sanayi için gerekli emeğin yetiştirildiği resmi bir eğitim kurumuna dönüşen çıraklık kurumu, özellikle yoksul ve göç etmiş ailelerin çocukları için kentsel işlere ve mesleklere ulaşmanın tek yolu olmuştur. Bu noktada çırakların gerçekten beceri edindirici bir işte mi çalıştığı, yoksa ucuz işgücü olarak, karşılığında ücret aldığı bir işte mi çalıştığına anlaşılmaması önem kazanmaktadır (Cesur, 2006: 50-51). Ancak Tunçcan'ın (1999: 487) da belirttiği gibi, enformel sektör, çıraklığı basit vasıfların kazandırıldığı bir uygulamaya dönüştürmekte ve çocuklar için eğitimden ziyade üretim işçiliği söz konusu olmaktadır. Bir meslek edindirmek amacıyla hayata geçirilen çıraklık uygulaması, bugün yaşanan ekonomik süreçte çırakların da bir işçi olarak çalıştırılmasına yol açmıştır. Yeni kapitalist üretim ilişkileri içinde çocuk işçilerin emek-yoğun sektörlerde ucuz emek olarak çalışmasının yolu açılmış olup çıraklar da “vasıfsız ve ucuz işgücüne” dönüşmüştür. Çırak statüsündeki çocukların oranı %21,7 seviyesindedir (DİSK, 2015). Çıraklar Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ile sermayenin işbirliği çerçevesinde organize sanayide, fabrikalarda, hizmet sektöründe uzun çalışma saatleri boyunca ve çok düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır.

Yapılan araştırmalar, çocukların çalışma nedenleri olarak ekonomik temelli etkenlere işaret etmekle birlikte aile geçmişi ve çocuk işçiliği arasında bir ilişki olduğunu ve çalışan çocukların çoğunlukla düşük sosyoekonomik gruplara mensup olduğunu ortaya koymaktadır (Fişek, 1993; Erkul, 1993; Bildik, 2003; Dikmen, 1999; Erbay, 2010; Arkan, 2011; El-Gilany v.d., 2007; Kotb v.d., 2011). Bu çalışmanın bulguları da çalışmanın örneklemini oluşturan çocukların düşük sosyoekonomik gruba mensup

olduklarını göstermektedir. Çocukların toplumsal tabakalanmada nerede yer aldıklarını belirlemek amacıyla çocuklara çeşitli sorular yöneltilerek sosyoekonomik düzeyleri belirlenmiştir. Sosyoekonomik faktörler aynı zamanda bireyin bedensel yapısını ve fiziksel gelişimini ilgilendirmekte ve büyümeyi doğrudan etkilemektedir. Bununla birlikte çalışan çocuklarla karşılaştırma yapmak için seçilen kontrol grubunun (okuyan çocukların) da çalışan çocuklarla aynı sosyoekonomik seviyeye mensup olmaları karşılaştırma yapabilmek adına büyük önem taşımaktadır. Tüm bu gerekçelerle hem çalışan çocukların hem de kontrol grubunu oluşturan çocukların sosyoekonomik özellikleri belirlenmiştir.

Çalışan çocukların sosyoekonomik özelliklerine bakıldığında, anne ve babalarının eğitim düzeylerinin ilkokulla sınırlı kaldığı, babalarının büyük çoğunluğunun yarı kalifiye mesleklerde çalıştığı, annelerinin de büyük oranda ev kadını olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ailelerin büyük çoğunluğu 3 ve daha fazla çocuğa sahip kalabalık ailelerdir. Bu veriler biraraya getirildiğinde, araştırmanın çalışma grubunu oluşturan çocukların da düşük sosyoekonomik gruba mensup oldukları söylenebilir.

Kağıtçıbaşı'nın yaptığı araştırmaya göre çocuğa yüklenen anlam ile anne-babanın eğitim düzeyi arasında doğrusal bir ilişki olduğu, eğitim düzeyi yüksek aileler çocuğu ekonomik değer yaratan biri olarak görmezken, eğitim düzeyi düştükçe, çocuğun ekonomik değer yaratan birey olarak görülmesi olasılığının arttığı belirtilmektedir (akt., Yapıcı ve Yapıcı, 2004). Kotb ve arkadaşlarının (2011) çalışmasında da ailelerin düşük eğitim düzeyinin çocuk işçiliğini arttırmada önemli bir faktör olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte hane başına düşen birey sayısı arttıkça toplam gelirden çocuk başına düşen oran azalacağı gibi birey başına düşen eğitim, sağlık, beslenme vb. temel ihtiyaçların ve günlük yaşam için paylaşılan olanakların da azaldığı bilinen bir gerçektir. Bu durumda çocukların büyüme ve gelişimiyle ailenin sahip olduğu çocuk sayısı arasında bir ilişki olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Elde edilen bulgular da bu görüşleri destekler niteliktedir.

Duyar ve Özener'in (2003) Ankara'da iki büyük çıraklık eğitim merkezinde yürüttüğü çalışması ile bu çalışmayı kardeş sayısı açısından değerlendirdiğimizde de

benzer sonuçlarla karşılaşmaktayız. Söz konusu çalışmada da 3 kardeşe sahip olanlar en büyük grubu oluşturmaktadır. Okuyan grupta da bu çalışmada olduğu gibi yine 3 çocuklu aileler en büyük orana sahiptir. Çatak'ın (2006) çocuk işçi ve okuyan öğrencilerin sağlık durumlarını karşılaştırdığı araştırmasındaki kardeş sayısı oranlarına baktığımızda ise öncelikle kardeş sayısı, “2 ve altı” ile “3 ve üstü” şeklinde kategorize edilmiştir. Araştırmaya göre 2 ve altı kardeş sayısına sahip olanların oranı çalışan çocuklarda %39,2 iken okuyan çocuklarda bu oran %66,8'dir. 3 ve üstü kardeş sayısına sahip olanlar ise çalışan çocuklarda %60,8, okuyan çocuklarda %33,2'dir. Bu çalışmadaki kardeş sayısını Çatak'ın sınıflamasına göre gruplandırdığımızda, 2 ve altı kardeş sayısına sahip olanlar çalışan çocuklarda %23,8, okuyan çocuklarda %28,1'dir. 3 ve üstü kardeş sayısı oranı ise çalışan çocuklarda %76,2, okuyan çocuklarda ise %71,9'dur.

Çalışmanın kontrol grubu olarak seçilen okuyan çocukların sosyoekonomik özellikleri ise çalışan çocukların özellikleriyle benzerlik göstermektedir. Okuyan çocukların anne ve babalarının eğitim düzeyleri çoğunlukla ilkokul, babaları çoğunlukla yarı kalifiye mesleklerde çalışmaktadır. Annelerin de benzer şekilde büyük çoğunluğu ev kadınıdır. Okuyan çocuklar kardeş sayısı yönünden de çalışan çocuklarla benzerlik göstermekle birlikte, çalışan çocuklara göre bir miktar daha iyi durumdadırlar. Elde edilen verilerden yola çıkarak kontrol grubunun (okuyan çocukların) da düşük sosyoekonomik gruba mensup olduklarını söyleyebiliriz. Araştırmaya konu olan 2 grup, tüm özellikler yönünden benzerlik gösterdiği için karşılaştırmalarında da bir sakınca bulunmamaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi araştırmanın çalışma grubunu oluşturan çocuklar mesleki eğitim merkezlerine bağlı olarak çalışan çırak çocuklardır. Enformel sektörde yer alan çocuk istihdamının bir başka boyutunu oluşturan çıraklık kurumu, çocukların çalışma kapsamı ve çalışma nedeni açısından önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalar, çırakların işyerlerinde işçi gibi çalıştırıldıklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çırakları öğrenci statüsüne yerleştiren hüküm, çırak olarak çalışan çocuk işçilerin haklarını korumada yetersiz kalmaktadır.

1970'lerin sonu itibariyle çıraklığın geri dönüşü olarak ortaya çıkan sürecin belki de en temel sonucu, sömürünün doğallaşmasıdır. Başka bir deyişle, çıraklık emek sömürüsünün üstünü örten bir ideoloji olarak ortaya çıkar. Günümüzde bu doğallaştırmanın çeşitli şekillerde tezahür ettiğini gözlemlemek mümkündür. Bunlardan birisi, çıraklığın bir işçilik faaliyetinden ziyade bir öğrencilik faaliyeti olarak değerlendirilmesidir. Yani çıraklık, “mesleki eğitim” sürecine vurgu yapan geçici bir statü olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de çıraklık yasasına bakıldığında, çıraktan bir işçi olarak değil, bir öğrenci olarak bahsedildiğini görürüz. (...) Çıraklık sözleşmesi dışındaki çalışma biçimleri çocuk işçilik kapsamında değerlendirilirken; çıraklık sözleşmesi, çocuk işçiliğin, dolayısıyla çocuk emeği sömürüsünün önlenmesi adına ortaya atılan bir emek politikası olarak görünür. Dolayısıyla çıraklık aracılığıyla gerçekleşen sömürü yasal olarak da görmezden gelinmiştir denilebilir (<http://www.kostebekkolektif.org>).

Bununla birlikte, mesleki eğitim merkezlerindeki çıraklık sisteminin hızla ve daha fazla işçileşen çocuklara destek olmakta yetersiz olduğu, hüner aktarma isteğinde olan ustalar yerine çocukların genellikle kısa dönemde az maliyetle üretim yapma telaşında olan işverenlerle baş başa kaldığı yönünde eleştiriler de mevcuttur (Erder, 2010:47). Bu durumlarda çocuklar, denetimsiz bir şekilde ve çok kötü koşullarda hızla işçileşerek çalışmakta; çalışma koşulları, ortamı ve ilişkilerinden kaynaklanan risklerle karşı karşıya kalmakta, gerek kısa gerek uzun vadede çocukların sağlıkları ve bedensel gelişimleri olumsuz yönde etkilenmektedir. Üstelik çalışmaya katıldıkları yaş ne kadar küçükse bu tür risklere maruz kalma ve bunlardan zarar görme oranı da o derece yüksektir.

Konunun cinsiyet boyutu ise bir başka gerçeği ortaya koymaktadır. Çocukların cinsiyeti, eğitim kurumu ve çalışma hayatı içindeki konumlarını belirlemektedir. Bazı işlerin yapımına bugün olduğu gibi geçmişte de cinsiyetçi bir tutum ile yaklaşılmış ve bazı işler geleneksel olarak özellikle ya kız çocukları ya da erkek çocuklarına yaptırılmıştır. Heywood (2003:154) burada belirleyici olanın, işin ve bölgenin kendine has özellikleri olduğunu ve buna dayanarak, kömür madenciliği ve metalürji gibi “erkeklerle has” olan işlerin, dantel yapma ve makara sarma gibi “kadınsı” görülen işlerle karşılaştırılabildiğini belirtmektedir. Kuşkusuz işlerin “kadın işi”, “erkek işi” gibi cinsiyetçi bir yaklaşımla ayrıştırılması doğru değildir ve bu yaklaşımın aksine pek çok bölgede kız çocuklar da erkek çocuklar gibi yeraltındaki madenlerde çalıştırılırken, erkek çocuklar da kız çocuklarının yaptıkları pek çok işte çalıştırılmışlardır. Ancak burada asıl yanlış olanın cinsiyetçi yaklaşımdan öte körpe bedenlerin küçük yaşlardan itibaren uzun çalışma saatleri

boyunca ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması olduğunun altını çizmek gerekir ve ne yazık ki özellikle İngiltere, Belçika, Fransa ve Amerika’da sanayileşmenin ilk aşamalarında çocuk emeği kullanılmış ve çocuklar istismar edilmiştir. Öyle ki çocuk işçilerin yapılan nüfus sayımlarına bile dahil edilmemesi söz konusu olmuştur. Postman’ın (1995:7-8) belirttiğine göre, 1890’ların sonlarına kadar Amerikan liseleri, 14-17 yaş arası nüfusun sadece %7’sini kaydetmiş, kalan diğer %93 oranındaki çocuklar, yetişkin emek gücü olarak, gündeğumundan batımına kadar büyük şehirlerde çalışmışlardır.

Yeniden üretim sorumlulukları, ister ev içinde isterse dışında yerine getirilsin, daha ziyade kız çocuklara yüklenmektedir (Ertürk, 2010: 1-32). Bununla birlikte, küçük yaşlardaki kızlara yüklenen iş türleri oldukça esnek olabilirken, yaşları ilerledikçe tüm sektörlerde ataerkil cinsiyetçi işbölümü kalıplarına daha fazla bir uyum sağlandığı görülmektedir. Türkiye’de kız çocuklarının yaptıkları işler, erkek çocukları tarafından yapılan işlere göre daha az görünür ve daha az değerli olarak nitelenmektedir. Benzer şekilde mesleki eğitim merkezlerinde de bu durumu görmekteyiz. Meslekleri cinsiyetlere özgü ayırtıran anlayış, “erkek meslekleri” etrafında örgütlenmektedir. Bu çalışmada da kız çocuklarının yoğunlukta olduğu iş kolları incelendiğinde, cinsiyete göre ayrılmış işlerde çalıştıkları ve bu iş kollarının da daha çok kuaförlük ve konfeksiyon gibi işler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca mesleki eğitim merkezlerine devam eden çocukların sayısına bakıldığında, kız çocuğı sayısının erkek çocuklara göre daha az olduğu da bir gerçektir. Erder (2010:50-51), toplumdaki bütün muhafazakârlaşma eğilimlerine ve kadını evde tutmaya dönük politikalara rağmen, ilerleyen dönemde çalışan kız çocuklarının sayısının artacağını belirtmektedir. Bu noktada mevcut çıraklık kurumu içinde kız çocuklarının sayısında meydana gelecek artışın nasıl algılanacağı tartışmaya açıktır. Bu durum beraberinde, bir şekilde okulu bırakıp eğitim sisteminden kopan kız çocuklarının erken yaşta çalışma hayatına girmelerinin mi yoksa çalışmayıp eve kapatılmalarının mı doğru bir karar olduğu sorusunu akla getirmektedir. Özellikle ailelerin eğitime teşvik etme konusunda istekli ve yeterli gelire sahip olmalarına rağmen, çalışma nedeni olarak, okulu sevmediklerini veya okulda başarısız olduklarını gerekçe gösteren çocuklar için bunun tartışılmasında yarar vardır. Bu

çalışma boyunca ortaya konduğu gibi, çocukların erken yaşta çalışma hayatına girmeleri onları pek çok yönden olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte, eve kapatılmaları da elbette doğru bir karar değildir ve “ev kızı” anlayışının önüne geçilerek bu durumun önlenmesi gerekmektedir. Bunun için öncelikle çocukların eğitimi bırakma nedenleri detaylıca incelenmeli ve sorunlara kalıcı çözümler üretilerek bir şekilde çocukların eğitim sistemine dâhil edilmeleri sağlanmalı ve ekonomik temelli çalışma nedenlerinin ortadan kaldırılması için de farklı sosyal politikaların uygulanması gerekmektedir.

Kız çocuklarının erkek çocuklardan çok farklı koşullarda çalışma hayatına girdikleri ve çalışma koşulları ile bunlardan etkilenme düzeylerinin de farklı olduğu açıktır. Kızlar daha fazla risk altındadır. Çünkü sıklıkla ev işlerinden de sorumlu tutulmakta, sadece dışarıda çalışan oğlanlardan daha uzun süre çalışmaktadırlar (Warshaw, 2001: 44). Bununla birlikte, büyüme ve gelişme aşamasında olan çocuklar fizyolojik, biyolojik ve psikolojik açıdan yetişkinlerden farklıdır, dolayısıyla çocukların bedensel yapısı, çalışma yaşamından kaynaklı fiziksel yüklenmelere yetişkinlerden farklı tepkiler göstermektedir. Kuşkusuz çalışma yaşamından bedensel gelişimin olumsuz etkilenmesi bunlar arasında en gözle görünür olandır. Erken yaşta çalışmaya başlayan ve yetişkinlerle aynı çalışma koşullarına sahip olan çocukların sağlığı ve bedensel gelişimleri yetişkinlere nazaran çeşitli tehlike ve risklere daha fazla maruz kalmakta ve daha fazla yıpranmaktadır. Ayrıca kullanılan aletlerin, makinelerin ve malzemelerin genellikle yetişkinler için tasarlanmış olması nedeniyle de iş kazalarına maruz kalma olasılıkları yetişkinlere göre daha yüksektir.

Çalışma yaşamından kaynaklanan çevresel baskıların niteliği açısından baktığımızda örneğin, hizmet sektöründe, kuaför ve berber yanında çalıştırılan çocuklar boya karıştırmak, kimyasal maddelerle temas, manikür, pedikür ve ağda uygulamaları ile mikrobiyolojik, fön makinesi kullanımı ile elektrikli kaza ve uzun süre ayakta durmak, sürekli tekrara dayalı hareketlerle de ergonomik risklerle karşılaşmaktadırlar (Cesur, 2006:58). Bu araştırmanın örneklemini oluşturan kız çocuklarının büyük çoğunluğunun çalıştığı mesleğin kuaförlük olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, çocukların karşılaştıkları risklerin boyutu da anlaşılmaktadır. Bütün bunlar uzun çalışma süreleri ile birleşince söz konusu risklere maruz kalma

oranı artmakta, çocukların uzun saatler boyunca elverişsiz pozisyonlarda ayakta durmaları ya da oturmaları kas ve iskelet sistemlerinde bozukluklar meydana getirmekte, çocukların sağlığına ve bedensel gelişimine uzun vadede kalıcı zararlar verebilmektedir. Bu nedenle bu tür araştırmalarda, bireylerin çalışmaya başlama yaşları, kaç yıldır iş yaşamında yer aldıkları ve çalışma sürelerinin de dikkate alınması gerekir (Duyar ve Özener, 2003:141).

Çalışan çocukların çalışmaya başlama yaşları hakkında bilgi veren araştırmalara göre, Türkiye’de kentlerde çalışan çocukların yaklaşık 12-13 yaşlarında çalışmaya başladıkları söylenebilir (Özener, 2000; Erbay, 2010; Dikmen, 1999; Bildik, 2003). Bu yaşların eğitimi terk etme yaşıyla ilişkili olması durumun eğitim sistemiyle olan bağlantısını da ortaya koymaktadır. Ancak söz konusu kız çocukları olduğunda, çalışmaya başlama yaşı bir miktar yüksek çıkmaktadır. Bunun nedeni ise, çalışan kızların ilkokulu bitirip bir süre evde oturduktan sonra çalışmaya başlamalarıdır. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara bakıldığında, çalışan kız çocuklarının ağırlıklı olarak çalışmaya başlama yaşının 14 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada, çocukların eğitimi terk ederek çalışmaya başlamaları sorunsalının kaynağında eğitim sisteminin yanı sıra başta ekonomik faktörler olmak üzere cinsiyet eşitsizliğinden geleneksel anlayışa kadar pek çok sosyal ve kültürel etmenin yer aldığı bilinmektedir.

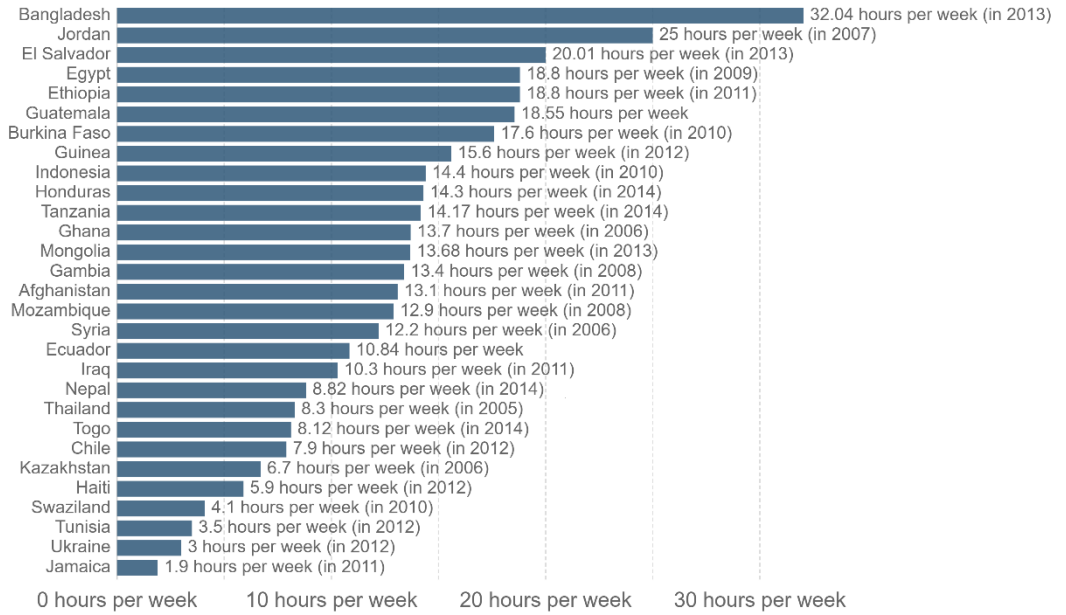
Çalışan çocukların bedensel gelişimlerinin çalışma koşullarından nasıl etkilendiği araştırılırken çocukların hangi yoğunlukta çalıştıklarının da dikkate alınması gerekmektedir. Çalışma koşullarından kaynaklı etkilerin geçmişi daha eskiye uzanan bireylerin bedenleri üzerindeki etkilerinin daha fazla olması beklenen bir sonuçtur. Bu araştırmanın örneklemini oluşturan çocukların toplam çalışma sürelerinin ortalama 2,9 yıl olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte çocukların %19,1 ile çoğunlukla 4-5 yıllık çalışma geçmişi olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de çırak kızları da araştırma örneklemine dahil ederek yapılan bir araştırmada ise kız çocukların toplam çalışma süresi ortalaması 1,2 yıldır (Köksal ve Lordoğlu, 1993). Çocukların şu an çalıştıkları iş kolundaki çalışma sürelerine baktığımızda ise, %41,2’sinin 1 yıldan daha az bir süredir çalıştıkları belirlenmiştir. Köksal ve Lordoğlu’nun yaptıkları çalışmada da benzer bir sonuca ulaşılmıştır.

Ağır çalışma koşulları içerisinde yapılan işin ağır ve tehlikeli olmasının yanı sıra çalışma süresinin uzun olması da çocukların bedensel gelişimlerini etkilemektedir. Öyle ki uzun çalışma saatleri, çalışan çocukların suistimale uğradıkları bir konudur ve çocuk emeği sömürüsünün bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Çocukların uzun süre çalıştırılmaları onlar için en yıpratıcı faktörlerden biridir. Çünkü çalışma süresi uzadıkça, yorulma, fiziksel ve zihinsel yüklenme ve bunlara bağlı olarak iş kazaları ve meslek hastalıklarına yakalanma riski de artmaktadır.

Grafik 5.1 : Ülkelere göre ekonomik olarak aktif olan 7-14 yaş arası çocukların haftalık ortalama çalışma saatleri.

Average working hours of children

Average weekly working hours for children ages 7-14 who are involved in an economic activity for at least one hour in the reference week of the corresponding survey (irrespective of school attendance).

Source: World Bank – WDI

OurWorldInData.org/child-labor/ • CC BY-SA

(<https://ourworldindata.org>)

Farklı ülkelerde çocukların haftalık ortalama çalışma saatlerine bakıldığında, ülkeler arasında büyük farklılıklar olduğu dikkati çekmektedir (Grafik 5.1). Örneğin, Bangladeş ve Nepal'deki ortalama gelirler kabaca benzer olsa da, Bangladeş'te ekonomik olarak aktif olan çocukların çalışma süresi Nepal'deki çocuklardan 3 kat daha fazladır. Bununla birlikte, çocukların işgücüne katılımının benzer olduğu

lkelerde bile ortalama çalışma saatleri arasında büyük farklılık bulunmaktadır (Ortiz-Ospina ve Roser, 2016).

DİSK'in raporuna göre (2015), Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık ortalama fiili çalışma süresi son derece yüksektir. 6-14 yaş grubundaki çocukların haftalık ortalama fiili çalışma süresi 28 saat iken, bu süre 15-17 yaş grubundaki çocuklar için 45,8 saattir. Erkek ocuklar haftada ortalama 43,2 saat çalışırken, kız çocukları 33 saat çalışmaktadır. Rapora göre en trajik süreler okula devam etmeyen çocuklar için görülmektedir. Okula devam etmeyen çocuklar için haftalık ortalama fiili çalışma süresi 54,3 saat ile Türkiye ortalamasının üstündedir.

rneklemimizde yer alan çocukların ise yarısından fazlasının haftada 7 gün ve yaklaşık %94'ünün günde 10-14 saat arasında çalıştırıldıkları saptanmıştır. Bu bulgular, çalışma süresinin Türkiye ortalaması olarak belirlenen 54,3 saati de aştığını, çocukların haftalık ve günlük yasal çalışma sürelerinin çok üzerinde çalıştırıldıklarını ve çalışma sürelerinin diğer ülkelere oranla yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca lkemizde yapılan diğer araştırmaların sonuçları da çocukların çalışma sürelerinin yüksek olduğunu göstermektedir (Erkul, 1993; Emlek, 1998; Gören v.d., 1999; Duyar ve zener, 2003; Yıldıırım, 2008; Erbay, 2010). Çalışma saatleriyle ilgili literatürde doğrudan kız çocuklarını konu alan çalışmalara rastlamak oldukça güçtür. Bununla birlikte, örneğin, 2001 yılında Hindistan'da, hibrit pamuk tohumu üretiminde çalışan çocukların sağlık deneyimleri üzerine yapılan ve katılımcılarının %88'inin 7-14 yaş arasındaki kız çocuklarından oluştuğu belirtilen bir araştırmaya göre, çocukların günde ortalama 12 saat çalıştıkları tespit edilmiştir (Mathews v.d., 2003). Her ne kadar çocukların çalışma geçmişleri çok eskiye dayanmasa da kız çocukları için ortaya çıkan bu çalışma yoğunluğu oldukça fazla ve ağır olmakla birlikte gelişme çağındaki çocukların bedensel gelişimlerini sekteye uğratacak ve uzun vadede olumsuz yönde etkileyebilecek bir boyuttur. Çalışma saatlerinin uzun olması nedeniyle çocuklar bitkin düşmekte, yeterince dinlenememekte, yeterli ve sağlıklı bir uykudan mahrum kalmaktadırlar. Bu durum çocukların bedenleri üzerinde önemli bir stres kaynağı oluştırmakta ve bedensel

gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Örneklemimizi oluşturan çocukların %96,5'i çalıştıkları işte yorulduklarını belirtmişlerdir.

Çocukların çalışma yaşamı ve çalışma koşullarına ilişkin elde edilen sonuçlar, bu araştırmanın örneklemini oluşturan kız çocuklarının ağır çalışma koşulları altında ve uzun saatler boyunca çalıştırıldıklarını ve çok yorulduklarını ortaya koymaktadır. Bu aşamada, konunun bedensel gelişim yönünden de ele alınması zorunlu hale gelmektedir. Çalışma koşullarının çalışan kız çocuklarının bedensel gelişimini nasıl etkilediğini tam anlamıyla ortaya koyabilmek için öncelikle “normal” büyüme ve gelişimin anlatılmasında yarar vardır.

Temelde birbirinden farklı olan büyüme ve gelişme kavramları genellikle birbiriyle karıştırılmaktadır. Büyüme, canlının hacim ve boyut yönünden artmasını, diğer bir deyişle nicelik artışını ifade eder. Gelişme ise, canlının yapı ve fonksiyonlarının olgunlaşması ya da farklılaşarak erişkinlik yönünde değişimlerini içermektedir. Hem nicelik hem de nitelik açısından değişimi gerektiren ve daha kapsamlı olan gelişme sürecinin olabilmesi için büyümenin olması gerekir.

Doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası olmak üzere evrelere ayrılan insanın yaşam döngüsünde, konumuz gereği doğum sonrası aşamaya odaklanılmıştır. Doğum sonrası için genellikle 3 aşamalı bir bölümlenmeye başvurulur. Bunlar sırasıyla,

1. Bebeklik
2. Çocukluk
3. Ergenlik

Büyüme kesintisiz bir süreç olmadığı için bu ayrımların da kesin olmadığını ve ele alınan konunun niteliğine göre farklılık gösterdiğini vurgulamak gerekir. Doğum sonrası evrenin ilk dönemi olan bebeklik, doğumdan sonraki ilk 3 yıllık dönemi kapsar. Bebekliğin bedensel yapı açısından en belirgin ve önemli özelliği çok hızlı bir büyüme temposu içinde olmasıdır. Doğum sonrasında en hızlı büyüme bu dönemde gerçekleşir. Genel vücut büyümesini yansıtan boy ve ağırlıkta da belirgin artışlar meydana gelir. Boyda yaşamın ilk yılında yaklaşık 25-28 cm, ağırlıkta ise 6-7 kg artış olur. Bebeklikte büyüme temposu hızlı olmakla birlikte, tüm dönem boyunca

aynı tempoda devam etmez ve ilk aylardan başlayarak çocukluğun ilk evrelerine değin sürekli düşme eğilimi gösterir (Duyar ve Özener, 2003:36-37).

Çocukluk, ikinci yaşın bitiminden başlayarak ergenlik döneminin başlangıcına, yani yaklaşık olarak kızlarda 10-11, erkeklerde ise 12-13 yaşlarına dek geçen süreyi kapsar. Bu dönemin en belirgin özelliği, büyüme hızının bebeklik dönemine göre yavaşlamasıdır. Buna karşın çocuklukta büyüme daha düzenli hale gelir, ancak pek çok çocukta 6-8 yaşları arasında hafif bir hızlanma eğilimine girer. Bu küçük çaplı büyüme artışına “ara büyüme atılımı” denir. Bebeklik ve ergenlik dönemlerine oranla daha düzenli bir büyümenin görüldüğü çocukluk, çevresel faktörlerin birey üzerindeki etkisinin incelenmesi için en uygun dönem olarak tanımlanabilir (Duyar ve Özener, 2003:37-38).

Büyüme sürecinin son evresi olan ergenlik ya da literatürdeki diğer adları ile adölesans/puberte, bireyin yaşamında biyolojik alanda çok önemli değişim ve gelişimlerin yaşandığı bir evredir. Bu dönemin en önemli özelliği, çocukluktan sonra büyümenin tekrar hızlanmasıdır (Duyar, 2001:7). Büyüme ve gelişme sürecinde daha önce ihmal edilebilir düzeyde olan cinsiyet farklılığı ergenlik aşamasına gelindiğinde anlamlı düzeyde kendini gösterir. Kız ve erkek çocukların büyüme eğrileri karşılaştırıldığında olgunlaşma sürecinin farklı olduğu görülür. Kız çocukları ergenlik çağına erkek çocuklardan yaklaşık 2 yıl daha erken ulaşırlar (Özbek, 2007: 323-324).

Büyümedeki hızlanma başta cinsel organlar ve üreme sisteminde olmak üzere hemen hemen tüm vücutta kendini gösterir. Hızlı büyüme kızlarda 10,5-13,5, erkeklerde ise 12,5-15,5 yaşları arasında daha belirgindir. Ergenlik döneminde vücut boyutlarının hemen hepsinde büyüme artışı gözlenir ve uzuvlar farklı hızlarda büyüdüğü için vücut oranlarındaki değişim ergenlikte de devam eder. Bacak ve gövde daha hızlı büyürken kafanın vücuda oranı azalır. Ergenlikte vücudun enine gelişimi de hızlanmaktadır. Kızlarda özellikle kalça genişliği, erkeklerde de omuz genişliğinin boya oranında belirgin artışlar olmaktadır. Bu dönemde bedensel yapı ve oranlarının yanında vücut bileşiminde de önemli değişimler meydana gelmektedir. Örneğin, kas kitlesi sürekli artış içerisindedir ve bu artış cinsiyetler arasında farklılık göstererek

erkeklerde daha belirgin hale gelir. Yağ kitlesi miktarı ise kızlarda erkeklere göre daha fazladır (akt., Duyar ve Özener, 2003:39-40).

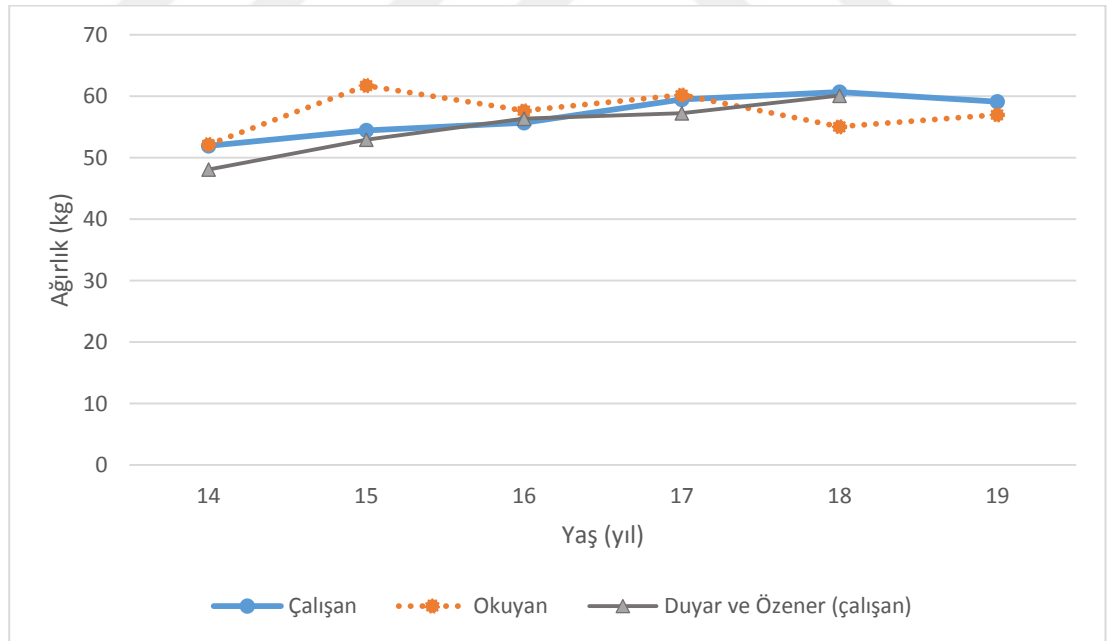
İnsanın büyüme ve gelişimi birçok faktörün etkili olduğu karmaşık bir süreçtir. Fiziksel büyüme, kalıtsal ve çevresel etmenlerin karşılıklı etkileşiminin bir ürünüdür. Bedensel gelişimin çok önemli bir evresi olan çocukluk ve ergenlik aşamalarında, bireylerin bedensel gelişimlerinin çalışma koşullarından da etkilenmesi kaçınılmazdır. Çalışan çocukların bedensel gelişimlerinin çalışma koşullarından dolayı bazı değişimlere uğradığı uzun süredir bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte, yapılan çalışmalar çalışan çocukların bedensel gelişimlerinin sekteye uğradığını ortaya koymaktadır. Ancak bu çalışmalar büyük ölçüde ağırlık ve boy değerlerinin verilerine dayanarak yapılmış ve örneklem açısından da erkek çocuklara odaklanılmıştır. Çalışan kız çocuklarının çalışma koşulları ve bedensel gelişimlerinin çalışma koşullarından kaynaklı ne tür değişimlere uğradığına ilişkin bilgiler ise son derece kısıtlıdır. Dolayısıyla, bu çalışma ile doğrudan ilgili daha önce yapılmış kapsamlı bir çalışma örneği olmadığından; tartışma, elde edilen literatürler doğrultusunda ve daha çok bulguların kendi içinde yapılmıştır.

Çalışan çocukların vücut ağırlığı yönünden çalışmayan yaşlıtlarına göre daha düşük değerlere sahip olduğunu ortaya koyan pek çok araştırma mevcuttur. Büyük çoğunluğunun erkek çocuklara odaklandığı bu araştırmalara ilişkin örnekler tezin 2. bölümünde sunulmuştur. Raina ve arkadaşlarının (1990) Hindistan'ın Srinagar şehrinde, el işçiliğiyle uğraşan kız çocuklarının beslenme durumunu araştırdıkları çalışmalarında ise, yaşları 6 ile 16 arasında değişen 1540 kız çocuğu incelenmiştir. Yapılan çalışmada çalışan kız çocukları ağırlık, boy ve üst kol çevresinden hareketle okula devam eden yaşlıtlarıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Söz konusu çalışmada çalışan çocukların ağırlık yönünden her yaşta çalışmayan yaşlıtlarından daha düşük olduğu ve 2 grup arasında anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır. Ambadekar ve arkadaşları (1999) da Hindistan'da 8-15 yaş arasında 223 çalışan çocuğu boy, ağırlık ve beden kitle indeksi üzerinden 223 çalışmayan çocukla karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Örneklemi 180 erkek çocuk ve 43 kız çocuğundan oluşan çalışmanın sonuçlarına göre, çalışan çocukların ağırlık yönünden büyümelerinin geri kaldığı, 12 yaşından sonra, çalışan çocuklarda ağırlığın

yavaşladığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte çalışan çocuklarla çalışmayan çocukların büyüme eğrileri arasındaki fark özellikle bu yaştan sonra belirginleşmekte ve ilerleyen yaşla birlikte kalıcı hale dönüşmektedir.

Türkiye’de çalışan kız çocuklarını konu alan çalışmalara bakıldığında yok denecek kadar az olduğu görülür. Bununla birlikte, çalışan kız çocuklarının bedensel gelişimlerini konu alan kapsamlı bir çalışma örneği bulunmamaktadır. Çağlayan ve arkadaşları (2010) tarafından Kocaeli Mesleki Eğitim Merkezi’ndeki çırak çocukların çalışma koşulları ve sağlık durumlarını incelemek amacıyla yapılan kesitsel bir çalışmada, 321 erkek çocuğun yanı sıra 44 kız çocuk incelenmiştir. Çalışmada çocukların ağırlık değerlerinin çalışma koşullarından olumsuz yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Grafik 5.2 : Çalışan ve okuyan kız çocuklarının ağırlık değerlerinin erkek çocuklarla karşılaştırılması.

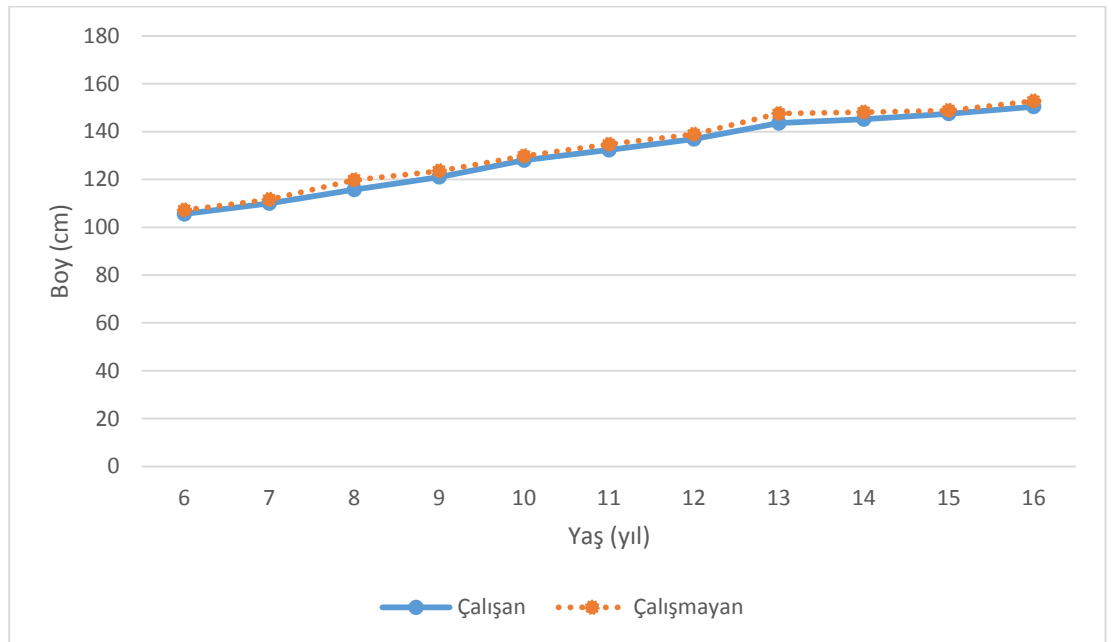
(Duyar ve Özener, 2003)

Bu çalışmada ulaşılan ağırlık değerlerini benzer nitelikli başka çalışmaların sonuçlarıyla kıyaslamak mümkün görünmemekle birlikte, elde edilen bulgular erkek çocukların ağırlık değerleriyle karşılaştırılmıştır. Duyar ve Özener (2003) tarafından

yapılan çalışmada çalışan erkek çocukların vücut ağırlığı yönünden çalışmayan yaşıtlarının gerisinde olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular çalışmamızın verileriyle benzerlik içerisindedir. Çalışan ve okuyan kız çocuklarının ağırlık değerlerini çalışan erkek çocuklarla karşılaştırdığımızda ise, çalışan kızların değerleri çalışan erkeklere göre bir miktar yüksek olmakla birlikte, hem söz konusu çalışmanın hem de çalışmamızın bulguları çalışan çocukların ağırlık değerlerinin birbirine yakın seyrettiğini ve çalışan çocukların okuyan yaşıtlarından daha düşük değerlere sahip olduğunu göstermektedir (Grafik 5.2).

Genel olarak değerlendirdiğimizde, yapılan çalışmalarda çalışan çocukların ağırlık değerlerinin çalışmayan yaşıtlarına göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına bakıldığında da çalışan çocukların 18 ve 19 yaş dışındaki tüm yaş gruplarında ağırlık değerlerinin okuyan yaşıtlarından daha düşük olduğu saptanmıştır. Çalışan çocukların ağırlık yönünden geri kalmalarının nedenleri arasında gerek sosyoekonomik faktörler gerek çalışma yaşamı ve koşullarının getirdiği aşırı yüklenmelerin etkili olduğunu söyleyebiliriz.

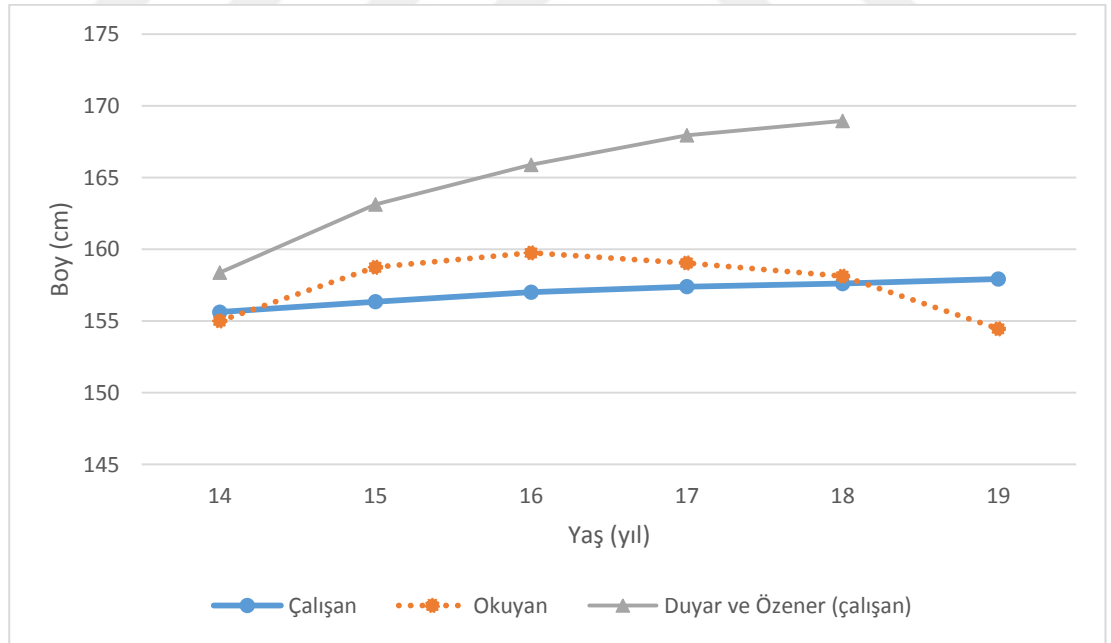
Grafik 5.3 : Hindistan’da çalışan ve çalışmayan kız çocuklarının boy uzunluğu değerleri.

(Raina v.d., 1990)

Boy uzunluğu değerlerine baktığımızda, yapılan araştırmalarda ağırlık değerleriyle benzer şekilde çalışan çocukların boy değerlerinin de çalışmayan yaşıtlarına göre daha düşük olduğu, yani çalışan çocukların boyca kısa kaldıkları gözlenmektedir. Örneklemi kızlardan oluşan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin, Raina ve arkadaşlarının (1990) yaptığı çalışmada, çalışan kız çocuklarının okula devam eden yaşıtlarının değerlerinden daha kısa olduğu ve gruplar arasında istatistiksel düzeyde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir (Grafik 5.3). Benzer şekilde Ambadekar ve arkadaşları (1999) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, boy değerleri yönünden çalışan çocukların kontrol grubundan daha geri kaldığı ve 14 yaşından sonra boy artışının yavaşladığı tespit edilmiştir. Türkiye’de ağlayan ve arkadaşları (2010) tarafından yapılan çalışmada ise, çalışan kız çocuklarının boy değerlerinin çalışma koşullarından olumsuz yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Grafik 5.4 : alışan ve okuyan kız çocuklarının boy değerlerinin erkek çocuklarla karşılaştırılması.

(Duyar ve zener, 2003)

Bu çalışmadan elde edilen bulgular da genel olarak çalışan çocukların okuyan yaşıtlarından daha kısa boylu olduklarını ortaya koymaktadır. Boy uzunluğu açısından erkek ve kız çocukları arasındaki farkı irdelemek için yine Duyar ve

Özener'in (2003) verilerine başvurulmuştur. Söz konusu çalışmada yer alan çocukların boy uzunluğu değerleri, ağırlıkta olduğu gibi, okullu çocuklardan daha düşük çıkmıştır. Yani, çalışan çocukların okuyan çocuklardan daha kısa boylu olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın verilerini çalışmamızın verileriyle karşılaştırdığımızda, çalışan erkek çocukların boy değerlerinin tüm yaş gruplarında hem çalışan hem de okuyan kızlardan daha büyük değerlere sahip olduğu görülmektedir (Grafik 5.4). Diğer bir deyişle, çalışan ve okuyan kızların boy gelişimi açısından erkek çocuklardan daha geri kaldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu farklılık sürekli ve yaş ilerledikçe daha belirgin hale gelmektedir.

Tüm bulgular, çalışma yaşamı içinde yer alan çocukların boy uzunluğu gelişiminin olumsuz etkilendiğini, çalışma yaşamı ve koşullarının çocukların uzunlamasına gelişimini engellediğini göstermektedir. Gerek çalışan ve okuyan kızlar arasındaki gerekse erkek ve kızlar arasındaki farklılığın boyda daha bariz olduğu anlaşılmaktadır. Çalışan çocukların daha kısa boylu olması, onların daha kötü koşullarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, olumsuz koşullara maruz kalma süresi arttıkça vücudun bundan daha fazla etkilenmesi de beklenen bir sonuçtur. Gruplar arasındaki farkın yaş ilerledikçe artması bunu destekler niteliktedir.

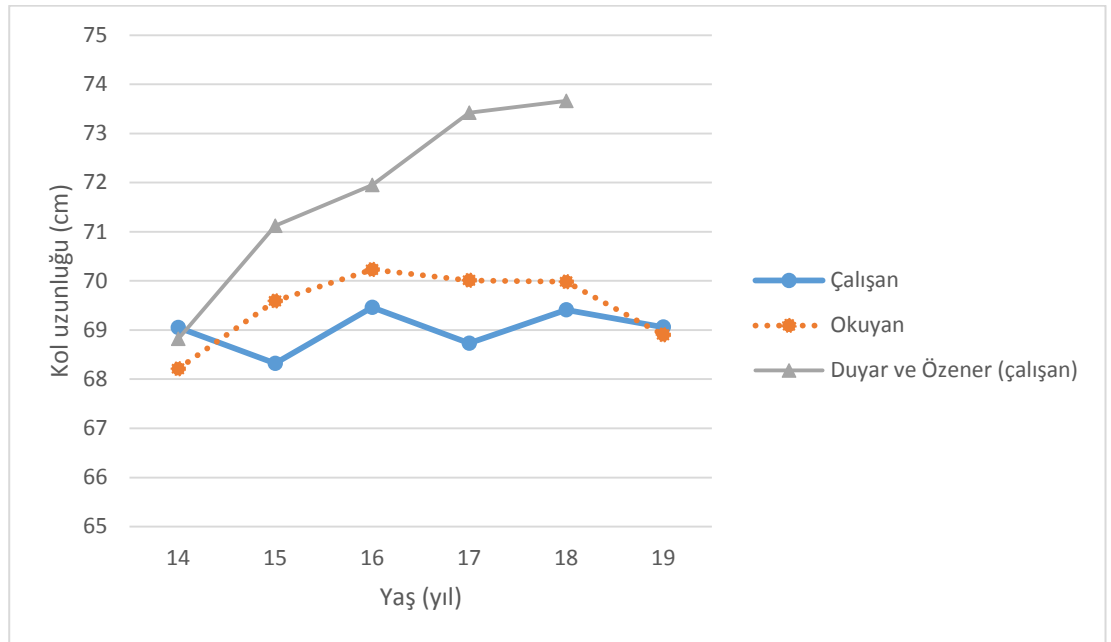
Yapılan literatür taramasında çalışan kız çocuklarının uzunluk ve genişlik ölçüleri yönünden bedensel gelişimine değinen bir çalışmaya rastlanılmadığı için elde edilen bulgular kendi içinde ve erkek çocuklarda bulunan sonuçlarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Çalışan ve okula devam eden çocuklar uzunluk ölçüleri açısından karşılaştırıldığında, çalışan çocukların hem kol uzunluğu hem de bacak uzunluğu değerleri açısından çalışmayan çocukların gerisinde kaldıkları tespit edilmiştir. Tüm uzunluk ölçülerinde aynı örüntü karşımıza çıkmakta ve kol uzunluğu ile bacak uzunluğu değerlerine bakıldığında ortaya çıkan görüntü ile boyda ortaya çıkan tablo birbirini tamamlamaktadır.

Gün içerisinde uzun çalışma saatleri boyunca vücut ağırlığının taşınması sırasında çok fazla yük altında kalan bacaklar ile gün boyu kollarını kullanarak çalışan çocukların bu bölgelerinde bazı değişimlerin meydana gelmesi ve bu bölgelerin

gelişimlerinin çalışma yaşamından olumsuz yönde etkilenmesi beklenen bir sonuçtur. Elde edilen veriler, çalışma koşullarının vücudun dikey gelişimini yavaşlattığını göstermektedir. Duyar ve Özener'in (2003) erkek çocuklar üzerinde yaptığı çalışmadan elde edilen bulgular da çalışan çocukların uzunluk ölçülerinin okula devam eden yaşlıtlarının gerisinde kaldığını, çalışma koşullarının hemen tüm organların dikey gelişimini yavaşlattığını ortaya koymaktadır. Yani çalışma koşullarından kaynaklı aşırı yüklenmeler hem kız çocuklarda hem de erkek çocuklarda uzunluk ölçülerinin çalışmayan yaşlıtlarının gerisinde kalmasına neden olmakta ve vücudun dikey gelişimini yavaşlatmaktadır.

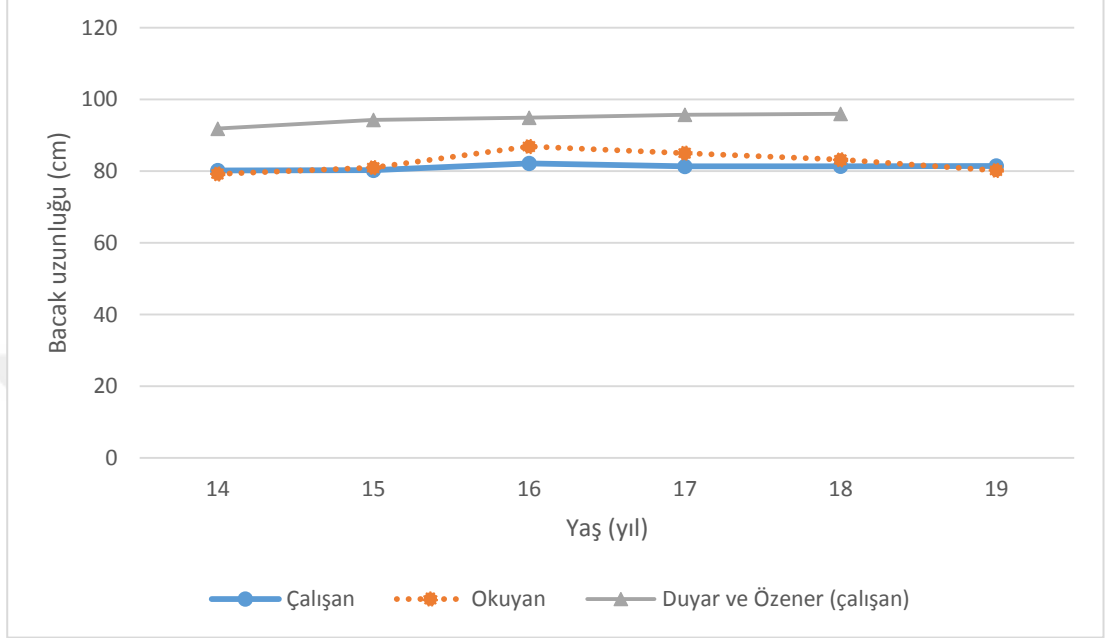
Çalışan ve okuyan kız çocuklarının kol ve bacak uzunluğu değerlerinin erkek çocukların değerleri ile karşılaştırılması sırasıyla Grafik 5.5 ve 5.6'da sunulmuştur. Her iki değişken yönünden de erkeklerin çalışan ve okuyan kızlardan daha büyük değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, çalışan erkeklerle kızlar arasındaki farklılık kol uzunluğunda daha belirgindir.

Grafik 5.5 : Çalışan ve okuyan kız çocuklarının kol uzunluğunun erkek çocuklarla karşılaştırılması.

(Duyar ve Özener, 2003)

Grafik 5.6 : Çalışan ve okuyan kız çocuklarının bacak uzunluğunun erkek çocuklarla karşılaştırılması.

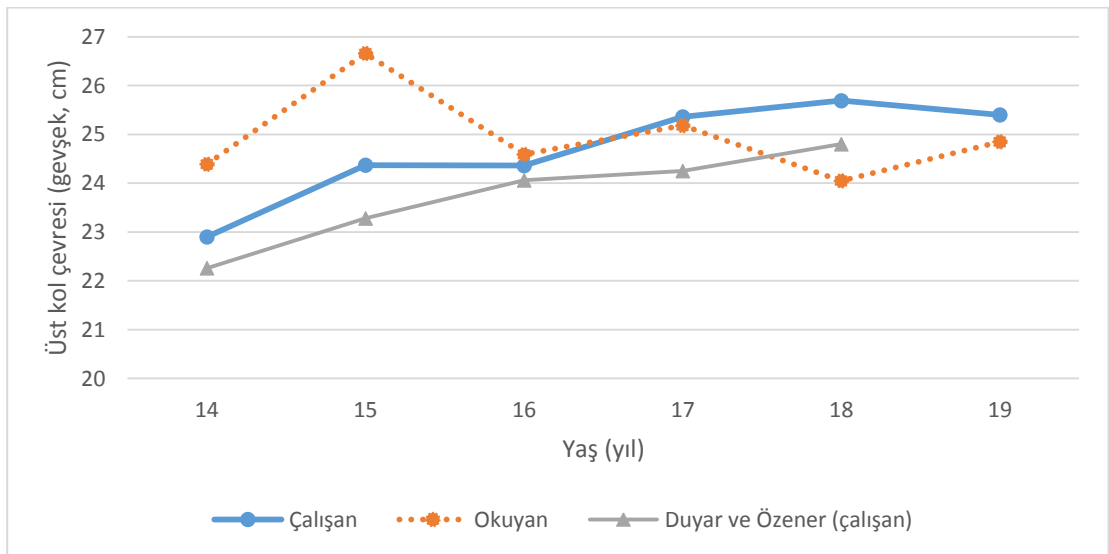
(Duyar ve Özener, 2003)

Çalışma koşullarının vücudun enine gelişimini nasıl etkilediğini anlayabilmek için çocukların el bilek genişliği ile ayak bilek genişliğinde meydana gelen değişimler incelenmiştir. El bilek genişliği değerlerine baktığımızda, elde edilen bulgular çalışan çocukların aşırı yüklenmeye maruz kalmaktan dolayı el bileklerinin çalışmayan yaşlılarından daha geniş olma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Ayak bilek genişliğinde ise, tersi bir durum söz konusudur. Genel olarak değerlendirildiğinde, okuyan çocukların daha büyük değerlere sahip olduğu belirlenmiştir. Bu da çalışan çocukların kollarının enine daha fazla geliştiğini göstermektedir. Benzer şekilde Duyar ve Özener'in (2003) erkek çocuklar üzerinde yaptığı çalışmada da el genişliğinde çalışan çocukların daha büyük değerlere sahip olduğu saptanmış ve çırakların enine fazla gelişmelerinin nedeni olarak aşırı yüklenmeye maruz kaldıklarına dikkat çekilmiştir.

Çalışmada başvuru olan ölçülerden biri de gevşek halde ölçülen üst kol çevresidir. Elde edilen veriler, çalışan çocukların değerlerinin 16 yaş grubuna kadar okuyan yaşlılarından daha düşük olduğunu gösterirken, 16 yaşından sonra durum tersine

dönmekte, ileri yaşlarda çalışan çocukların değerleri okuyan yaşlılarının değerlerini geçmektedir. Çalışan çocukların 16 yaş öncesinde büyük değerler göstermesini daha fazla kasa sahip oldukları şeklinde yorumlayabiliriz. Buna karşılık, 16 yaş sonrası kas miktarının düşük değerler göstermesini, çalışan çocukların protein yönünden yetersiz beslendikleri şeklinde yorumlamak yanlış olmayacaktır. Benzer şekilde, Raina ve arkadaşlarının (1990) yaptığı çalışmada, el işçiliği yapan kız çocuklar ile okula devam eden kız çocukları üst kol çevresi yönünden de karşılaştırılmış ve çalışan kız çocuklarının daha düşük değerlere sahip olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmanın verileriyle çalışmamızı karşılaştırmak mümkün olmadığı için elde edilen bulgular erkek çocuklarla karşılaştırılmıştır. Yine Duyar ve Özener'in (2003) yaptığı çalışmaya bakıldığında, gevşek halde ölçülen üst kol çevresi yönünden çalışan çocukların daha küçük değerlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Çalışan ve okuyan kız çocuklarının üst kol çevresini erkek çocukların değerleri ile karşılaştırdığımızda, çalışan kızların değerlerinin erkeklere göre yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, çalışan erkek çocuklar hem çalışan hem de okuyan kızlardan daha düşük değerlere sahiptir (Grafik 5.7). Bu durumda beslenme faktörlerinin önemli bir payı olduğu söylenebilir.

Grafik 5.7 : Çalışan ve okuyan kız çocuklarının üst kol çevresinin erkek çocuklarla karşılaştırılması.

(Duyar ve Özener, 2003)

Çalışmadan elde edilen bütün bulguları birlikte değerlendirdiğimizde, çalışan kız çocuklarının bedensel gelişimlerinin okuyan çocuklardan farklı olduğunu söyleyebiliriz. Yapılan birçok çalışmada da çalışan çocukların bedensel gelişiminin okuyan çocuklardan geri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarına bakıldığında elde edilen bulgular, çalışan kız çocuklarının bedensel gelişimlerinin geri kaldığını ve çalışma koşullarının vücudun değişik bölümlerinde farklı düzeylerde etki bıraktığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, vücudun genel yapısı hakkında bilgi sahibi olabilmek için beden kitle indeksine başvurulmuştur. Beden kitle indeksi, 16 yaş grubuna kadar okuyan çocuklarda daha büyük değerler vermektedir. Yani birim uzunluk başına düşen ağırlık miktarı okuyan çocuklarda 16 yaş grubuna kadar daha fazladır. 16 yaşında ise aradaki farklılık kaybolmakta, bu yaştan sonra ise çalışan çocuklar daha büyük değerlere sahip olmaktadır. İlk yaşlarda okuyan çocukların daha büyük değerlere sahip olması, o yaşlarda birim uzunluk başına daha fazla ağırlık düştüğü anlamına gelirken, 17 ve 18 yaş gruplarında çalışan çocukların indeks değerlerinin daha büyük olması çalışan çocuklarda ağırlıkta meydana gelen ekstra artışlarla açıklanabilir.

Vücut oranları denildiğinde akla gelen konulardan biri de kol ve bacak ölçülerinin uzunluklarıdır. Kol uzunluğu ile bacak uzunluğunun boya oranına bakıldığında, okuyan çocukların daha büyük değerlere sahip olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, okuyan çocuklarda kol ve bacak uzunluğunun boya oranı daha fazla gelişme göstermektedir. Bu durum, çalışan çocukların uzuvlarında meydana gelen çalışma baskısının sonucu olarak değerlendirilebilir.

Vücut oranlarının çalışma yaşamından nasıl etkilendiğini ortaya koyarken uzunluk ölçülerinin yanı sıra enine gelişimi yansıtan el bilek genişliğinin boya oranı ile ayak bilek genişliğinin boya oranına da odaklanılmıştır. El bilek genişliği ile ayak bilek genişliğinin boya oranı, büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Buna göre, her iki ölçüde de 18 yaş grubuna kadar çalışan çocukların değerleri daha büyüktür. Bu yaştan sonra ise durum tersine dönmektedir. Alınan ölçülerden el bilek genişliği koldaki, ayak bilek genişliği ise bacadaki enine gelişimi değerlendirmede bir ölçüt olarak kullanılabilir. Bu durumda kolun ve bacağın enine gelişimini karşılaştırmalı

olarak incelediğimizde, kol ve bacakta enine gelişimin benzerlik gösterdiği söylenebilir. Yani, her iki ölçüde de çalışan çocuklar daha büyük değerler göstermektedir. Genel olarak değerlendirdiğimizde, çalışan çocukların hem kol hem de bacak kemiklerinin boya oranla gelişimi çalışmayan yaşlılarına oranla daha fazladır.

Bu çalışmanın önemli bulgularından biri de çalışan kızlarda vücudun enine gelişimini yansıtan genişlik ölçülerinin, dikey gelişimini yansıtan uzunluk ölçülerinden farklı bir yapı sergilemesidir. Uzunluk ölçüleri yönünden yaşlılarının gerisinde kalan çalışan kızlar, genişlik ölçüleri söz konusu olduğunda öne geçmektedir. Çalışan kızların kemikleri, çalışmayan yaşlılarına göre daha kısa, ancak daha geniştir. Çalışan kızlarda uzunluk ölçüleri kısa kalırken genişlik ölçülerinin daha fazla çıkması, kemik gelişiminin uzunlamasına gelişimden ziyade enine gelişimde daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu durum büyük bir olasılıkla bu vücut bölümlerinin çalışma koşullarından kaynaklı aşırı yüklenmeye maruz kalmasıyla bağlantılıdır. Julius Wolff'un yaptığı çalışmalar, kemiklerin çevresel etmenlere karşı geliştirdiği tepkileri anlamada önemli katkılar sağlamaktadır. Kemikler dinamik bir yapıya sahip olup fiziksel ve mekanik bir stresle karşılaştığında stresin yarattığı etkilere göre yapısını değiştirir. "Wolff Yasası" olarak bilinen bu kurala göre, özellikle uzun kemiklere ait dokular fiziksel ya da mekanik bir yüklenmeyle karşılaştığında, içbükey alanlarında yeni kemik hücreleri üreterek, dışbükey alanlarında ise hücre eksilterek direnç gösterirler (Chamay ve Tschantz, 1972).

Çevresel baskıların uzun kemiklerde ne tür değişimlere yol açtığını açıklamada da kullanılabilen Wolff yasasını yeniden ele alan Larsen'e göre, uzun kemikler için başlıca mekanik yüklenmeler gerilme, bası, bükülme, makaslama ve dönmedir. Gerilmeye maruz kalan uzun kemikler enine daralır, boyuna uzarken, alttan ve üstten bası altında kalan kemiklerde tamamen tersi gerçekleşir; yani enine çap artar ve uzunlukta kısalma olur. Bükülmeye maruz kalan kemikler etkinin olduğu yönde eğilir, buna koşut olarak çukur alanda yeni kemik oluşumlarıyla kalınlık artar. Makaslama birbirine ters yönde etki eden güçler söz konusudur ve kemikte ters

yönlere doğru eğilmeler gözlenir. Dönme ise kemiklerin maruz kaldığı baskının yönüne göre kemiğin dönmesi sonucu gerçekleşir (akt., Duyar ve Özener, 2003:166-167). Wolff yasasının nasıl işlediği üzerine yapılan araştırmalar, aşırı kullanıma ve yüklenmeye maruz kalan organlardaki kemiklerin fazla geliştiğini ortaya koymaktadır. Bu yasa çalışan kız çocuklarının uzunluk ölçülerinin kısa kalıp genişlik ölçülerinin daha fazla çıkmasını da açıklamaktadır. Gün boyu tekdüze hareketler yapmak durumunda olan ve aşırı yüklenmelere maruz kalan çocukların bedenleri uzunlamasına gelişim yönünden kesintiye uğrayıp enine gelişimleri uyarılmaktadır. Anımsanacağı üzere, çalışan kızların kol ve bacaklarının okuyan yaşlılarına oranla kısa, ancak geniş olduğu tespit edilmişti. Wolff yasasına dayanarak bu durumu, çalışan kızların gerilme türünden çok, bası altında kalma gibi yüklenmelerle karşı karşıya kaldıkları şeklinde açıklanabilir.

Çalışma yaşamının kol kemiklerini bu denli etkilemesi, bu bölgedeki kas dokusunun nasıl etkilendiği sorusunu da beraberinde getirmektedir. Bu soruya yanıt bulabilmek için üst kol çevresinin boya oranına başvurulmuştur. Çalışan ve okuyan kız çocuklarında gevşek halde üst kol çevresinin boya oranı karşılaştırıldığında, 16 yaşına kadar, çalışan çocukların değerlerinin okuyan çocukların gerisinde kaldığı, ancak bu yaş grubundan sonra okuyan çocukların önüne geçtiği tespit edilmiştir. Bu bulgular, ilerleyen yaşla birlikte çalışan çocukların vücutlarına göre daha kaslı olduğu ve çalışma yaşamının ilerleyen yaşla birlikte çalışan kız çocuklarının kas miktarında artışa neden olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

SONUÇ

Erkek çocukların bedensel gelişimlerinin çalışma koşullarından ne yönde etkilendiğine dair yapılan çalışmalar, çocukların bedensel gelişimlerinin çalışmayan yaşlılarından geri kaldığı yönündedir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular neticesinde, çalışmanın kız çocuklarının bedensel gelişimlerinde meydana getirdiği değişimleri ve bu değişimlerin boyutları ortaya konularak bu alanda yapılan araştırmalara katkı sunulmuştur.

Araştırmanın örneklemini oluşturan çocukların sosyoekonomik özellikleri şu şekilde özetlenebilir; büyük çoğunluğu 3 ve daha fazla çocuğa sahip kalabalık ailelerin eğitim düzeyi düşük, babaların büyük çoğunluğu yarı kalifiye mesleklerde çalışırken annelerin büyük kısmı ev kadını olan sosyoekonomik seviyesi düşük ailelere mensup çocuklardır.

Kız çocukların çalışma nedenlerine baktığımızda sırasıyla “okulda başarısızlık”, “okula devam etme isteksizliği” ve “maddi sıkıntılar”ın ağırlıklı nedenler olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, kız çocukların çalışmasının nedeni olarak yoksulluğa ve eğitime ilişkin sorunlara işaret etmektedir. Eğitimini sürdürmeyi başaramayan ya da gerektiği kadar motive edilmeyen çocuklar okulda başarısızlık ve eğitime devam etmeye yönelik isteksizlik gibi nedenlerle bir alternatif olarak çalışma yaşamına atılmaktadır. Karabulut (1999: 505)’un da belirttiği gibi, çalışan çocuklar çeşitli gerekçelerle formel eğitim sistemi dışına itilmiş olan çocuklardan oluşmakta, ancak bu itilmenin tek nedeninin yoksulluk olmadığı bilinmektedir. Ailelerin bilinçsizliği, eğitim sisteminin zayıflığı, kalitesiz olması, okuyan gençler arasında işsizlik oranının yüksek olması, eğitim ücretleri, eğitim kurumlarına olan uzaklık gibi faktörlerin eğitim sistemine ve kurumlarına karşı güvensizlik yaratması, eğitimin çocukların geleceği için ekonomik bir güvence sağlayamayacağı kaygısının eğitime bakışı olumsuz etkilemesi, maliyeti ve ulaşılabilirliğinin zorluğu gibi birçok etken söz konusu olabilmektedir.

Belirtilen nedenlerle çalışma yaşamına giren kız çocukların bedensel gelişimlerinin çalışma yaşamından kaynaklı nasıl bir değişime uğradığı gündeme geldiğinde, bu çalışmadan elde edilen bulgular, öncelikle, vücudun genel durumunu yansıtan ağırlık ve boy uzunluğu ölçülerinde çalışan çocukların büyüme geriliği içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak çalışan çocukların ağırlık değerlerinin okuyan yaşlılarından daha düşük ve boylarının daha kısa olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle, çalışan kızların ağırlık gelişimleri sekteye uğramakta ve kemik gelişimleri geri kalmaktadır.

Çalışan kızların boyunun kısa kalmasında diğer vücut bölümlerinin kısa kalmasının payı vardır. Yani, çalışma koşulları uzunlamasına büyümeyi yavaşlatmaktadır. İncelenen uzunluk ölçülerinden elde edilen sonuçlar, çalışan kız çocuklarının hem kol uzunluğu hem de bacak uzunluğu açısından çalışmayan yaşlılarının gerisinde kaldıklarını göstermekte ve boyda meydana gelen kısalığı da açıklamaktadır.

Vücudun enine gelişimine bakıldığında, el bilek genişliği değerleri çalışmayan yaşlılarından daha geniş olma eğilimi gösterirken, ayak bilek genişliğinde genel olarak okuyan çocukların daha büyük değerlere sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak bu değerlerin vücuda (boya) göre gelişimi değerlendirildiğinde, çalışan kızlarda her iki ölçünün gelişiminin daha fazla olduğu anlaşılır. Buna karşılık, uzunluk ölçülerinde durumun tam tersi olduğu, yani çalışan kızlarda uzunluk ölçülerinin kısa kaldığı görülmüştür. Üst kol çevresi yönünden ise çalışan kızların değerleri 16 yaş grubuna kadar, okuyan yaşlılarından daha düşüktür. 16 yaş grubundan sonra ise durum tersine dönmekte ve ileri yaşlarda çalışan kızların değerleri okuyan yaşlılarının değerlerini geçmektedir. Beden kitle indeksinde de benzer bir sonuca ulaşılmıştır.

Erkek çalışanlar ile kız çalışanlar arasında görülen farklılıklara baktığımızda, çalışan kızların ağırlık değerleri erkeklere göre bir miktar yüksek olmakla birlikte, birbirine yakın bir sonuç göstermektedir. Boy değerleri açısından ise, erkek çalışanların tüm yaş gruplarında çalışan kızlardan daha büyük değerlere sahip olduğu bulunmuştur. Diğer bir anlatımla, çalışan kızların boy gelişimi açısından erkek çocuklardan daha geri kaldığı, erkek ve kızlar arasındaki farklılığın boyda daha bariz olduğu

anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu farklılık sürekli ve yaş ilerledikçe daha belirgin hale gelmektedir. Bu durum, olumsuz koşullara maruz kalma süresinin artmasıyla bağlantılıdır. Kız çalışanlar ile erkek çalışanların kol ve bacak uzunluğu değerlerine bakıldığında, her iki değişken yönünden de erkeklerin çalışan kızlardan daha büyük değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, çalışan erkeklerle kızlar arasındaki farklılığın kol uzunluğunda daha belirgin olduğu tespit edilmiştir. Çalışan kız çocuklarının üst kol çevresi ile erkek çocukların değerleri arasındaki farklılığa bakıldığında, çalışan kızların erkeklere göre daha yüksek değerlere sahip olduğu görülmektedir.

Çalışmadan elde edilen tüm bulgular, çalışma yaşamının insan bedeni üzerindeki etkilerini açıkça ortaya koymaktadır. Buna göre, çalışan kız çocuklarının aynı sosyoekonomik düzeye sahip olan ancak çalışmayan yaşlılarından bedensel gelişim açısından daha geride oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Erken yaşta çalışmaya başlayan çocukların bedenleri çalışma yaşamı ve koşullarından kaynaklı olarak aşırı yüklenmelere maruz kalmakta, bu da bedensel gelişimlerini yavaşlatmaktadır. Çırak statüsünde çalışan çocukların durumlarının işçi statüsünde çalışan çocuklara göre görece daha iyi durumda olduğunu göz önünde tuttuğumuzda ulaşılan bu sonuç çocuk işçilerin durumlarının daha kötü olduğu hakkında da bilgi vermektedir.

Erken yaşta çalışma yaşamına girerek fiziksel yüklenme altında kalan çocukların büyüme ve gelişimlerini tam anlamıyla gerçekleştiremedikleri ortadadır. Çalışan çocukları konu alan çalışmaların bulguları da çocukların çalıştırılmasının zararlı sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla tüm bulgular, çocuk emeğinin hemen ortadan kaldırılması gereken bir olgu olduğunu göstermektedir. Duyar'ın (2017) da vurguladığı gibi, ağır veya hafif fark etmeksizin tüm çalıştırılma biçimleri çocuk sağlığını, bedenini, ruhsal yapısını ve sosyalizasyonunu az ya da çok olumsuz yönde etkilemektedir. Çocukların "hafif" işlerde çalışması söz konusu olduğunda, yaşlılarından koparılmış bir ortamda, özellikle de yetişkinler arasında sosyalleşmenin getirdiği bilişsel ve psikolojik pek çok sorunla karşılaşıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çalışan çocukların

korunmasını amaçlayan girişimler, çocuğun fiziksel sağlığının yanı sıra psikolojik gelişimlerini de göz önünde bulundurmalıdır.

Alver'in de ifade ettiği gibi (2004:141), sağlıklı bir çocukluk kültürünün oluşturulması için ekonomik koşulların iyileştirilmesi, çocuk haklarının yasalarla güvenceye alınması, eğitim olanaklarının geliştirilmesi ve eğitimin niteliğinin yükseltilmesi elzemdir. Ancak çocuk işçiliğini önlemek için gösterilen çabalara rağmen, yapılanlar yetersiz kalmaktadır. Warshaw (2001:46), öncelikli ihtiyacın çocuk emeğinin boyutları, dinamikleri ve etkileri üzerinde daha fazla bilgi edinmek olduğunu vurgulamaktadır. İkinci adım, okul öncesinden başlayarak üniversite ve teknik okullara kadar eğitim ve beceri kazandırma olanaklarını arttırmak, genişletmek ve geliştirmektir. Daha sonra yoksul çocukların bu olanaklardan yararlanmaları sağlanmalıdır.

Türkiye'de çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için yürütülen çeşitli çalışmalara rağmen son 5 yıllık süreçte, çocuk işçiliği azalmamış, hatta artmıştır. Çocuk işçiliğinin önüne geçmek için öncelikle çocukların temel ihtiyaçları karşılanmalı, sosyal ve ekonomik alanlarda iyileştirmeler yapılmalı ve çocuk yoksulluğuna karşı önlemler alınmalıdır. Bunların yanı sıra imzalanan uluslararası sözleşmelere uyulmalı ve sözleşmelerin uygulanması noktasında gerekli denetimler sağlanmalıdır. En kötü çalışma koşullarına sahip olan tarımda çalışan çocuklar için acil önlem alınmalıdır. Bir meslek öğrenmek amacıyla yürütülen çıraklık eğitimi, amacına uygun bir şekilde yürütülmeli ve gerekli denetimlerle birlikte, uygulamada çocuk işçiliğine dönüşen çırak işçilerin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirecek yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Yasal olarak SGK'ye kayıt yaptırılacak çocuk işgücü için kayıt dışı çalıştırmaya karşı da denetimler sıkılaştırılmalı, ceza yaptırımları arttırılmalıdır (DİSK/Genel-İş Sendikası, 2016).

Daha önce de vurgulandığı gibi, çocuk işçiliği çok boyutlu bir yapıya sahiptir ve çocukların çalışmasına neden olan tüm faktörler birbiriyle yakından ilişkilidir. Yoksulluk temel neden olmakla birlikte, bu çalışmanın kapsamındaki kız çocuklarının çalışmaya başlamasında eğitimle ilgili nedenler ve çocuk işgücüne olan talep baskındır. Tüm bu nedenlerin ortadan kaldırılması, okulu sevdirmek ve

çocukları eğitim sistemi içinde tutmak, yani eğitimin çekici kılınması şarttır. Nedeni ne olursa olsun eğitim sisteminin dışına itilen çocuklar, çalışma yaşamından olumsuz yönde etkilenmenin yanı sıra okuyamamanın ezikliğini de uzun zaman duyumsamaktadırlar.

Bazı araştırmaların sonuçları da çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik yapılan tüm çalışmalara rağmen yeterli sonuç alınamamasının arkasındaki nedenler olarak, emek piyasasının esnekleşmesi ve kuralsızlaşmanın yaygınlaşmasını işaret etmektedir (DİSK, 2015). Bununla birlikte, 2012 yılında yasalaşan 4+4+4 yasası ile de zorunlu ilköğretim yaşı 6-13 yaş aralığına çekilmiş ve bu durumda ortaokulun bitiş yaşı aynı zamanda çocuk işçiliğinin yaygınlaşma yaşını fiilen 13'e düşürmüştür. Çocuk işçiliğinin, yoksulluk ve güvencesizlik zemininde yükselen istihdam stratejilerinin yapısal bir sonucu olarak görülmesi gerektiği, dolayısıyla çocuk işçiliği ile mücadelenin bu stratejiye karşı verilen mücadeleye bağlı olduğu belirtilmektedir.

Fişek'e (<http://gurhan.fisek.net>) göre ise, çocuk emeğinin sona erdirilmesi adına sonuca ulaşabilmek için uzun ve kısa erimli olmak üzere, iki düzlemde çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir. Kısa erimli hedefler, çocukların çalışma yaşamında karşılaştıkları zararları hafifletmek, olabildiğince ortadan kaldırmak, yaşamlarını kolaylaştırmak, yitirdikleri çocukluklarını bir bölümüyle de olsa yaşamalarına olanak vermek yönünde iken; uzun erimli hedefler, iş bulma garantili meslek eğitiminden, herkese sağlığa, işsizlikle savaştan gelir düzeyinin yükseltilmesine, hak arama özgürlüğünden sosyal güvenceye kadar yoksullukla savaş programının kapsamındadır.

KAYNAKÇA

“Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” , (Çevrimiçi)

http://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf, Ekim 2016.

“Çocuk Koruma Kanunu”, (5395 sayılı) 2005.

25425 SAYILI
RESMÎ GAZETE

“Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”, 2003. (Çevrimiçi)

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/04/20040406.htm#3> , Eylül 2016.

“İş Kanunu”, (4857 sayılı) 2003, (Çevrimiçi)

<http://iskanunu.com/4857-sayili-is-kanunu-turkce/245-4857-sayili-is-kanunu-maddeli-metin/#56>, Şubat 2016.

“Mesleki Eğitim Kanunu”, (3308 sayılı) 1986, (Çevrimiçi)

<http://mevzuat.meb.gov.tr/html/3.html>, Şubat 2016.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı “Çıraklık Sözleşmesi”, (Çevrimiçi)

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/78/02/210688/dosyalar/2015_03/23113814_ciraklik_sozlesmesi.pdf, Mart 2016.

T.C. Resmi Gazete “ Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”, (Çevrimiçi)

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/04/20040406.htm#3>, Eylül 2016.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı “Çıraklık Sözleşmesi”, (Çevrimiçi)

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/78/02/210688/dosyalar/2015_03/23113814_ciraklik_sozlesmesi.pdf, Mart 2016.

- “Türk Ceza Kanunu”, (5237 sayılı) 2004 (Çevrimiçi)
www.baskent.edu.tr/~zekih/ogrenci/TCK.doc
- AKYOL, E.: 2017 “Dünden Bugüne Çıraklığın Dönüşümü ve Bir İdeoloji Olarak Çıraklık”, (Çevrimiçi)
- AKYÜZ, E.: 2000 <http://www.kostebekkolektif.org/dunden-bugune-cirakligin-donusumu-ve-bir-ideoloji-olarak-ciraklik-ezgi-akyol/>, Temmuz 2017.
- Ulusal Ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi.
- ALVER, F.: 2004 “Neil Postman’ın Çocukluğun Yok Oluş Sürecinde İletişim Teknolojisi Eleştirisinin Eleştirisi”, (Çevrimiçi)
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/23/666/8492.pdf>, Ekim 2016.
- ALTUNTAŞ, B.: 2010 “Türkiye’de ve Dünya’da Çocuk Emeği: Sosyal Politikalar Açısından Bir Çerçeve”, **Türkiye’de Çocuk Emeği** (İnal K., ed.) içinde. Ankara, Ütopya Yayınları, s. 160-183.
- AMBADEKAR, N.
N., WAHAB, S. N.,
ZODPEY, S. P.,
KHANDAIT, D.W.:
1999 “Effect of Child Labour on Growth of Children”, **Public Health 113**, s. 303-306.
- ARIES, P.: 1962 **Centuries Of Childhood: A Social History of Family Life**, Çev. Robert Baldick, New York, Alfred A. Knopf.
- ARKAN, G.: 2011 “Sanayi Sitesinde Çalışan Çocuk İşçilerin Çalışma Koşulları ve İstismara Bakışı”, **Yüksek Lisans Tezi**, Gaziantep

Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

- BİLDİK, T.: 2003 “Çalışan Ergenlerin Sosyodemografik Ve Çalışma Koşullarına İlişkin Özellikleri”, **Ege Eğitim Dergisi**, Sayı 1, s. 24-35.
- BOCK, J.: 2010 “An Evolutionary Perspective on Learning in Social, Cultural, and Ecological Context”, *The Anthropology of Learning in Childhood* (Lancy, D. F., Bock, J., Gaskins, S., ed.) içinde. AltaMira Press, s. 11-35.
- BOGIN, B.: 1997 “Evolutionary Hypotheses for Human Childhood”, **Yearbook of Physical Anthropology**, s. 63-89.
- 1999 **Patterns of Human Growth**, Cambridge University Press.
- BRISCOE, J.: 1979 “The quantitative effect of infection on the use of food by young children in poor countries”, (Çevrimiçi) <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/420155>, Şubat 2017.
- BUMİN, K.: 1983 **Batı’da Devlet ve Çocuk**, İstanbul, Alan Yayıncılık.
- CAMPS i CURA, E.: 1996 “Family Strategies and Children’s Work Patterns: Some Insights from Industrializing Catalonia 1850-1920”, **Child Labour in Historical Perspective 1800-1895 Case Studies from Europe, Japan and Colombia** (Cunningham H., Viazso P. P., ed.) içinde. Florence (Italy), UNICEF: International Child Development Centre Istituto degli Innocenti, s. 57-71.
- CESUR, E. E.: 2006 “Çocukların Çalıştırılmasının Ekonomik Büyümeye Etkisi”, **Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- CHAMAY, A.,
TSCHANTZ, P.: 1972
COHEN, S.,
JANICKI-DEVERTS,
D., CHEN, E.,
MATTHEWS, K. A.:
2010
CORBİN, A.: 2011
CUNNINGHAM, H.,
VIAZZO, P. P.: 1996
CUNNINGHAM, H.:
1998
ÇAĞDAŞ, S. S.: 2002
ÇAĞLAYAN, Ç.,
HAMZAOĞLU, O.,
YAVUZ, C. I.,
YÜKSEL, S.: 2010
Çalışma ve Sosyal
Güvenlik Bakanlığı:
2010
- “Mechanical Influences in Bone Remodeling: Experimental Research on Wolff’s Law”, **Journal of Biomechanics**, Sayı 5/2, s. 173-180.
“Childhood Socioeconomic Status and Adult Health”, **Annals of the New York Academy of Sciences**, s. 37-55.
“Sanayileşme Çağında Yıpranan, Yaralanan İşçinin Bedeni”, **Bedenin Tarihi 2 Fransız Devrimi’nden Büyük Savaş’a** (Corbin A., Courtine J. J., Vigarello G., ed.) içinde. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 169-213.
“Some Issues in The Historical Study of Child Labour”, **Child Labour in Historical Perspective 1800-1985 Case Studies from Europe, Japan and Colombia** (Cunningham H., Viazzo P. P., ed.) içinde. Florence (Italy), UNICEF: International Child Development Centre Istituto degli Innocenti, s. 11-22.
“Histories of Childhood”, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/2651207>, Ekim 2016.
“İstanbul İli’nde Sanayide Çalışan Çocukların Karşılaştıkları İstismar Ve İhmaller”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
“Working Conditions and Health Status of Child Workers: Cross-sectional Study of the Students at an Apprenticeship School in Kocaeli”, **Pediatrics International**, Sayı 52, s. 6-12.
“ILO Çocuk İşçiliği Projesi”, (Çevrimiçi) <http://www3.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/itkb/dosyalar/faaliyetler/denetimdisi/ilococuk>,

- Ağustos 2016.
- ÇATAK, B.: 2006 “Çocuk İşçiliği İçin Risk Faktörlerinin Belirlenmesi; Çocuk İşçi Ve Okuyan Öğrencilerin Sağlık Durumlarının Karşılaştırılması”, **Uzmanlık Tezi**, Pamukkale Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Denizli.
- ÇELİK, A.: 2010 “Çocuk İşçiliğinin Bitmeyen Öyküsü Üstüne”, **Türkiye’de Çocuk Emeği** (İnal K., ed.) içinde. Ankara, Ütopya Yayınları, s. 54-76.
- ÇİFTÇİ, D. B.: 2014 “Çalışan Çocuk ve Ruh Sağlığı”, (Çevrimiçi) <http://ayrintidergi.com.tr/calisan-cocuk-ve-ruh-sagligi/> , Ağustos 2016.
- DE HERDT, R.: 1996 “Child Labour in Belgium 1800-1914”, **Child Labour in Historical Perspective 1800-1985 Case Studies from Europe, Japan and Colombia** (Cunningham H., Viazzo P. P., ed.) içinde. Florence (Italy), UNICEF: International Child Development Centre Istituto degli Innocenti, s. 23-40.
- DİKMEN, A.: 2000 “Çocuklar Çalışmalı mı? Çalışan Çocukların Görüşleri”, **1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı** (Şirin M. R., Sayita S. U., ed.) içinde. İstanbul, İstanbul Çocukları Vakfı, s. 468-478.
- DİSK.: 2015 “DİSK-AR: Türkiye’de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu”, (Çevrimiçi) <http://disk.org.tr/2015/04/disk-ar-turkiyede-cocuk-isciligi-gercegi-raporu-2015/> , Ekim 2016.
- DİSK/GENEL-İŞ SENDİKASI: 2016 “Türkiye’de Çocuk İşçi Olmak”, (Çevrimiçi) <http://cloudsdomain.com/uploads/dosya/14918.pdf> , Şubat 2017.
- DUFOUR, D. L.: 1997 “Nutrition, Activity, and Health in Children”, **Annual Review of Anthropology**, Sayı 26, s. 541-565.

- DUYAR, İ.: 2001 “İnsanda Fiziksel Büyüme Ve Gelişme”, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Fizik Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara (Yayımlanmamış Ders Notları).
- 2004 “Genç İşçilerin Vücut Boyutlarında Çalışma Geçmişine Bağlı Olarak Meydana Gelen Değişimler”, (Çevrimiçi) <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/892/1244.pdf>, Mayıs 2015.
- 2006 “Eleştirel Medikal Antropoloji”, **Toplum ve Hekim**, Sayı 1/21, s. 17-20.
- 2013 “Çalış(tırıl)an Çocuklarda Bedensel Yıpranmalar”, **İnsanbilim Dergisi**, Sayı 2/1, s. 1-14.
- 2017 “Çalıştırılan Çocukların Bedensel Gelişimi Ve Sağlık Sorunları”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Sayı 62/63, s. 65-74.
- DUYAR, İ.,
ÖZENER, B.: 2003 **Çocuk İşçiler Çarpık Gelişen Bedenler**, Ankara, Ütopya.
- EL-GILANY, A-H.,
KHALIL, A-H., EL-
WEHADY, A.: 2007 “Epidemiology and Hazards of Student Labour in Mansoura, Egypt”, **Eastern Mediterranean Health Journal**, Sayı 13/2, s. 347-363.
- ELKIND, D.: 1999 **Çocuk ve Toplum Gelişim ve Eğitim Üzerine Denemeler**, Çev. Demet Öngen, Ankara, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- EMLEK, Z.: 1998 “Çalışan Çocukların (12-18 Yaş) Kendi Sağlıklarını Yükseltmedeki Sağlıkla İlgili Davranış Biçimlerinin Saptanması” **Yüksek Lisans Tezi**, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- ERBAY, E.: 2010 “Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış”, **Türkiye’de Çocuk Emegi** (İnal K., ed.) içinde. Ankara,

Ütopya Yayınları, s. 206-244.

ERDER, S.: 2010

“Çalışan Çocuklar: ‘Çırac Mı?’, ‘İşçi Mi?’, **Türkiye’de Çocuk Emegi** (İnal K., ed.) içinde. Ankara, Ütopya Yayınları, s. 39-53.

ERKUL, A.: 1993

“Sivas’ta Küçük Sanayide Çalışan Çocukların Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Özellikleri”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

ERTÜRK, Y.: 2010

“Türkiye’de Çocuk Emeginin Kullanım Biçimleri”, **Türkiye’de Çocuk Emegi** (İnal K., ed.) içinde. Ankara, Ütopya Yayınları, s. 29-38.

FASS, P. S.: 2003

“Children and Globalization”, (Çevrimiçi)
<https://quote.ucsd.edu/childhood/files/2013/05/fass-globalization.pdf>, Ekim 2016.

FENTIMAN, A.,
HALL, A., BUNDY,
D.: 2001

“Health and Cultural Factors Associated with Enrolment in Basic Education: A Study in Rural Ghana”, **Social Science and Medicine**, Sayı 52, s. 429-439.

FİŞEK, A. G.: 1993

“Çocuk İşçilerin Mediko Sosyal Sorunları Araştırması”, **Çalışma Ortamı**, Sayı 8.

1996

“Çalışan Çocuk ve Sağlık”, (Çevrimiçi)
<http://gurhan.fisek.net/calisan-cocuk-ve-saglik/>, Kasım 2016.

FRANKLIN, B.: 1993

Çocuk Hakları, Çev. Alev Türker, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

GALEANO, E.: 2006

Tepetaklak, Çev. Bülent Kale, İstanbul, Çitlembik Yayınları.

- GARNIER, D.,
BENEFICE, E.: 2001 "Habitual physical activity of Senegalese adolescent girls under different working conditions, as assessed by a questionnaire and movement registration", **Annals of Human Biology**, Sayı 28/1, s. 79-97.
- GOTTLIEB, A.: 2000 "Luring Your Child Into This Life A Beng Path for Infant Care", (Çevrimiçi) <http://www.li.suu.edu/library/circulation/ChristiansenS/flhd3370scLuringChildIntoLife.pdf>, Ekim 2016.
- GÖREN, O., TEMEL, E., GÜVEN, H.: 1999 "Sanayide Çalışan Çocuk İşçileri Bekleyen Riskler", **1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı** (Şirin M. R., Sayıta S. U., ed.) içinde. İstanbul, İstanbul Çocukları Vakfı, s. 495-502.
- GÜNÖZ, M.: 2007 "Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri", **Uzmanlık Tezi**, Ankara.
- GÜRÇAY, C., KUMAŞ, H.: 1995-1996 "Türkiye'de Göç Olgusu ve Çalışan Çocuklarla İlişkisi", **İnsan Hakları Yıllığı**, Ankara, Cilt 17-18, s. 261-268.
- GÜRDAL, A. D.: 2013 "Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak", (Çevrimiçi) <http://cu.dergipark.gov.tr/download/article-file/235305>, Kasım 2016.
- HAVILAND, W. A., PRINS, H. E. L., WALRATH, D., MCBRIDE, B.: 2008 **Kültürel Antropoloji**, Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, İstanbul, Kaknüs.
- HAWAMDEH, H., SPENCER, N.: 2003 "Effects of work related variables on growth among working boys in Jordan", **J Epidemiol Community Health**, Sayı 57, s. 154-158.
- HEYWOOD, C.: 2003 **Baba Bana Top At! Batı'da Çocukluğun Tarihi**, Çev. Esin

Hoşsucu, İstanbul, Kitap.

HOCHBERG, Z.:
2012

Evo-Devo of Child Growth Treatise on Child Growth and Human Evolution, ABD, Wiley-Blackwell Press.

ILO.: 2015

"138 No'lu Asgari Yaş Sözleşmesi", (Çevrimiçi)
http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377287/lang--tr/index.htm, Ekim 2016.

t.y.

"Çocuk İşçiliği", (Çevrimiçi)
<http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>, Ekim 2016.

İHD.: 2017

"Çağımızın En Büyük Ayıbı: Çocuk Emeği Sömürüsü", (Çevrimiçi) <http://www.ihd.org.tr/cagimizin-en-buyuk-ayibi-cocuk-emeği-somurusu/>, Temmuz 2017.

İNAL, K.: t.y.

"Paternalist Politikanın İdeal Türk Çocuğu", (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/127/878.pdf>, Kasım 2016.

JAMES, A.: 2001

"Yeni" Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar Ve Pratikler", **3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Dünyada Ve Türkiye'de Değişen Çocukluk** içinde, Çev. Emine Gül Kapçı, Ankara, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayınları, s. 27-36.

t.y.

"Anthropology of Childhood", (Çevrimiçi)
<https://www.discoveranthropology.org.uk/about-anthropology/specialist-areas/anthropology-of-childhood.html>, Ekim 2016.

KARABULUT, Ö.:

"Ekonomik İstismarı: Çocukların Çalıştırılması Çalışan

- 1999 "Çocukların Sorunları ve Çözüm Yolları", **1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı** (Şirin M. R., Sayıta S. U., ed.) içinde. İstanbul, İstanbul Çocukları Vakfı, s. 503-516.
- KAYHAN, N.: 2012 "Çocuk İşçiliği, IPEC Deneyimi Işığında Sanayide Çalışan Çocukların Sorunları", **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1/4, s. 187-200.
- KOTB, S. A. M.,
MOHAMED, A. G.,
ABDEL KHALEK, E.
M., YONES, D. A.:
2011 "Agricultural Labor among School Children in Rural Assiut, Egypt", **Life Science Journal**, Sayı 8/2, s. 323-339.
- KOTTAK, C. P.: 2013 **Antropoloji İnsan Çeşitliliğinin Önemi**, Çev. Derya Atamtürk; İzzet Duyar; Okan Özler; Utku İçen, Ankara, De Ki.
- KÖKSAL, S. E.,
LORDOĞLU, K.:
1993 "Geleneksel Çiraklıktan Çocuk Emeline: Bir Alan Araştırması" Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- LAIRD, A. K.: 1967 "Evolution of the Human Growth Curve", **Growth**, Sayı 31, s. 345-355.
- LANCY, D. F.: 2012 "Why Anthropology of Childhood? A brief history of an emerging discipline", (Çevrimiçi) <http://popups.ulg.ac.be/20348517/index.php?id=932&file=1&pid=918>, Eylül 2016.
- LEVINE, R. A.: 2007 "Ethnographic Studies of Childhood: A Historical Overview", (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/pdf/4496639.pdf>, Kasım 2016.
- LEWIS, M. E.: 2007 **The Bioarchaeology of Children**, Cambridge University

Press.

- MAHANTA, J.,
MEDHI, G. K.;
BARUA, A.: 2006
"Growth and Nutritional Status of School Age Children (6-14 Years) of Tea Graden Worker of Assam", (Çevrimiçi)
<http://krepublishers.com/02-Journals/JHE/JHE-19-0-000-000-2006-Web/JHE-19-2-000-000-2006-Abstract-PDF/JHE-19-2-083-085-2006-1379-Medhi-G-K/JHE-19-2-083-085-2006-1379-Medhi-G-K-Text.pdf>, Nisan 2017.
- MAHATHEVAN, R.:
1987
"A Register of Children at Work", Children at Work: special health risks. Technical Report Series no 756 içinde. Geneva: WHO, s. 13-17.
- MAKAL, A.: 2011
Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları, İstanbul, İletişim Yayınları.
- MALINOWSKI, B.:
1992
Vahşilerin Cinsel Yaşamı, Çev. Saadet Özkal, İstanbul, Kabalcı.
- MARSHALL, G.:
1999
Sosyoloji Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.academia.edu/5337798/Sosyoloji_S%C3%B6zl%C3%BC%C4%9F%C3%BC_Gordon_MARSHALL_-_Bilim_ve_Sanat_Yay%C4%B1nlar%C4%B1_-_Ankara_2005_-_2._Bask%C4%B1_-_925_Sayfa_-_ISBN_975_7298_43_3, Kasım 2016.
- MARX, K.: 2008
Kadın ve Aile içinde. Ankara, Sol Yayınları.
- MATHEWS, R.,
CHEN, R.,
IACOPINO, V.: 2003
"Child Labor: A Matter of Health and Human Rights", **The Journal of Ambulatory Care Management**, Sayı 26/2, s. 181-182.
- MEAD, M.: 1930
Growing up in New Guinea; a comparative study of primitive education, (Çevrimiçi)
<https://archive.org/details/growingupinnewgu00mead>, Aralık 2016.

- MONTGOMERY, H.: 2009 "An Introduction to Childhood: Anthropological Perspectives on Children's Lives", (Çevrimiçi) https://books.google.com.tr/books?id=vvm1dtT69ZgC&pg=PT201&lpg=PT201&dq=Understanding+Childhood+from+an+Interdisciplinary+Perspective:+Problems+and+Potentials&source=bl&ots=0zDyXUMEWK&sig=E3eiZ8ok2vq6TOzUjA8URsotGR4&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwiPxreXr7_RAhXsDMA, Aralık 2016.
- 2013 "Different cultures, different childhoods", (Çevrimiçi) <http://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/history/different-cultures-different-childhoods>, Aralık 2016.
- MUNOZ VILA, C.: 1996 "The Working Child in Colombia Since 1800", **Child Labour in Historical Perspective 1800-1985 Case Studies from Europe, Japan and Colombia** (Cunningham H., Viazzo P. P., ed.) içinde. Florence (Italy), UNICEF: International Child Development Centre Istituto degli Innocenti, s. 91-102.
- NIEUWENHUYIS, O.: 1996 "The Paradox of Child Labor and Anthropology", **Annual Review of Anthropology**, Sayı 25, s. 237-251.
- ONUR, B.: 1994 "Sunuş", **Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu** içinde, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 4-5.
- 2005a **Türkiye'de Çocukluğun Tarihi**, Ankara, İmge.
- 2005b "Çocukluğun Dünü ve Bugünü", (Çevrimiçi) https://kebikcedergi.files.wordpress.com/2012/07/08_onur.pdf, Eylül 2016.
- ORTIZ-OSPINA, E., ROSER, M.: 2016 "Child Labor", (Çevrimiçi) <https://ourworldindata.org/child-labor#composite-indices>, Temmuz 2017.

- ÖZBEK, M.: 2007 **Dünden Bugüne İnsan**, Ankara, İmge.
- ÖZDEMİR, G. Y.,
ÖZDEMİR, A. M.: 2010 "Türkiye'de Çocuk Emeği ve Sosyal Politika: Alternatifi Düşünmek İçin Egemen Söylemin Eleştirisi", **Türkiye’de Çocuk Emeği** (İnal K., ed.) içinde. Ankara, Ütopya Yayınları, s. 133-159.
- ÖZENER, B. E.: 2000 **Ankara'da çeşitli işkollarında Çalışan Erkek Çocukların Somatotip Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÖZENER, B.,
DUYAR, İ.: 2001 "Çalışan Çocuklar: Çarpık Gelişen Bedenler", **Çalışma Ortamı**, s. 2-4.
- 2004 "Farklı Ülkelerde Çalışan Çocukların Büyüme Örüntüleri: Z-Skorlarına Dayalı Bir Karşılaştırma", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 1/21, s. 1-13.
- ÖZTAN, G. G.: 2009 "Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası", **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- PANTER-BRICK, C.: 1998 **Biosocial Perspectives on Children**, United Kingdom, Cambridge University Press.
- POSTMAN, N.: 1995 **Çocukluğun Yokoluşu**, Ankara, İmge.
- RAINA, V., BHAN,
V. K., BHAT, N. A.: 1990 "Nutritional Status of School Age Girls Working in Different Handicraft Centres of Srinagar City", **British Journal of Industrial Medicine**, Sayı 47, s. 502-504.
- REITER, R. R.: 2012 **Kadın Antropolojisi**, Çev. Bürge Abiral, Ankara, Dipnot Yayınları.
- RENDE, S., ERKİN,
C.: 2005 "Çocuk Emeği: Bizde Ucuz, İstedığınız Kadar Kullanın", **Birikim Dergisi**, Sayı 192.

- SAATÇIOĞLU, A.: 1975 "Türkiye'de Antropolojik Bazı Karakterlerin Sosyo-Ekonomik Gruplar Arasında Gösterdiği Değişimler Üzerinde Biyometrik Bir İnceleme", (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/71/1894/19867.pdf>, Mayıs 2015.
- SALİM, M.: 2011 "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu", **Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- SATYANARAYANA, K., PRASANNA, T., NARASINGA, R. BS.: 1986 "Effect of early childhood undernutrition and child labour on growth and adult nutritional status of rural Indian boys around Hyderabad", (Çevrimiçi) <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/3957718>, Eylül 2017.
- SHUMAN, A.: 1993 "Review: He-Said-She-Said: Talk as Social Organization among Black Children by Marjorie Goodwin", (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/pdf/416424.pdf>, Aralık 2016.
- SİNGH, M. B.; HALDIYA, K R; YADAV, S. P.; LAKSHMINARAYANA, J.; MATHUR, M. L.; SACHDEVA, R.; BENIWAL, V. K.: 1996 "Nutritional status of school age children of salt-workers in Rajasthan", (Çevrimiçi) <http://ijmr.in/CurrentTopicView.aspx?year=Indian+J+Med+Res+103%2c+June+1996%2c+pp+304-309%24Original+Article>, Mart 2017.
- ŞENEL, A.: 2002 Siyasal Düşünceler Tarihi, (Çevrimiçi) <http://docplayer.biz.tr/12854645-Siyasal-dusunceler-tarihi.html>, Mart 2017.
- TAN, M.: 1989 "Çağlar Boyu Çocukluk", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Sayı 2, Cilt 23, Ankara, s. 71-88.

- TANNER, J. M.,
HIERNAUX, J.,
JARMAN, S.: 1978
"Büyüme Ve Beden Yapısı Üzerindeki Antropometrik
İnclemeler", (Çevrimiçi)
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/71/1896/19893.pdf>,
Mayıs 2015.
- TARDIEU, C.: 1998
"Short Adolescence in Early Hominids: Infantile and
Adolescent Growth of the Human Femur", **American
Journal of Physical Anthropology**, 107/2, s. 163-178.
- T.C. Çalışma Ve
Sosyal Güvenlik
Bakanlığı Çalışma
Genel Müdürlüğü:
2017
"Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı", (Çevrimiçi)
https://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocukisciligimucadele_2017_2023.pdf, Nisan 2017.
- THORNE, B.: 1993
"Gender Play Girls and Boys in School", (Çevrimiçi)
https://books.google.com.tr/books/about/Gender_Play.html?id=7TQNaN20JmUC&redir_esc=y, Kasım 2016.
- TORAN, M.: 2010
"Yoksul Çocukların Kaderi: Çalışmak!", **Türkiye’de Çocuk
Emeği** (İnal K., ed.) içinde. Ankara, Ütopya Yayınları, s. 290-312.
- TOULSON, R. E.:
2011
"Reviewd: The Anthropology of Childhood: Cherubs, Chattel, Changelings.", (Çevrimiçi)
<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1548-1352.2011.01191.x/pdf>, Kasım 2016.
- TUNÇCAN, N.: 2000
"Çocuk İşçiliği Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyada Konumu", **1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı** (Şirin M. R., Sayita S. U., ed.) içinde. İstanbul, İstanbul

- Çocukları Vakfı, s. 479-494.
- TÜİK.: 2006 "Çalışan Çocuklar/Working Child", ILO TÜİK Yayını.
- 2012 "Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları", (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>,
Aralık 2016.
- 2016 "İstatistiklerle Çocuk, 2016", (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24645>, Mart
2017.
- ULANOWICZ, A.: "Philippe Ariés", Pittsburgh, (Çevrimiçi)
t.y. <http://www.representingchildhood.pitt.edu/pdf/aries.pdf> ,
Ekim 2016.
- WARSHAW, L. J.: "Çocuk Emeği", **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Çev.
2001 Didem Gediz Gelegen, s. 42-46.
- WEEKS, K.: 2014 **Çalışma Sorunu Feminizm, Marksizm, Çalışma Karşıtı
Politika ve Çalışma Sonrası Tahayyüller**, Çev. Tamer
Tosun, İstanbul, Ayrıntı.
- WEINER, J. S., **Practical Human Biology**, London, Academic Press.
LOURIE, J. A.: 1981
- WERLHOF, C. V.: "Kadın Emeği: Ekonomi Politiğin Eleştirisindeki Kör Nokta",
2014 **Son Sömürge: Kadınlar** (Mies M., Bennholdt-Thomsen, V.,
Werlhof, C. V., ed.) içinde. İstanbul, İletişim Yayınları, s. 27-
47.
- YAPICI, M., YAPICI, "Bir Değer Olarak Çocukluk", **Bilim, Eğitim ve Düşünce
Ş.:** 2004 **Dergisi**, Sayı 4/4, (Çevrimiçi) [http://www.universite-
toplum.org/text.php3?id=205](http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=205), Kasım 2016.
- YILDIRIM, H. O.: "Dünyada Ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği ve Özel Bir Örnek
2008 Olarak İstanbul İlinde Otomotiv Küçük Sanayiinde Çalışan

Çocuk İşçi ve Çıraklar” Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has
Üniversitesi, İstanbul.

YÖRÜKOĞLU, A.: **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Ankara, Özgür Yayınları.
1997

İnternet Kaynakları

<http://istanbul.meb.gov.tr/www/mesleki-egitim-merkezleri-iletisim-bilgileri/icerik/348>, Ekim 2016’da erişildi.

http://www.jstor.org/stable/41464578?seq=1#page_scan_tab_contents

www.baskent.edu.tr/~zekih/ogrenci/TCK.doc, Ekim 2016’da erişildi.

<https://www.discoveranthropology.org.uk/about-anthropology/specialist-areas/anthropology-of-childhood.html>, Ekim 2016’da erişildi.

<http://www.encyclopedia.com/children/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/sociology-and-anthropology-childhood>, Ekim 2016’da erişildi.

<http://what-when-how.com/social-and-cultural-anthropology/children-and-childhood-anthropology/>, Ekim 2016’da erişildi.

<http://www.enternasyonalforum.net/kadin-sorunu/1991-kadinin-evrimi-ve-kurtulus-yolu.html> , Ekim 2016’da erişildi.

<https://sosya.wordpress.com/2012/07/11/feodalizmden-kapitalizme-kadin-emeginin-degisimi/> , Aralık 2016’da erişildi.

<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/01/Child-labour-behind-smart-phone-and-electric-car-batteries/> , Mart 2017’de erişildi.

<http://politeknik.org.tr/wp-content/uploads/2015/01/2014.pdf> , Mart 2017’de erişildi.

<http://www.evrimselantropoloji.org/cocukluk-ve-ergenlik-evrelerinin-evrimimizdeki-yeri-ve-onemi/> , Haziran 2017’de erişildi.

<https://disk.org.tr/2015/04/disk-ar-turkiyede-cocuk-isciligi-gercegi-raporu-2015/>,

Şubat 2018’de erişildi.

EKLER

EK 1: İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Onayı

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTE
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU BAŞKANLIĞI

Sayı : 2014 / 14
Konu : Etik Kurul Başvurusu

Tarih : 10.11.2014

Mevsim Demir
Gölsuyu Mah. Bayır Sok. Takvim Çıkmazı
No: 4 / 3 Maltepe-İstanbul

Sayın Demir,

Sorumlu araştırmacılığını üstlendiğiniz 2014 / 15 dosya numaralı "Çalışan Kız Çocuklarının Bedensel Gelişimi" başlıklı çalışma kurumumuzun 10.11.2014 tarihli 05 sayılı toplantısında görüşülerek etik yönden uygun bulunmuş olup, karar ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Ayşe AYÇİÇEĞİ DİNİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler
Araştırmaları Etik Kurulu Başkanı

Eki : Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Kararı

Telefon: (212) 440 20 89/10689
İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü 34452 Beyazıt/İSTANBUL

Faks: (212) 440 20 88
e-posta: uerik@istanbul.edu.tr

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU BAŞKANLIĞI

10/11/2014

İlgili makama,

Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Mevsim Demir'in "Çalışan Kız Çocuklarının Bedensel Gelişimi" konu başlıklı çalışması ile 12/09/2014 tarihinde İÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na başvurmuştur. 10/11/2014 tarihinde 13 kurul üyesinin katılımıyla gerçekleştirilen inceleme sonucunda, adı geçen çalışmada etik açıdan bir sorun olmadığına oybirliği ile karar verilmiştir (Onay:13; Red:0; Katılmadı: 0; Mazeretli katılmadı: 2). Gereğini bilgilerinize saygılarımla sunarım.

Unvanı/Adı/Soyadı	Kurumu	Araştırma ile ilişkisi	Karar	İmza
Prof. Dr. Ayşe AYÇİÇEĞİ DİNN	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Mustafa HAMDİSAYAR	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Erdal TEKARSLAN	İşletme Fakültesi	E ☐ H ☐	☐ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☒ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Ayşe Oya ÖZÇELİK	İşletme Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Ayşen AKKOR GÜL	İletişim Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK	İlahiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Selim YAZICI	Siyasal Bilgiler Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR	Sosyal Bilimler Enstitüsü	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Binhan Elif YILMAZ	Hukuk Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Esra İŞMEN GAZİOĞLU	Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi	E ☐ H ☐	☐ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☒ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Murat ŞEKER	İktisat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Sevtap METİN	İktisat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Özlem SERTEL BERK	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Nur NACAR LOGIE	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☐ M.Katılmadı	
Yrd.Doç.Dr. Şebnem SAYHAN	Sosyal Bilimler Enstitüsü	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Red ☐ M.Katılmadı	

EK 2: İstanbul Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü İzni

**T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü**

Sayı : 59090411/20/360561
Konu: Mevsim DEMİR

13/01/2015

VALİLİK MAKAMINA

İlgi: a) İst. Üniversitesinin 08.12.2014 tarih ve 83047 sayılı yazısı.
b) MEB, Yen. ve Eğ. Tek. Gn Md. 07.03.2012 tarih ve 3616 sayılı 2012/13 nolu gen.
c) Millî Eğitim Araştırma ve Anket Komisyonunun 07.01.2015 tarihli tutanağı.

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Mevsim DEMİR'in "*Çocuk İşçiler: Çalışan Kız Çocuklarının Bedensel Gelişimi*" konulu tezi kapsamında araştırma çalışmasını ekli listedeki okullarda sosyoekonomi ve antropometri anket uygulama istemi hakkındaki ilgi (a) yazı ve ekleri Müdürlüğümüzce incelenmiştir.

Araştırmacının; söz konusu talebi; bilimsel amaç dışında kullanılmaması, veri toplama araçlarının eğitim - öğretimi aksatmayacak şekilde katılımcıların gönüllülük esasına göre seçilmesi, araştırma sonuç raporunun müdürlüğümüzden izin alınmadan kamuoyuyla paylaşılmaması koşuluyla, okul idarelerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda ilgi (b) Bakanlık emri esasları dâhilinde uygulanması, sonuçtan Müdürlüğümüze rapor halinde (CD formatında) bilgi verilmesi kaydıyla Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Dr.Muammer YILDIZ
Millî Eğitim Müdürü

OLUR
13/01/2015

Yusuf Ziya KARACAEV
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek:1- Genelge
2- Komisyon Tutanağı
3- Okul Liste

İl Millî Eğitim Müdürlüğü D/Blok Bab-ı Ali Cad. No:13 Cağaloğlu
E-Posta: sg034@meb.gov.tr

A. BALTA VHKİ
Tel: (0 212) 455 04 00-239
Faks: (0 212) 455 06 52

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <http://evrak.sorgu.meb.gov.tr> adresinden d183-90a1-3358-8707-5037 kodu ile teyit edilebilir.

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 59090411/44/456878
Konu: Araştırma (Mevsim DEMİR)

15/01/2015

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
(Sosyal Bilimler Enstitüsüne)

İlgi: a) 18.12.2014 tarih ve 83047 sayılı yazınız.
b) Valilik Makamının 13.01.2015 tarih ve 360561 sayılı oluru.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Mevsim DEMİR'in "*Çocuk İşçiler: Çalışan Kız Çocuklarının Bedensel Gelişimi*" konulu tezine dair araştırma çalışması hakkındaki ilgi (a) yazınız ilgi (b) velilik onayı ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve ilgi (b) Valilik Onayı doğrultusunda gerekli duyurunun araştırmacı tarafından yapılmasını, işlem bittikten sonra 2 (iki) hafta içinde sonuçtan Müdürlüğümüz Strateji Geliştirme Bölümüne rapor halinde bilgi verilmesini arz ederim.

Murat ADALI
Müdür a.
Şube Müdürü

EK:1- Valilik Onayı
2- Ölçekler
3- Okul Listesi

Elektronik İmza Aklı	
Gözetim ve Kontrol	
Adı Soyadı:	Mualla CELEBİ
Unvanı:	Bölüm Şefi
Tarih:	2015.01.15
İmza:	

İl Millî Eğitim Müdürlüğü D/Blok Bahri Ali Cad. No:13 Çiğaloğlu
E-Posta: sgb34@meh.gov.tr

A. BALTA VHKİ
Tel: (0 212) 455 04 00-239
Faks: (0 212) 455 06 52

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <http://evrak.meb.gov.tr> adresinden f4c2-03d0-3b4e-ba95-3155 kodu ile teyit edilebilir.

EK 3: Gönüllü Onam Formu

T.C. İstanbul Üniversitesi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sizin çocuğunuzu Mevsim Demir tarafından yürütülen “Çalışan Kız Çocuklarının Bedensel Gelişimi” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı yaşları 12-17 arasında değişen 400 çalışan kız çocuğu ile aynı yaş grubu ile aynı cinsiyetten çalışmayan 200 bireyin fiziksel gelişim düzeylerini karşılaştırmaktır. Araştırmada çocuğunuzdan tahminen 15 dakika ayırması istenmektedir. Araştırmaya sizin çocuğunuz dışında tahminen 600 kişi katılacaktır. ¹ Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için çocuğunuzdan beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, çocuğunuza en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamasıdır. Ayrıca çocuğunuzun fiziksel gelişim düzeyinizi ortaya koymak için ağırlık, boy, kol uzunluğu, bacak uzunluğu, el-bilek genişliği, ayak-bilek genişliği ve üst kol çevresi uluslararası nitelikteki cihazlar kullanılarak ölçülecektir. Bu cihazlar her birey için özel olarak temizlenerek steril hale getirilecektir. Cihazların çocuğunuzun vücudunda her hangi biçimde iz bırakması ve acı oluşturmaması mümkün değildir. Bu formu okuyup onaylamanız, çocuğunuzun araştırmaya katılmasını kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çocuğunuz çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahiptir. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. İletişim bilgileriniz ise sadece izminize bağlı olarak ve farklı araştırmacıların sizinle iletişime geçebilmesi için “ortak katılımcı havuzuna” aktarılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir veya mvsim.dmr@hotmail.com e-posta adresi ve 0555 279 85 37 numaralı telefondan ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve çocuğumun katılması istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, çocuğumun gönüllü olarak üzerine düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korumacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya çocuğumun kendi isteğiyle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmasını kabul ediyorum.

Katılımcının ²:

Adı-Soyadı:.....

Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin:

Veli veya Vasisinin

Adı-Soyadı:.....

İmzası:

Araştırmacının

Adı-Soyadı:.....

İmzası:

Şahidin ³:

Adı-Soyadı:.....

İmzası:

EK 4: Anket Formu

Sosyoekonomi ve antropometri anket formu

Form No:.....	Tarih:...../...../.....
Doğum tarihiniz (gün):.....(ay):.....(yıl):.....	
Annenizin eğitim durumu nedir?.....	
Babanızın eğitim durumu nedir?:.....	
Babanızın mesleği nedir?:.....	
Annenizin mesleği nedir?:.....	
Kaç kardeşiniz?:.....	
Hangi iş kolunda çalışıyorsunuz?.....	
Neden çalışmaya başladınız?.....	
Kaç yıldır bu mesleği yapıyorsunuz?.....	
Çalıştığınız yerde kaç yıldır bu mesleği yapıyorsunuz?.....	
Haftada kaç gün çalışıyorsunuz?.....	
Günde kaç saat çalışıyorsunuz?.....	
Sizce çalıştığınız meslek yorucu bir meslek midir?.....	
Geçmişte ya da şu an yaşamış olduğunuz bir sağlık sorununuz var mı? Varsa kısaca açıklayınız:.....	

Ağırlık:.....	Boy:.....
Kol uzunluğu:.....	Bacak uzunluğu:.....
El bilek genişliği:.....	Ayak bilek genişliği:.....
Üst kol çevresi:.....	

EK 5: Antropometrik Ölçüler

- 1) **Ağırlık:** Birey minimum giysili ve ayakkabısız haldeyken 100 gr'a duyarlı Tanita marka dijital tartı ile alınmıştır. Birey üzerindeki ceket, yelek, süveter gibi kalın kıyafetlerin çıkarılması istenmiştir. Tartıya çıkan kişinin dik durmasına, hareketsiz kalmasına ve herhangi bir yerden destek almamasına dikkat edilmiştir. Bireyler bu şekilde tartılarak ağırlık ölçüsü anket formuna kaydedilmiştir.
- 2) **Boy:** Boy uzunluğu ölçüsü için birey ayakkabısız olarak antropometre tahtasına çıkarılmıştır. Topukları birleşik, ayak uçları yaklaşık 60 derece açık olacak şekilde dik durumda, kollar iki yanda serbestçe aşağıya doğru sarkıtılmış vaziyette ve başı Frankfurt düzlemindeyken (başın ufka bakar pozisyonda olması) antropometrenin hareketli kolu vertekse değdirilerek ölçüm alınmıştır.
- 3) **Kol uzunluğu:** Kol uzunluğu ölçüsü alınırken öncelikle bireyin ayakta ve dik durması sağlanmıştır. Ardından bireyden kolunu, tam uzunluğunun sağlanacağı şekilde uzatması istenmiştir. Bireyin acromion noktası ile dactylion noktası arasındaki mesafe, sürmeli kumpasın bir ucunun acromion noktasına diğer ucunun orta parmağın en distal noktasına baskı yapmayacak şekilde değdirilmesi ile ölçülmüştür.
- 4) **Bacak uzunluğu:** Bacak uzunluğu ölçülürken birey ayakkabısız bir şekilde antropometre tahtasına çıkarılarak antropometreye solunu dönmesi sağlanmıştır. Dik duran bireyin sol ilium kanadının spina iliaca anterior superior noktası ile yer arasındaki mesafe ölçülerek anket formuna kaydedilmiştir.
- 5) **El-bilek genişliği:** Bireyin kolunu dirseği ve avuç içi yere bakar şekilde düz bir masaya koyması sağlanarak el tarak kemiklerinin en dış (metacarpale ulnae) ve en içteki noktalar (metacarpale radiale) arasındaki mesafe, belirlenen noktalara herhangi bir baskı uygulanmaksızın küçük çap pergeli yardımıyla ölçülmüştür.
- 6) **Ayak-bilek genişliği:** Birey ayakta iken ayak tarak kemiklerinden metatarsale fibulare ile metatarsale tibiale noktaları arasındaki mesafe küçük çap pergeli yardımıyla ölçülmüştür.
- 7) **Üst kol çevresi (gevşek):** Bu ölçüm alınırken birey ayakta durmuş, önce kolunun yan tarafta dirseğin 90 derece tutulup daha sonra pazunun yaklaşık 45 derecelik açı oluşacak şekilde bükülerek kendine yaklaştırması istenmiştir. Acromiale ile

olecranon arası mesafe ölçölüp orta noktası belirlendikten sonra bireyin kolu bükölmeden avuç içi bacağa bakacak şekilde sarkıtılarak, belirlenen yerden itibaren şerit metre ile ölçöl alınmıştır (akt., Duyar ve Özener, 2003:206-208).

EK 6: Beden Kitle İndeksi Hesaplama Formülü

Çalışan kız çocuklarının vücut biçimi üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla aşağıdaki oranlar kullanılmıştır:

1. Beden kitle indeksi
2. Kol uzunluğunun boya oranı
3. Bacak uzunluğunun boya oranı
4. El bilek genişliğinin boya oranı
5. Ayak bilek genişliğinin boya oranı
6. Üst kol çevresinin boya oranı

Bu oranlar, “(Ölçü * 100) / Boy” formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Ancak beden kitle indeksi farklı bir yolla hesaplanmıştır. Quetelet indeksi olarak da bilinen bu oranlamada ağırlık (kg cinsinden) boyun karesine (metre cinsinden) bölünür.

EK 7: Ek Tablolar

Ek Tablo 1 : Çalışan ve okuyan çocuklarda kol uzunluğunun boya oranı.

Yaş	Çalışan			Okuyan			Fark ^a	t
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
14	4	44,36	1,37	31	44,00	1,02	0,36	,638
15	17	43,70	1,42	26	43,85	1,74	-0,15	-,314
16	28	44,24	1,26	36	43,96	1,29	0,28	,868
17	57	43,69	1,35	59	44,02	1,50	-0,33	-1,240
18	52	44,04	1,26	34	44,25	1,07	-0,21	-,805
19	33	43,72	1,30	9	44,59	1,00	-0,87	-1,842
20	32	43,62	1,54	1	46,49		-2,87	-1,830
21	8	43,78	,96	0				

^a İki grup arasındaki fark “Çalışan-Okuyan” şeklinde hesaplanmıştır.

Ek Tablo 2 : Çalışan ve okuyan çocuklarda bacak uzunluğunun boya oranı.

Yaş	Çalışan			Okuyan			Fark ^a	t
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
14	4	51,52	3,00	31	51,09	1,26	0,43	,539
15	17	51,26	1,99	26	50,99	2,13	0,27	,412
16	28	52,33	1,76	36	54,36	2,37	-2,03	-3,779***
17	57	51,64	2,06	59	53,43	2,24	-1,79	-4,464***
18	52	51,59	2,04	34	52,59	1,87	-1,00	-2,281*
19	33	51,57	2,25	9	51,92	1,65	-0,35	-,429
20	32	51,95	2,51	1	53,81		-1,86	-,727
21	8	51,97	1,79	0				

^a İki grup arasındaki fark “Çalışan-Okuyan” şeklinde hesaplanmıştır.

*p< 0,05 ***p<0,001

Ek Tablo 3 : Çalışan ve okuyan çocuklarda el bilek genişliğinin boya oranı.

Yaş	Çalışan			Okuyan			Fark ^a	t
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
14	4	3,06	,07	31	3,02	,22	0,04	,333
15	17	3,10	,16	26	3,08	,18	0,02	,326
16	28	3,10	,14	36	3,01	,12	0,09	2,867**
17	57	3,09	,15	59	3,01	,15	0,08	2,874**
18	52	3,04	,16	34	2,98	,19	0,06	1,585
19	33	3,04	,17	9	3,14	,14	-0,1	-1,580
20	32	3,06	,17	1	3,19		-0,13	-,748
21	8	3,08	,15	0				

^a İki grup arasındaki fark “Çalışan-Okuyan” şeklinde hesaplanmıştır.

**p<0,01

Ek Tablo 4 : Çalışan ve okuyan çocuklarda ayak bilek genişliğinin boya oranı.

Yaş	Çalışan			Okuyan			Fark ^a	t
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
14	4	4,08	,10	31	4,09	,22	-0,01	-,105
15	17	4,10	,19	26	4,06	,22	0,04	,607
16	28	3,99	,18	36	3,94	,14	0,05	1,090
17	57	4,03	,19	59	3,99	,19	0,04	1,210
18	52	3,99	,18	34	3,99	,18	0,00	,056
19	33	4,00	,18	9	4,13	,15	-0,13	-1,754
20	32	3,96	,19	1	4,13		-0,17	-,858
21	8	3,87	,16	0				

^a İki grup arasındaki fark “Çalışan-Okuyan” şeklinde hesaplanmıştır.

Ek Tablo 5 : Çalışan ve okuyan çocuklarda gevşek halde ölçülen üst kol çevresinin boya oranı.

Yaş	Çalışan			Okuyan			Fark ^a	t
	N	Ortalama	SS	N	Ortalama	SS		
14	4	14,69	2,26	31	15,74	2,01	-1,05	-,976
15	17	15,62	1,99	26	16,78	2,57	-1,16	-1,574
16	28	15,53	2,06	36	15,40	1,81	0,13	,261
17	57	16,11	2,39	59	15,83	2,14	0,28	,658
18	52	16,32	2,58	34	15,24	1,46	1,08	2,216*
19	33	16,09	2,04	9	16,10	1,22	-0,01	-,015
20	32	15,65	2,48	1	16,58		-0,93	-,368
21	8	15,23	2,12	0				

^a İki grup arasındaki fark “Çalışan-Okuyan” şeklinde hesaplanmıştır.

*p< 0,05